

DE LITERATUUR VAN DEN

SĀMAVEDA

EN HET

JAIMINIGRHYASŪTRA

DOOR

W. CALAND.

Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam

AFDEELING LETTERKUNDE

NIEUWE REEKS

DEEL VI. N°. 2

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1905

Volgens de traditie der Hindoes omvatte eens de Sāmaveda niet minder dan duizend scholen (*sākhā's*). Daar echter in deze scholen de heilige teksten gestudeerd werden op tijden, waarop de studie ervan verboden was, werden ze door Indra met zijn bliksem uitgeroeid en zijn nu verdwenen. Daardoor zijn er thans nog slechts enkele over. In de eerste plaats de school der Rāṇāyanīya's, die in zeven afdeelingen gesplitst is: de Rāṇāyanīya's, de Śātyamugra's, de Kālopa's, de Mahākālopa's, de Lāṅgalāyana's, de Śārdūla's en de Kauthuma's. Volgens eenige autoriteiten bestaan er van de Kauthuma's zes onderdeelen: de Kauthuma's, de Āsurāyana's, de Vātāyana's, de Prāñcadvainabhṛt's, de Prācīnayogya's, de Naigamīya's (vgl. Mahidāsa ad Caraṇavyūha p. 44 der Benares uitgave). Er bestaan daarnaast ook andere tradities, volgens welke de Rāṇāyanīya's negen scholen omvatten: de Rāṇāyanīya's, de Śātyāyaniya's, de Śātyamudgala's, de Khalvala's, de Mahākhalvala's, de Lāṅgala's, de Kauthuma's, de Gautama's en de Jaiminīya's. Volgens verdere mededeeling bestaan er van al die śākhā's ten huidigen dagen nog slechts drie: de Kauthuma's in Gurjara (het tegenwoordige Guzerat), de Jaiminīya's in Karnāṭaka (het tegenwoordige Karnatik) en de Rāṇāyanīya's in Mahārāṣṭra (het huidige Mahratten-land). Ook ons zijn de teksten van deze drie śākhā's, ten dele althans, bekend, en misschien bestaan er nog teksten van een vierde śākhā of carāṇa. De vulgata der Sāmasaṁhitā heet die der Kauthuma's te zijn; eveneens gelden de ons bekende acht brāhmaṇas (1. het Tāṇḍya- of Pañcavimśabrahmaṇa; 2. het Śadvimśabrahmaṇa; 3. het Sāmavidhānabrahmaṇa; 4. het Ārṣeyabrahmaṇa; 5. het Devatādhyāyabrahmaṇa; 6. het Upaniṣadbrahmaṇa, welks eerste twee prapāṭhaka's het Mantrabrahmaṇa en welks laatste acht de eigenlijke Upaniṣad vormen; 7. het Saṁhitopaniṣadbrahmaṇa en 8. het Vaṁśabrahmaṇa) als teksten der Kauthuma's. Verdere teksten der Kauthuma's zijn: het Maśakakalpasūtra (misschien; deze tekst is nog niet behoorlijk onderzocht), het śrautasūtra van Lātyāyana, het grhyasūtra van Gobhila met de pariśiṣṭā's: Śrāddhakalpa, Karmapradīpa, Grhyāsam-

graha e.a.. Of de Rāṇāyanīya's een śākhā-school of een carana-school vormen, d.w.z. of zij behalve eene zelfstandige redactie van sūtrateksten ook eene afzonderlijke traditie der sāṃhitā bezitten, is nog niet zeker. Een audgātrapravayoga van Sāyaṇa, die naar bekend is, zich bij Drāhyāyaṇa aansloot, vertoont in de notatie der Sāmans afwijkingen, hoewel lichte, van de vulgata. Overigens gelden heden als teksten der Rāṇāyanīya's: het Drāhyāyanaśrautasūtra, het Khādiragrhyasūtra; het zich daarbij aansluitende Gautamapitṛmedhasūtra, en eene zekere Gautamasmṛti. Merkwaardig is de mededeeling van Āśarka in zijn commentaar op den Karmapradīpa (vgl. Weber, Ind. Litteraturgesch.², p. 93), dat het Gobhilagrhyasūtra zoowel voor de Kauthuma's als voor de Rāṇāyanīya's geldt. Hiermede stemt het feit overeen, dat Hemādri Gobhila een paar malen (Śrāddhakalpa, p. 1460, 1468) noemt: den maker van het Rāṇāyanīyasūtra. Zijn deze berichten betrouwbaar, dan is het Khādiragrhyasūtra niet een sūtra van de Rāṇāyanīya's. In verband hiermede is van gewicht eene mededeeling dat in Zuid-Indië nog bestaat een Khādiragrhyasūtra voor de Śārdūla's. Het is niet uit te maken of dit zeggen wil, dat in Zuid-Indië nog eene traditie leeft, die het ons bekende Khādiragrhya aan de Śārdūla's toewijst, of dat er nog bestaat eene van den ons bekenden tekst min of meer afwijkende redactie die op naam der Śārdūla's gesteld wordt. Ik wacht omtrent dit punt nog nadere inlichting uit Indië zelf. Ten tijde van Hemādri bestond er nog een zelfstandig sūtra van de Śārdūla's, daar hij in zijn Śrāddhakalpa (p. 1078) niet slechts de teksten aangeeft die gedurende de spijziging der Brahmanen bij 't śrāddha door de Kauthumaśākhin's en Rāṇāyanīyaśākhin's, doch ook die welke door de Śārdūlaśākhin's moeten gefluisterd worden. Zeer merkwaardig is ook het volgende. In den commentaar op het in 1881 te Mysore uitgegeven Gr̥hyaratna wordt ons Khādiragrhyasūtra herhaaldelijk geciteerd onder den naam: Gautamagrhyasūtra. Volgens deze bron sluit het zich dus o o k i n n a m bij het Gautamapitṛmedhasūtra aan. Wij bezitten dus een Gautamagrhya (= Khādira), Gautamapitṛmedhasūtra, Gautamadharmaśāstra en eene Gautamasmṛti (vgl. Caland, Altindischer Ahnencult, p. 111). Oorspronkelijk zullen dit wel alle teksten der Gautama's geweest zijn, die wij boven onder de śākhā's van den Sāmaveda aantroffen. Men ziet, dat ook op 't gebied van de Literatuurgeschiedenis van den Sāmaveda nog heel wat onzekerheid heerscht en nog heel wat te onderzoeken valt.

Zooals gezegd is, kennen wij ook van eene derde śākhā van Sāmavedins de literatuur, ten deele althans, nl. van de Jaiminīya's.

De tekst dezer school, die 't langst bekend is geweest, is de

Kenopaniṣad. Reeds Śaṅkara in zijn commentaar op deze Upaniṣad deelt mede, dat met deze Upaniṣad de 9^e adhyāya begint van een groter werk, waarin gehandeld wordt over het ritueel, het *upāsana* en den *prāṇa* benevens de vijf- en zevendeelige Sāmans. Dit alles is bevestigd door de onderzoeken van den zoo hoogst verdienstelijken Burnell, die zoovele bijdragen geleverd heeft tot de kennis der Sāmavedaliteratuur. Burnell ontdekte namelijk het volledige brāhmaṇa der Jaiminiya's en bracht copieën naar Europa van het Jaiminiya- of Talavakārābrāhmaṇa. Door Örtel werd hiervan in 1894 in het Journal of the American Oriental Society het Upaniṣadbrāhmaṇa uitgegeven. Daarvoor en daarna zijn uit het eigenlijke brāhmaṇa verschillende stukken gepubliceerd door Burnell (a legend from the Talavakāra or Jaiminiya Brāhmaṇa of the Sāmaveda, Mangalore 1878) en door Örtel in eene serie opstellen verschenen in 't genoemde Journal (XV, 233—251; XVIII, 15—48; XIX, 97—125; XXIII, 325—349) en in de Actes du XIme Congrès internat. des Orientalistes Paris p. 226, terwijl reeds in 1878 het Ārṣeyabrahmaṇa door Burnell te Mangalore was uitgegeven. In hetzelfde tijdschrift (XXVI, 58 vlgg.) deelde onlangs Hopkins de legende van Cyavana uit het Jaim. br. mede. Dat is alles wat van de literatuur der Jaiminiya's op 't oogenblik door den druk is bekend gemaakt. Door Örtel wordt eene volledige uitgave van het zoo uiterst gewichtige brāhmaṇa voorbereid. Moge hij ons dezen tekst spoedig schenken!

Doch er bestaat meer. Vooreerst bezit de boekerij van het India Office twee handschriften, eveneens van Burnell afkomstig, een grāmāgeyagāna en een āranyakagāna der Jaiminiya's (vgl. Catalogue of a collection of Sanskrit MSS. by A. C. Burnell, Part I. Vedic MSS. London 1870, p. 49). Door Bühler (Sacred Books of the East vol. II, p. XLIX, noot 1) werd medegedeeld dat Burnell een grīhyaśūtra van de Jaiminiya's ontdekt had met commentaar van Śrīnivāsa, terwijl in de Zeitschrift der Deutschen Morgenl. Ges. XLVII, p. 154 door Bhandarkar eene passage uit dit werk wordt gecitéerd, hem medegedeeld door Prof. Rangāchārya uit Madras. In 1898 en 1899 verschenen twee „Reports on a search for Sanskrit and Tamil MSS. for the years 1896/97" en „1893/94". Van de in deze Reports vermelde Jaiminiya hss. (vermeld onder n° 24 van het 1e en onder n° 65 van het 2e Report) was ik zoo gelukkig, door de vriendelijke tusschenkomst van Prof. M. Rangāchārya, afschriften te bekomen. Blijkbaar is dit de bron, waaruit aan Bhandarkar mededeeling verstrekt is. Het eerste handschrift (door mij met M¹ aangeduid) is eene copie van een in Trichinopoly bewaard origineel, op papier in Nāgarī-schrift, omvattend 48 pagina's

à 15 regels. Het tweede, omvattend het sūtra met den Subodhinī genaamden commentaar van Śrīnivāsa Adhvarin, is eene copie van een origineel in Telugu op papier, omvattend 100 pagina's à 20 regels. Ik duid het in 't vervolg aan met M². Daar M¹ zeer corrupt is en M² corrupt *en lacuneus*, kon er geen sprake van zijn op grond van zulk materieel, aan eene uitgave van den tekst te denken. Eene, trouwens onnauwkeurige en onvolledige, mededeeling echter van Aufrecht in zijn Catalogus Catalogorum, deel III, wekte bij mij de hoop, dat binnen het bereik der westersche geleerden nog meer hulpmiddelen mochten wezen. In het genoemde werk toch bericht Aufrecht onder 't hoofd „drāhyāyanagrhyasūtra”, dat zich in de collectie Burnell, die thans bewaard wordt in het India Office en nog slechts voor een klein deel door Burnell zelf beschreven is, bevindt een commentaar (op het Drāhyāyanasūtra) Subodhinī door Śrīnivāsa. Daar op pag. 44 van datzelfde deel onder „jaiminiśrautasūtra” en „jaiminigrhyasūtra” verwezen werd naar Drāhyāyana, meende ik dat hier het verwachte zou te vinden zijn. Inderdaad bleek dit het geval te zijn door de vriendelijke mededeeling van den Chief Librarian of the India Office, Dr. Thomas, door wiens bemiddeling mij weldra deze tekst ten gebruik werd afgestaan. Met groote voldoening bevond ik, dat het hier bedoelde HS. eene uitmuntende copie was, in Grantha, van den door mij gezochten tekst, die ik voortaan met B aanduid.

Op het titelblad vindt men in Burnell's schrift:

„A. C. Burnell 1879.

1. Jaiminigrhyasūtra with C. by Śrīnivāsa. The author refers to previous Kārikās and Vṛttis.

2. Vinatānanda, a prayoga to the same.

Both from Tinavelly MSS. 1 about 200 years old.
2 recent.”

De eerste tekst, op blauw papier (19 cm. breed, 24 hoog) omvat 73 bladen, op beide zijden beschreven; de prayoga (vinatānanda) is in sloka's en telt 20 bladen. Schrift en formaat geheel zooals van 1.

Dank zij een andere mededeeling van Aufrecht in zijn Catal. Catalogorum, deel III, deed ik nog een tweede gewichtige ontdekking. Op pag. 1 wordt namelijk vermeld als aanwezig in de collectie Burnell het agniṣṭomasūtra der Jaiminiya's. Over dezen tekst, die ontwijfelbaar een echte Jaiminiya-tekst is, van groot gewicht, naar verwacht mag worden, tot recht begrip en ter aanvulling van het Jaiminiya brāhmaṇa, zal later bericht gegeven

worden, terwijl het gr̄hyasūtra met uittreksels uit den commentaar reeds nu geboden wordt.

Eenige mededeelingen over dit nieuw ontdekte sūtra mogen hier volgen. Vooreerst dan wat betreft de verhouding van den commentaar tot den tekst. De commentaar van Śrīnivāsa sluit zich bij den tekst, zooals die in M¹ bewaard is, geheel en al aan slechts in het eerste deel. In het tweede deel wijkt hij in een tweetal opzichten af van den tekst in M¹. Ten eerste wordt in den commentaar geen aanduiding gevonden, dat aan Śrīnivāsa ook de adbhuṭānti (II. 7) en de grahahoma (II. 9) bekend geweest zijn. Dientengevolge zijn deze twee hoofdstukken het moeilijkst te reconstrueeren. Ten tweede is de dispositie van de stof in de Subodhinī gedeeltelijk eene andere dan in den tekst van M¹. Na de behandeling van khaṇḍa 3 heet het in de Subodhinī: *itah param āhitāgneh śarīranāse ityādi* (vgl. p. 29, r. 12 van den tekst) *dahanādisāpiṇḍyāntavidhāyakasūtrāṇy ante vyākhyāsyāmaḥ*. Op deze woorden volgt onmiddelijk de behandeling van kh. 6 (gr̄hakarma) als 4^e kh. en dan de anaśnatsamhitākalpa (kh. 8). De nummering der khaṇḍa's wordt hier in 't vervolg weggelaten; aan 't eind heet het slechts: *ity anaśnatsamhitākalpaḥ*. Daarop volgt, in overeenstemming met het vroeger door Śrīnivāsa aangekondigde, de behandeling van kh. 4 ingeleid door de woorden: *atha dahanaṭalo vyākhyāyate*. Nadat Śrīnivāsa van khaṇḍa 4 tot aan p. 29, r. 17 (tot: *madhye śarīram*, incl.) behandeld heeft, wijkt hij weer van den sūtratekst af, daar hij eerst eenige ter zake strekkende passages uit het Jaiminiya brahmaṇa (nl. I, 46—48, vgl. de mededeeling in de commentaaruittreksels, p. 77) mededeelt en verklaart, ze inleidend met de woorden: *atha āhitāgneh kramasamāskāra ucyate*. Daar in het sūtra zelf (p. 30, r. 1—2) naar de brāhmaṇa-passage verwezen wordt, met de woorden: *tasya nāśikayoh sruvau nidadhyād ity etenānuvākena*, kan deze passage geen deel hebben uitgemaakt van het eigenlijke sūtra. Na de behandeling van dit stuk, waarvan het onderschrift luidt: *ity āhitāgnidahanakalpah*, gaat Śrīnivāsa met de verklaring van den tekst voort, en wel eerst van het stuk p. 29, r. 17— p. 30, r. 9 (tot *anavekṣamāṇāḥ*, incl.). Dit gedeelte wordt aangeduid: *iti dvitiyah paṭalah*. Dan volgt de verklaring van p. 30, r. 9— p. 31, r. 9. Aan 't slot heet het: *iti dahane trtiyah paṭalah*.

Den tekst van het Jaiminigr̄hya heb ik, zonder hem in afzonderlijke sūtra's te splitsen, doorloopend gegeven, zooals ik hem in M¹ vond. Ter verlichting der lectuur heb ik evenwel de zinnen door streepjes ('') gescheiden, waarbij meestal, doch niet altijd, de commentaar richtsnoer was.

Van den commentaar worden slechts uittreksels gegeven; ik geloof echter niet, dat iets vermeldenswaardigs is weggelaten. In afwijking van de meeste commentatoren van dergelijke teksten, verklaart Śrīnivāsa ook de mantra's. De verklaringen der mantra's heb ik slechts dan opgenomen, wanneer de mantra's niet in andere gedrukte teksten voorkomen, of als ze slechts in het Mantra-brāhmaṇa aangetroffen worden of als ze om eene andere reden schenen meegedeeld te moeten worden. Tot mijn spijt kan niet een geheel van fouten vrije tekst worden geboden. Men bedenke, dat de tekst van den commentaar slechts in B geheel volledig bewaard is, daar M² van het tweede deel slechts het śrāddha, het aṣṭakāritueel, den gṛhavidhi, en den anaśnatsamhitā-kalpa levert en wel zeer bedorven en vol lacunes.

Thans deel ik de resultaten van een onderzoek van het Jaiminigrhyaśūtra mede, en handel

I. Over de verhouding van het Jaiminigrhyaśūtra tot de andere Jaiminiya-teksten¹⁾.

Uit verschillende gegevens blijkt ten duidelijkste, dat ons grhyaśūtra een echte tekst der Jaiminiya's is en zich aansluit bij de andere teksten dier school.

Terwijl in de lijst der vedaleeraren, die bij het utsarga moeten „verzadigd” worden, de Rāṇāyanīya's het eerst Rāṇāyani en Jaimini het laatst noemen (vgl. Simon, Beiträge zur Kenntniss der vedischen Schulen, p. 27, noot 1 en Subrahmanyaviddvān, Gobhilagṛhyaprakāśikā, p. 113) wordt bij de Jaiminiya's de eerste plaats ingenomen door Jaimini Talavakāra (vgl. p. 14, r. 11).

Door het vrātikavrata wordt de studie der vrata's ingeleid, d.w.z. van die parvans der samhitā, welker eerste het vrataparvan is; zoo de commentaar, vgl. ook Jaim.grhs. p. 15, 8. Deze mededeling komt overeen met de volgorde der Sāmans volgens de overlevering der Jaiminiya's, daar deze school het āraṇyakagāna begint met het vrataparvan, in tegenstelling met de Kauthuma-Rāṇāyanīya's, die met het arkaparvan beginnen, vgl. Jaim. āṛṣ.

1) Eerst nadat deze verhandeling gezet was, is ook de Jaiminiya-samhitā in mijn bezit gekomen (vgl. Versl. en Meded. der Kon. Ak. van Wetensch. te Amsterdam, Afd. Letterk., 4e Reeks, Deel VII). De door beginwoorden aangeduide citaten zijn alle in deze samhitā aan te wijzen, uitgenomen een paar uit het laatste hoofdstuk, dat waarschijnlijk door de Jaiminiya's aan de Baudhāyanīya's is ontleend. Waar de citaten afwijken van de vulgata (Kauthuma-redactie), bestaat overeenstemming met de Jaim. samhitā. Een enkel mantra (zie Index) wordt in extenso gegeven, ofschoon het wel in de Jaim. samh. gevonden wordt. Dergelijke oneffenheden of slordigheden komen in zulke teksten wel eens meer voor.

p. 23 en Ārseyabrahm. (Kauth.) p. 62, beide geciteerd naar de uitgaven van Burnell.

Door het aupaniṣada vrata wordt de studie van de Upaniṣad ingeleid, die volgens bericht van den commentator Śrinivāsa tien adhyāya's bevat. Deze mededeeling schijnt niet in overeenstemming te zijn met de ons bekende feiten, daar het door Ortel uitgegeven Jaiminiya upaniṣadbrāhmaṇa niet tien adhyāya's doch twaalf anuvāka's omvat. Wel is daarentegen met het bericht van den commentaar in harmonie eene mededeeling indertijd aan Max Müller gedaan (vgl. Sacred Books of the East, vol. I, p. XC): „the Kena upaniṣad comprises the 135—145 khaṇḍas or the tenth anuvāka” (van het Jaim. up. brāhmaṇa namelijk); en met khaṇḍa 145 sluit deze tekst.

Daar de Jaiminiya's een afzonderlijk grāmägeyagāna en āraṇyakagāna bezitten en luidens mededeelingen alweer van Burnell ook hunne notatie en zingwijze aanmerkelijk afwijkt van die der andere scholen, heeft men allen grond de Jaiminiya's voor eene sākhā-school te houden, wier saṃhitā-redactie van die van de andere scholen afwijkt. Deze veronderstelling wordt door ons sūtra bevestigd. Immers dat deze tekst zich niet bij de saṃhitā der Kauthuma-Rāṇayaniya's aansluit, blijkt uit het sūtra en uit mededeelingen van den commentaar. De Jaiminiya's bijv. kennen een puruṣasūkta van zeven strophen, waarvan aan de Kauthuma-Rāṇayaniya's er slechts vijf bekend zijn. (Zie infra, p. 47, r. 2). Uit de lijst van mantra's, die men als aanhangsel bij het grhya-sūtra vindt, ziet men, dat meermalen een in de saṃhitā der Kauthuma-Rāṇayaniya's voorkomend mantra in ons sūtra voluit wordt geciteerd; deze mantra's moeten dus in de saṃhitā der Jaiminiya's ontbroken hebben. Ook vertoonen enige mantra's in ons sūtra varianten op de vulgata.

Ons sūtra veronderstelt bij zijn lezers (of hoorders?) de bekendheid met het Jaiminiya-brāhmaṇa; de plaats waaruit dit duidelijk blijkt luidt in zijn geheel: *tasya nāsikayoh sruvau nidadhyād ity etenānuvākena ya evaṇvit syāt sa yadopatāpi syād iti pūrvam eva enz.*, waarmede verwezen wordt naar Jaim. br. anuvāka 48 en 46 van het eerste boek. (Journ. Amer. Or. Soc. XIX, p. 106, 103). Wat aan allen twijfel een eind maakt, is 't feit, dat Śrinivāsa dit stuk, dat op het doodenritueel betrekking heeft, bijna geheel mededeelt en commentarieert. Ik maak gebruik van de gelegenheid om enige opmerkingen over deze passage hier in te lasschen, die misschien Örtel van dienst kunnen zijn voor zijne uitgave van het Jaiminiya-brāhmaṇa.

Jaim. br. I. 46 2 en 5. *subhūmi spaṣṭam* zijn twee woorden en

Verhand. Kon. Akad. v. Wetensch. (Afd. Letterk.) N. R. Dl. VI. N°. 2.

tad beteekent *tatra*, zooals zoo vaak in brāhmaṇa-stijl en in Baudhāyana; over de beteekenis van den genitief *asya* vgl. mijne opmerking in: Ueber das rituelle Sūtra des Baudhāyana, p. 45.

ad I. 46. 2. deze zin luidt volgens mijn tekst van de Subodhinī zoo: *yady u tannayann asmāl lokāt preyād athainam ādadīran*. Śrīnivāsa schijnt *tat nayan* af te deelen: *tat uktalakṣaṇaśmaśāna-sthalam anaya* (sic) *prāpnuvān* (sic) *vāsmāl lokāt preyāt*.

ad I. 46. 3 *agnī* beteekent „his two fires” en men moet lezen: *opyāhareyur*.

ad I. 46. 5. *viharanti* beteekent niet: „they transfer”, doch „zij maken den vihāra, brengen ieder vuur op zijn plaats op 't offerterrein”. Comm.: *dakṣināprācīm vedīm kṛtvā dakṣināprāco yathāsthānam viharantī arthaḥ*.

ad I. 47. 1. *asyām dīśi* is hier deiktisch gebruikt: „in die richting” (waarbij degeen die den tekst spreekt, naar 't Z. W. wijst), vgl. Ueber das rit. Sūtra des Baudh. p. 4. en comm.: *athāsyām dīśīti nirṛtidigbhāgīnirdeśenoktiḥ pratyakṣaśisyopadeśatvāt*.

ad I. 47. 5. *abhisamvapanti*, comm.: *pracchādayantītyarthāḥ*.

ad I. 47. 6. men leze *prakṣālyā* i. p. v. *pracchādya* en *pratyavādhāya* i. p. v. *pratyavadāya*. Wat *āharanti* betreft, vgl. den comm.: *enaṁ vihāram praty āharanti*. Men heeft zich dus het schoonmaken van het lijk buiten den vihāra te denken.

ad I. 47. 7. *anvārabdhe*, vgl. comm.: *paretenānvārabdhe sati*. Men brengt dus de rechterhand van den doode in aanraking met den offerenden priester (Zeitschr. d. D. Morgenl. Ges. LIII, p. 216); wat *gatvā* betreft, vgl. den comm.: *āhavaniyasamipam gatvā*; het lijk was dus in de nabijheid van dit vuur neergelegd.

ad I. 47. 8. De tekst van Śrīnivāsa laat *śrotramayo* en *brahma-mayo* weg.

ad I. 48. 1. *etām citim*, comm.: *madhye vedi* (l. *veder*) *dakṣināprācīm*.

ad I. 48. 2. *camasam idopavahanam*, lees: *idopahavanam*, vgl. Baudh. srs. I. 18 init. en pitṛmedhasūtra p. 10, r. 17. De Commentator ziet, zeker met het volste recht, in die twee woorden twee offergereedschappen: *prāṇitācamaselāpātre*.

ad ib. *prāṇitraharaṇe*, comm. *prāṇitraharanam dvividhā kṛtam*.

ad ib. Śrīnivāsa leest *pātrim* (nl. *vrihipātrim* is bedoeld); dit woord is niet met het volgende te combineren: *paśuganeśu svīśṭakṛdavadānānām dhārinī sam(a)vattadhānīty ucyate*.

ad ib. Śrīnivāsa leest *āṇḍayor*.

ad 48. 3. Mijn tekst leest *nidadhāti*. Örtel vertaalt „he puts”, heeft hij dus ook den singularis gelezen?

Nog een punt van overeenkomst met andere Jaiminiyateksten is dit: volgens Burnell (the Jaim. text of the Ārṣeya brāhmaṇa

of the Sāmaveda, p. IX) is bij de Jaiminīya's uitsluitend in gebruik de eigenaardige Tamil Malayālam / voor Sanskrit d; ik vind nu dit letterteeken tweemaal en wel in den trouwens vermoedelijk corrupt overgeleverden eigennaam *kāradim* (*kāralim*), p. 14, r. 12, en in *iłopahavanam*.

Het agniṣṭomasūtra (vgl. boven p. 6) wordt wel is waar door den auteur van ons sūtra niet als bekend verondersteld, doch beide teksten gaan, althans wat één punt betreft, op opvallende wijzen samen: in beide vindt men het mantra *gaur dhenur havyā* met hetzelfde, zonder twijfel corrupte, *havyā* i. p. v. *bhavyā*.

Thans handel ik

II. Over de verhouding van het Jaiminigrhya tot de andere gṛhyasūtra's van den Sāmaveda.

Dat het nieuwe sūtra dichter bij de sūtra's van den Sāmaveda staat dan bij de teksten van eenige andere vedische school, is te verwachten en spreekt haast van zelf. De verhouding evenwel van het Jaiminisūtra tot het Gobhila- en Khādirasūtra is van geheel anderen aard, dan die welke tusschen Gobhila- en Khādirasūtra onderling valt waar te nemen. Terwijl toch tusschen de twee laatstgenoemde teksten geen principieel onderscheid bestaat, daar ze eigenlijk slechts alleen in de distributie van de stof van elkaar afwijken, staat de Jaiminitekst geheel zelfstandig tegenover of naast die twee. Wel vindt men in ons nieuwe sūtra verscheidene zinnen die volkommen letterlijk ook in 't Gobhilasūtra worden gevonden. Men vergelijkt Gobh. I. 1. 9 met Jaim. 1. 2—3 (n. b. het ongrammaticische *prācyah* in Jaim.); Gobh. I. 1. 10 met Jaim. 1. 3; Gobh. I. 5. 15 met Jaim. 1. 9—10; Gobh. I. 5. 18 met Jaim. 1. 11—12; Gobh. IV. 5. 4 met Jaim. 2. 3; Gobh. IV. 5. 5 met Jaim. 2. 3 (hier stemmen Khādira en Jaim. overeen, tegenover Gobhila, daar beide teksten het *parisamūhana* en *bhūmyālambhana* met de bij behorende spreek tot de paribhāṣā's rekenen); Gobh. III. 3. 2—5 met Jaim. 14. 7—8; Gobh. III. 2. 51 met Jaim. 14. 15; Gobh. III. 3. 9—10 met Jaim. 14. 16—17; Gobh. III. 1. 29 met Jaim. 15. 4—5; Gobh. III. 2. 11 met Jaim. 15. 5; Gobh. III. 2. 12 met Jaim. ib.; Gobh. III. 2. 1—4 met Jaim. 15. 10—11; Gobh. III. 2. 6 met Jaim. 15. 11; Gobh. III. 2. 5, 18, 19 met Jaim. 15. 12; Gobh. III. 2. 29 met Jaim. 15. 16—17; Gobh. III. 2. 52 met Jaim. 16. 5; Gobh. III. 5. 3 met Jaim. 18. 4; Gobh. III. 5. 11, 12, 14 met Jaim. 18. 4—5; Gobh. III. 5. 32—34 met Jaim. 18. 4—6; Gobh. III. 5. 13 met Jaim. 18. 6; Gobh. III. 5. 31 met Jaim. 18. 6; Gobh. III. 5. 7—10 met Jaim. 18. 7—9; Gobh. III. 5. 21—22 met Jaim. 18. 10—12; Gobh. II. 1. 21 met Jaim. 20. 5. Eenige dezer sūtra's worden ook in het Khādira-

grhya aangetroffen, doch meestal in eenigszins afwijkende redactie. Het Jaiminisūtra staat dus dichter bij het Gobhila- dan bij het Khādirasūtra. Deze overeenstemming behoeft natuurlijk niet verklaard te worden als 't gevolg van direkten invloed van de eene school op de andere. Veeleer bezaten de Sāmavedins van oudsher een gemeenschappelijk fonds van ritueele voorschriften.

Terwijl het Gobhila- en het Khādiragrhya zeer nauw met elkaar verwant zijn en in 't bijzonder dit gemeen hebben, dat ze beiden het Mantrabrahmaṇa als autoriteit erkennen en de in deze collectie vervatte mantra's met de beginwoorden citeeren, staat ook in dit opzicht het Jaiminisūtra geheel op zich zelf. Wel vindt men in het Jaiminisūtra vele mantra's uit het Mantrabrahmaṇa, doch steeds in extenso geciteerd en, zooals uit de lijst der spreuken aan 't slot van de commentaaruittreksels blijkt, haast nooit volkommen overeenstemmend. Vaak vindt men ook een mantra in 't Jaiminisūtra, dat wel bekend is uit het Mantrabrahmaṇa, doch in onzen tekst optreedt in eene redactie die dichter bij die der teksten van den Zwartes of Witten Yajurveda staat. Opmerkelijk is het ook dat in onzen Jaiminitekst enige mantra's voorkomen, die tot nu toe slechts uit het Kāthakagrhya bekend zijn.

Ten slotte nog enige opmerkingen

III. Over de verhouding van het Jaiminigrhya-sūtra tot de teksten der niet bij den Sāmaveda behorende scholen.

In het tweede gedeelte van ons sūtra treft men enige hoofdstukken aan, die mutatis mutandis ook in andere teksten voorkomen. De laatste vier hoofdstukken komen namelijk in de teksten der Baudhāyanīya's voor. De gr̄havidhi (II. 6) wordt bijna eensluidend in het Baudhāyanagrhyapariṣṭa (I. 16) gevonden; de adbhuṭaśanti (II. 7) stemt, eenigszins bekort, met Baudh. gr̄hs. III. 9 overeen; natuurlijk zijn de mantra's andere. De anaśnat-samhitākalpa (II. 8) vindt zijn parallel en misschien zijn bron in Baudh. dhś. III. 9, terwijl ten slotte de grahavidhi grootendeels bijna woordelijk met Baudh. gr̄hyapariś. I. 15 overeenstemt. Ik voor mij geloof, dat hier wel degelijk aan ontleening moet gedacht worden, hoewel dit, dunkt mij, niet direkt te bewijzen is. Doch in 't algemeen zijn de Baudhāyana-teksten in Zuid-Indië zeer doorgedrongen en hebben hun invloed ook doen gelden op andere teksten der Sāmavedins, met name op het nog onuitgegeven pariṣṭa, waarvan men eene inhoudsopgave vindt in Winteritz, a Catalogue of South Indian MSS., London 1902, p. 120.

HET

JAIMINIGRHYASŪTRA

MET

UITTREKSELS UIT DEN COMMENTAAR

SUBODHINI

UITGEGEVEN

DOOR

W. CALAND.

I N H O U D.

- I. 1—4. *pākayajñatantram.*
5. *pūmsuvanam.*
6. *nāndimukhaśrāddham.*
7. *sīmantonnayanam.*
8. *jātakarma.*
9. *nāmakarma.*
10. *prāśanakarma.*
11. *caudam.*
12. *upanayanam.*
13. *sandhyopāsanam.*
14. *upākaraṇam.*
15. *utsargah.*
16—18. *vratāni* (*godānam* 18).
19. *samāvartanam.*
20—22. *vivāhah.*
23. *sāyamprātarhomau*; *vaiśvadevam.*
24. *navayajñah.*
- II. 1—2. *śrāddham.*
3. *aṣṭakāḥ.*
4. *aurdhvadehikam.*
5. *udakaranam, asthisamcayanam.*
6. *grhavidhīḥ.*
7. *adbhutaśāntih.*
8. *anaśnatsaṃhitākalpah.*
9. *grahaśāntih.*
-

अथातो गम्भीं प्रणोष्णन्प्रागुदकप्रवणमभ्युक्ष्य^१ स्थापितलं लक्षणं
 कुर्यान्मध्ये' प्राचीं रेखामुल्लिख्योदीचीं च संक्षितां पश्चात्तिस्रो मध्ये
 प्राच्यो' ज्युद्यग्मिं प्रतिष्ठापयेद्भुवः स्वरिति' लक्षणावृदेषा सर्वत्रा-
 थातः पाकयज्ञान्व्याख्यास्यामो इति उक्तः प्रकृतः प्राशित इति'
 तेषामेकाग्नी होमो' नित्ये यज्ञोपवीतोदकाचमने' दर्शपूर्णमासतत्त्वाः
 स्वतत्त्वा वा' दक्षिणातो ज्ञे: पूर्णपात्रमुपनिदधाति' स्तुवं चापां
 पूर्णमुत्तरतो ज्ञेरिधाबहिर्देवस्य वा सवितुः प्रसवे ज्ञिनोर्बाहुभ्यां
 पूष्णो हस्ताभ्यां प्रोक्षामीति^२ प्रोक्षितमुपकृतं भवति सकृद्यजुषा
 द्विस्तूषणीं' खादिरः पालाशो वेधस्तंदलाभे विभीतकतिल्वकबाध-
 कनिभ्वराजवृक्षशल्मल्यरलुदधित्यकोविदारश्चेष्मातकवर्ज्ञं सर्ववन-^३
 स्पतीनामिध्मः' कुशालाभे श्रूकतृणाशरशीर्षबल्बजमुतवनलश्रुएठवर्ज्ञं
 सर्वतृणानि' श्रुक्लाः सुमनसस्तासामलाभे जपाद्वयकाकुत्थाभएडीकुर-
 एडकवर्ज्ञं^४ गन्धवत्यो वा सर्ववर्णाश्चतत्स्त्र आद्यप्रकृतयो भवत्यूधन्यं^५
 वा वाक्यं वा दधि वा^६ पयो वा' पश्चादग्नेराचमनं' त्रिराचामेद्विः^७
 परिमृजेत्सकृडपस्पृशेत्पादवभ्युक्ष्य शिरश्च शीर्षएयान्प्राणानुपस्पृशेदप^८

१ प्रणोष्णन् M¹; प्रणोष्णन् M²; प्रणयिज्ञन् B tekst en comm.

२ M¹: देवस्य त्वेति साक्षित्रेण i. p. v. देवस्य ... प्रोक्षामीति.

३ काकुत्थाभं M¹.

४ उधन्यं B (comm.); उधन्यं B (t); उधन्यं M¹; उधन्यं M² (t); उ(?)धन्यं M² (comm.).

५ om. alle behalve M¹.

६ आचामे° B; आचमे° M¹, M².

Verhand. Kon. Akad. v. Wetensch. (Afd. Letterk.) N. R. Dl. VI. N°. 2.

उपस्थृश्य पश्चादग्नेषु परमाहितस्योपविश्य दक्षिणेन पाणिना भूमिमा-
रभ्य जपतीदं भूमिर्जामहृ इदं भद्रं सुमङ्गलं परा सप्तनान्वाधस्वा-
न्येषां विन्द ते धनमिति^१ वस्वतं रात्रिश्चेदिमंस्तोम्येन तृचेनाग्निं
परिसमूहेदाग्नया वा त्रिः^२ प्रस्तरमुपसंगृह्य प्रतिदिशं परिस्तृणाति
५ दक्षिणापुरस्ताडुपक्रम्य गैर्मूलानि^३ हादयन्पश्चाद्वोपस्तीर्योलपराजिभ्या-
मुपक्षरेदक्षिणोत्तरः^४ सन्धिः^५ ॥ १ ॥

प्रस्तरात्यवित्रे गृह्णति प्रादेशमात्रे समे अप्रशीर्णये अनन्तर्गर्भे^६
अङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठिकया च धारयन्नवेन हिनति पवित्रे स्थो
वैष्णव्याविति^७ त्रिवृद्धमङ्गिरनुमाजियेद्विष्णोर्मनसा पूते स्थ इति
१० सकृद्यजुषा द्विस्तूषणी^८ पात्रस्योपरिष्टात्यवित्रे धारयन्नाऽयमासिच्योत्त-
रेणाग्निमङ्गारान्निवृक्ष्य तेषधिश्रित्यावयोत्य दर्भतरुणाभ्यां प्रत्यस्य त्रिः
पर्यग्नि^९ कृवोदगुदास्य प्रत्यूक्ष्याङ्गारानुदग्याभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरूपु-
नात्याल्यं च दृविश्च प्रणीताश्च सुवं च देवस्वा सवितोत्पुना-
वच्छिन्नेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति^{१०} देवो व इति
१५ प्रणीताः^{११} पुनराक्षारमाऽयस्य^{१२} सकृद्यजुषा द्विस्तूषणीमुत्तरतो ज्ञे
प्रणीताः प्रणीय दर्भैः प्रच्छाय दक्षिणातो^{१३} ग्रः प्रस्तरं निधाय
प्रस्तरस्योपरिष्टात्यवित्रे निधाय विवृपाक्षं जपत्यो तपश्च तेजश्च
सत्यं चात्मा च धृतिश्च धर्मश्च सत्वं^{१४} च त्यागश्च ब्रह्मा च ब्रह्म
च तानि प्रपद्ये तानि मामवत्तु भूर्भुवः स्वरो महात्मात्मान-
२० मध्यारोहामि विवृपाक्षो जसि दत्ताज्जिस्तस्य ते शश्या पर्णे गृहा
अतरिक्ते^{१५} ते विमितं हिरण्यमयं^{१६} तदेवानां वृद्यान्ययस्मये कुम्भे

१ आलभ्य B. २ उपक्रम्य M^२, B (६); उपक्राम B (८); उपक्रमः M^१.

३ Zoo M^२; °शाद्वोपस्ती° B, M^१. ४ °निं M^१. ५ सत्वं B सत्यं M^१.

६ गृहान्तरि of ग्रहो° alle.

७ हिरण्यमयं B (tekst en comm.) M^२; हिरण्ययं M^१.

अतः संनिष्ठितानि तानि बलभूश्च बलधा च रक्षणो^१ मा प्रमदः सत्यं ते द्वादश पुत्रास्ते वा संवत्सरेऽसंवत्सरे कामप्रेण यज्ञेन याजयिवा पुनर्ब्रह्मचर्यमुपयति तं देवानां ब्राह्मणो ज्येष्ठं मनुष्याणां ब्राह्मणो वै ब्राह्मणमुपधावति तं बोधावामि जपतं मा मा प्रतिजाप्तीर्जुह्वतं मा मा प्रतिहौषीः कुर्वतं मा मा प्रतिकारीस्त्वां प्रपद्ये वया प्रसूत इदं कर्म करिष्यामि तस्मै समृथ्यतां वित्तपाक्षाय दत्ताङ्गेऽब्रह्मणः पुत्राय इयेष्ठाय श्रेष्ठायामोघाय कर्माधिपतये नम इति^२ ॥ २ ॥

सुवं प्रणीतासु प्रणीय निष्ठ्य दर्भैः संमृद्ध्य संमार्गानभ्युक्ष्याग्रावाधाय दक्षिणं ज्ञान्वाच्यमेध्यं चेत्किंचिदाज्ये ज्वपद्येत धुणास्त्वय-१० न्बुका मक्षिका पिपीलिकेत्या पञ्चभ्य उद्भूत्याभ्युक्ष्योत्पूय जुङ्यात्य-रिधीन्परिदिधाति मध्यमं स्थवीयसं पश्चादीर्घं मध्यमं दक्षिणातः कनीयसमुत्तरतः संस्पृष्टान्दक्षिणातो ज्ञेरपां कोशं निनयत्यदिते ज्ञुमन्यस्वेत्यनुमते ज्ञुमन्यस्वेति पश्चात्सरस्वते ज्ञुमन्यस्वेत्युत्तरतो^३ देव^४ सवितः^५ प्रसुवेति^६ त्रिः प्रदक्षिणमग्निं परिषिष्वेदेव सवितः^७ प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदक्षिणि सकृदग्निषा द्विस्तूष्णीमिथ-धमादाय सुवेणाऽज्यं गृहीत्वाभिर्धार्यग्रावभ्यादधात्ययं त इधम आत्मा ज्ञातवेदस्तेन वर्धस्व चेद्यस्व चेन्द्रि वर्धय चास्मान्प्रजया पशुभि-र्ब्रह्मवर्चसेनान्नायेन समेधय स्वाहेति^८ मनसाधारौ जुङ्होति संतत-२० मक्षणाया प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरं परिधिसन्धिमन्ववहृत्य सुवमिन्द्राय स्वाहेति दक्षिणं परिधिसन्धिमन्ववहृत्याधारौ^९ झूत्वाऽयभागौ^{१०}

^१ रक्षणो B; लक्षणो M¹; रक्षनो M².

^२ Slechts in M¹.

^३ आशारैहुत्वा M²; ontbreekt in de andere bronnen.

जुहोत्यग्ये स्वाहेत्युत्तरः सोमाय स्वाहेति दक्षिणतस्तावतरे-
णाङ्गतिलोको भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः
स्वाहेत्यग्ये ज्ञीषोमाभ्यामिति पौर्णमास्यामंग्य इन्द्राग्निभ्यामित्य-
मावांस्यायामुत्तरपूर्वामुत्तरपूर्वामाङ्गतिं जुहोत्यनभिजुहुदाङ्गत्याङ्गतिं
५ प्रत्यक् सौविष्टकृतस्थानान्वित्यो जग्मिः पुरस्तात्स्विष्टकृदत्ते^१ ज्यन्त्र
वपाहोमाज्यहोमाभ्यां^२ न स्विष्टकृतं प्रत्यभिघारयति^३ सुवे सकृदा-
ज्यमुपस्तृणाति द्विर्हविषो ज्वघति सकृदाज्येनाभिघार्य प्रत्यभिघा-
रयत्यज्ञेनाङ्गुलिभ्यां च मांससंक्षिताभ्यां^४ द्विर्हविषो ज्वघति
द्विराज्येनाभिघार्य^५ प्रत्यभिघारयति जामदग्न्यानां तद्वि पञ्चावत्तं
१० भवत्यज्ञल्या तृणकूर्चेन वा 'एषा होमावृत्सर्वत्र'^६ ॥ ३ ॥

सपवित्रं प्रस्तरमादत्ते तस्याग्राणि सुवे ज्ञक्ति दिव्यज्ञेति^७
मध्यमाज्ये ज्ञतरिक्ते ज्ञेति^८ मूलानि हविषि पृथिव्यामज्ञेति^९
प्रस्तरात्तृणं निरस्त्यायुषे वेति^{१०} प्रस्तरमग्रावनुप्रकृत्यग्ये ज्ञुमतये
स्वाहेति^{११} पश्चात्तृणमनुप्रकृति द्विषत्तं मे जभिहि तं चैव प्रदद्व
१५ स्वाहेति^{१२} धृतेनाक्ताः^३ समिध आदधाति समृद्धौ स्वाहेति^{१३} भूमि-
मारभ्य^४ शोर्षएषान्प्राणानुपस्पृशेद॑प उपस्यृश्य द्वादश प्रायश्चित्ता-
ङ्गतीर्जुहोत्याकूत्यै^५ स्वाहा ॥ कामाय स्वाहा ॥ समृद्धौ स्वाहा ॥
अच्चा स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथंतरं बृहदङ्गायत्रवर्तनि स्वाहा ॥
उडु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यं स्वाहा ॥
२० चित्रं देवानामुदगादनीकं चनुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा यावा-
पृथिवी अतरिक्तं सूर्यं आत्मा जगतस्तस्युषश्च स्वाहा ॥ उद्यं

१ स्विष्टकृत्तेनअन्यत्र M^२; स्विष्टकृत्तेनअन्यत्र M^१; स्विष्टकृत्तेन्यत्र B.

२ अभिघार्य ontbr. in B, M^३.

३ धृताक्ताः B.

४ आलभ्य M^२.

५ आकृत्यै M^२, B; आत्मात्यै M^१.

तमसस्यरि स्वः पश्यतो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमग्नम्
ज्योतिरुत्तमं स्वाहा ॥ प्रजापते न बदेतान्यन्यो विश्वा ज्ञातानि
परि ता बभूव । यत्कामास्ते जुङ्मस्तन्नो ऽस्तु वयं स्याम प्रतयो
रथीणां स्वाहा ॥ भूः^१ स्वाहा ॥ भुवः स्वाहा ॥ स्वः स्वाहा ॥
भूर्भुवः स्वः^१ स्वाक्षेत्यथास्तीर्णान्दर्भानानीय^२ प्रणीतानां च सुवस्य^३
चोपरिष्टात्कृत्वाप्नावयज्ञपति^४ सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं
मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेषा इति^५
प्रतिदिशमप उत्सिद्धति प्राच्यां दिशि देवा ऋविजो मार्जयत्ना-
मिति^६ प्राचीनावीती दक्षिणास्यां^७ दिशि मासाः पितरो मार्जयत्ना-
मिति^८ यज्ञोपवीती भूवाप उपस्यृश्य प्रतीच्यां दिशि गृह्णाः पशवो^९
मार्जयत्नामित्युदीच्यां^{१०} दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयत्नामित्यू-
र्धायां^{११} दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयत्नामिति^{१२} समुद्रं वः
प्रद्विष्णोमीत्ययो निनीय^{१३} समुद्रं वः प्रद्विष्णोम्यक्षिताः स्वां यो-
निमयि गच्छत । अरिष्टा अस्माकं वीराः सन्तु मा परासेचि नः
स्वमिति^{१४} यदप्सु ते सरस्वतीत्यङ्गेनोपकनिष्ठिक्या चाक्षिणी^{१५}
विमृजेयदप्सु^{१६} ते सरस्वति गोष्मश्वेषु यन्मधु । तेन मे वाजि-
नीविति मुखमङ्घि सरस्वतीति^{१७} दर्भान्यरिधीश्चाग्नावावाय वामदेव्येन
शान्तिं कृत्वा त्रिः पर्युक्तिसहविष्कं प्रदक्षिणमन्वमंस्थाः प्रासावी-

१ De HSS. laten voor स्त्र॑ telkens den visarga weg.

२ अथास्तीर्णान्दर्भान^० B; यथास्तीर्ण दर्भान^० M¹; विस्तीर्णान् दर्भान^० M².

३ Te lezen: अक्षसाक्षयन्^१

४ इति slechts in M².

५ दक्षिणास्यां M¹, M².

६ Zoo is de tekst in M¹ geredigeerd. In B M² wordt niet eerst het
pratika gegeven, doch dadelijk de spreuk geheel, en dan eerst, na इति, de
handeling, cf. supra p. 3. r. 15. Eveneens steeds in het vervolg.

रिति मल्लान्संनमयेत्पूर्णपात्रमुपनिद्वितं सा दक्षिणा 'यथाशङ्कदक्षिणाः पाकयज्ञाः ' पूर्णपात्रं वा १ ॥ ४ ॥

पुंसुवनं तृतीये मास्यन्यत्र गृष्टेष्वृते चरुं अपयिवा पृष्ठदात्यं वा स्थालीयाकवत्संस्कृत्य पुरुषसूक्तेन जुड्यान्माषौ च यवं च ५ पुणिङ्गं कृत्वा दधिदप्तेनैनां प्राशेत्प्रजापतिः पुरुषः परमेष्ठी स मे पुत्रं ददात्वायुष्मनं यशस्विनं सहू पत्या जीवसूर्भूयासमिति ६ न्यग्रोधश्रुङ्गं फलाभ्यामुपद्वितं श्रुक्तारक्ताभ्यां सूत्राभ्यां ग्रथिवा कण्ठे ७ धारयेद्वुवकुमारयेत्याचक्षते 'वासो दक्षिणा' ॥ ५ ॥

अथातो नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः पूर्वेष्वृद्ध्याख्यास्याम 'आपूर्यमा- १० णपक्षे पुण्ये नक्त्रे 'श्वः करिष्यामीति श्वो भूते वानं संस्कृत्य श्रुचीन् श्रोत्रियान्ब्राह्मणाननुमल्लयते 'श्रुचिः श्रुक्तमनर्दिमाच्छाद्य यज्ञोपवीत्यप आचम्य चतुःश्रुक्तान्बलीन्दूरति दधि तण्डुलाः १५ सुरभि श्रुक्ताः सुमनस इत्यग्न्यायतने प्रागग्रान्दर्भान्संस्तीर्याग्नये सोमाय प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्य ऋषिभ्यो भूतेभ्यः पितृभ्यः २० सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इति 'हविष्यमनं ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय दधा' माषमत्स्यमांसभद्व्याशनैरित्यपरमंथ चतुष्टयमादाय ब्रीहियवपुष्यस- र्षपाणीति सहू तेरेवोदकुम्भमादाय मनः समाधीयतां प्रसीदत्तु भवत्त इत्युक्ता सप्रणवं नान्दीमुखाः पितरः प्रीयत्तामित्येवं ' २५ यथार्थमितरे प्रतिब्रूयुः ३ ॥ ६ ॥

२० सीमतोन्नयनं चतुर्थे मासि षष्ठे झृष्टमे वा पूर्वपक्षे पुण्ये नक्त्रे हृस्तोत्तराभिर्वा कुर्यात्तिलमुद्गमिश्रं स्थालीयाकं अपयिवान्वार- व्यायां जुड्यान्महाव्याहृतिभिर्दुत्वा प्राजापत्यया ४ चाथैनां पश्चा-

१ Herhaling der laatste beide woorden slechts in B.

२ Zoo M²; कर्ते B.

३ B herhaalt de laatste drie woorden.

४ प्राजापत्ययर्चा M².

द्योर्भवीठ १ उपवेश्यैरकायां वाहृतोत्तरायां तस्यै त्रिःशुल्क्या २
शलल्या प्राणसंमितं सीमतं कुर्याच्छुल्केना मूर्धः प्राणाय त्रापानाय
वा व्यानाय वेत्यथास्या दक्षिणं केशात्तं सम्भिरलंकृत्य तथोत्तरं
हिरण्यवतीनामपां कांस्यं पूरयिवा तत्रैनामवेक्षण्यृच्छेदिं भूर्भुवः ३
स्वः किं पश्यसीति ४ परा प्रत्याहृ प्रजां पश्चून्सौभाग्यं मक्ष्यं दीर्घमायुः ५
पत्युरिति ६ वासो दक्षिणा हिरण्यं वा ॥ ७ ॥

कुमारे जाते ज्ञातकर्म ७ प्राकस्त्तनप्राशनाद्वीहिं च यवं च ज्ञा-
तद्वयेणावधृष्टेदमन्नमिति प्राशयेदिदमन्नमयं इस इदं प्राणेनामृतं सह
पृथिवी ते माता घ्नौः पिता जीवाहि शरदः शतं पश्याहि शरदः
शतमित्यथैनमभिमन्त्रयते ऽङ्गादङ्गात्संभवसि कृद्यादधि ज्ञायसे । १०
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतं पश्याहि शरदः
शतमित्यथैनं परिदात्यङ्गे वा परिदाम्यकृत्वा रत्रै परिदातु
रात्रिस्त्वाहोरत्राभ्यां परिदावहोरत्रौ वार्धमासेभ्यः परिदत्ताम-
र्धमासास्त्वा मासेभ्यः परिदत्तु मासास्त्वर्तुभ्यः परिदत्तवृत्तवस्त्वा
संवत्सराय परिदत्तु संवत्सरस्त्वा ज्ञायै मृत्यवे परिदाविति १५
को झसि कतमो ज्ञात्याहृ सं मासं ३ प्रविशासावित्यथास्य गुक्ष्यं
नाम ददाति वेदो ऽसीत्यथास्य मूर्धान्मुपजिग्रत्यश्मा भव परश्रुर्भव
हिरण्यमस्तृतं भव पश्चनां वा हिंकारेणाभिजिग्रामीत्येवमेव प्रवा-
सादेत्य पुत्राणां मूर्धान्मुपजिग्रति ४ फलीकरणमिश्रान्सर्षपान्दशरा-
त्रमग्नौ ब्रुद्यात् शण्डायेति द्वाभ्यां शण्डाय मर्कायोपवीराय शौ- २०
णित्केर उलूखलो मलिन्हुचो दुणाशि ५ च्यवनो नश्यतादितः ६

१ °पौठमुप° alle; cf. Par. Grhs. I. 15. 4. २ De HSS. laten den visarga weg. ३ सम्मासं B, M¹; ग्रन्तिसं M² (cf. Mantr. br. I. 5. 14).

४ एषोपश्चि M².

५ Zonder visarga de MSS.

स्वाहा । आलिखन्विलिखननिमिषन् किंवदन्ते^१ उपश्रुतिर्यग्मणः
कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्निर्पुणहात्तीमुखः सर्षपारुणो नश्यतादितः^२
स्वाहेति^३ दशरात्रं दम्यती सूतकौ भवतस्तस्यात्ते स्नावोत्था-
नम्^४ ॥ ८ ॥

अथातो नामकर्म पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे द्वादश्यां वा^५ पिता-
नाम कुर्यादचार्यो वा^६ तमहृतेन वाससा समनुपरिगृह्य पिता-
डेनासीत^७ तस्य नामधेयं दद्याद् व्यक्तरं चतुरक्षरं वा घोषवदा-
यतरतस्थमनुनक्षत्रमनुदेवतमनुनामातद्वितमाकारातं स्त्रियै^८ यथा-
र्थं^९ वा^{१०} कुमारयज्ञेषु च नक्षत्रं नक्षत्रदेवतं तिथिमिति यजते^{११}
१० अष्टावन्या जुष्टा देवता यजते जग्नि^५ धन्वन्तरि^५ प्रजापतिमिन्दं
वसूवृद्धानादित्यान्विश्वान्देवानित्येतासु^६ स्विष्टासु^६ सर्वा देवता
अभीष्टा भवति^७ ॥ ९ ॥

अथातः प्राशनकर्म पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे^८ ब्राह्मणान्भोग्यिवा
हृविष्यमन्नं प्राशयेदन्नपते जन्मस्य नो देव्यनमीवस्य श्रुष्मिणः । प्र
१५ प्रदातारं तारिष ऊर्जा नो धेहि द्विपदे शं चतुष्पद इति^९ ॥ १० ॥

तृतीये संवत्सरे जटाः कुर्वीति^{१०} गर्भतृतीय इत्येक^{११} उदगयने
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यापराह्णे जग्निं प्रणयिवा
दक्षिणातो ज्येश्वरारि पूर्णपात्राणि निदध्याद्वीह्यवानामभितो^{१२} मध्ये
तिलमाषाणामाचात्तोदके ज्ञ्वारब्ये जुङ्यान्महाव्याहृतिभिर्द्विवा

^१ Zoo B; किंवदन्तीम् M¹; किंवदन्ती M². Voor de beide spreuken vgl. Par. grhs. I. 16. 23.

^२ Zonder visarga de MSS. ^३ M² i. p. v. यथार्थः अभिधानस्तर्थः.

^४ In M¹ begint hier een nieuwe khaṇḍa, ten gevolge waarvan deze redactie in den eersten prasna een khaṇḍa meer heeft.

^५ Zoo B M¹; अग्निं य० M²; moet men अग्निधन्तरी lezen?

^६ Zoo B; एतास्वष्टासु M¹; एतास्वष्टा M².

विद्वपाक्षेणात्र पञ्चमीं जुरोति^१ सर्वौषधीभि स्फाएष्मुदकमानयति^१
 व्रीहियवास्तिलमाषा इत्येतत्सर्वौषधमाषमगात्सविता जुरेणेति
 जुरमादत्त श्रायमगात्सविता जुरेण विश्वेदवैरनुमतो मरुङ्गिः । स
 नः शिवो भवतु विश्वकर्मा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा न इत्युषेन
 वाय^२ उदकेनेहौत्युदकमादत्त उषेन वाय^३ उदकेनेव्यदितिः केशा-^४
 न्वपवित्याप उन्दत्तु जीवस इति दक्षिणं केशात्मभ्युन्यादाप
 उन्दत्तु जीवसे दीर्घायुद्धाय वर्चस इति^५ तस्मिंस्तिसो दर्मपिङ्गूलीरु-
 पदधात्येकां वा^६ धारयतु प्रजापतिरिति धारयेद्वारयतु प्रजापतिः
^७ पुनःपुनः सुवस्तवा इत्यूर्ध्वं त्रिरादर्थेन स्पृष्टा येन धातेति जुरेण
 हिन्याद्येन धाता बृहस्पतेरम्भेन्द्रिन्द्रिय^८ चायुषे ज्वपत् । तेन त^९
 आयुषे वपामि सुश्लोक्याय स्वस्तय इति^{१०} येन तत्प्रजापतिर्मरुङ्ग्यो^५
 गृह्मेधियो ज्वपत् । तेन त आयुषे वपामि सुश्लोक्याय स्वस्तय
 इति^{११} येन भूयश्चरात्ययं ज्योक् च पश्याति सूर्यम् । तेन त आयुषे
 वपामि सुश्लोक्याय स्वस्तय इत्येवं पश्चात्तथोत्तरतः^६ प्रतिमत्वं
 केशांश्च दर्मपिङ्गूलीशिषांश्चानुक्ते गोमये ज्मूमिस्पृष्टे निदध्याद्वाक्ष्य-^{१५}
 णस्य पुरस्तात्पश्चादितरयोर्वर्णायोर्यत्कुरेणेति नापिताय जुरं प्रयच्छ-
 यत्कुरेण मन्त्रा^७ वस्त्रा वपसि नापिताङ्गानि श्रुद्धानि कुर्वायुर्वर्चो
 मा द्विंसीर्नापितेति^८ यथैषां गोत्रकल्पः कुलकल्पो वास्तुते प्रायश्चि-
 त्तीर्जुङ्गयादावृतैव ख्यियाः कुर्यादमत्वं^९ समत्वं चेत्पश्चान्जुङ्गयादथास्य

१ De MSS. lezen meestal स्फाएष^० (एउ एउ worden in Grantha echter vaak verwisseld); is de tekst bedorven uit °भिः फाएष्मु^० of is स्फाएष neenvorm naast फाएष? Comm. सह कूपितं.

२ Zoo B; M¹; वायवृद्ध^० M².

३ B M² om. पुनःपुनः ४ अनेक् alleen in M². ५ Zoo M¹ M²;
 i. p. v. येन तत् B; यत् ६ Zoo M¹, M²; पश्चादशो^० B.

७ Zoo B; जुरेणाममला M¹; ममला M².

मूर्धनमारभ्य जपति त्रियायुषं^१ कश्यपस्य जमदग्नेस्त्रियायुषं^१ यद्वानां
त्रियायुषं^१ तते अस्तु^२ त्रियायुषमिति^१ धान्यपत्लवले गोष्ठे वा
केशान्निखनेत्कुशलीकर्ता पूर्णपात्राणि वृहेऽर्द्दिन्निष्टा^१ ॥ ११ ॥

सप्तमे ब्रह्मणमुपनयीत^३ पञ्चमे ब्रह्मवर्चसकामं नवमे त्रायु-
ष्काममेकादशे क्षत्रियं द्वादशे वैश्यं^४ नाति षोडशमुपनयीत^४
प्रसृष्टवृषणो^५ क्षेष वृषलीभूतो भवतीति^१ तत एनं स्नातमलंकृत-
मात्कान्नं कृतनापितकृत्यमानयन्ति^१ तमहृतेन वाससा परिदधीत
परीमं सोमेति यथावर्णं^६ परीमं सोम ब्रह्मणा महे श्रोत्राय दध्मसि ।
यथेमं जारिमा ए^७ याज्ञ्योक्^८ श्रोत्रे अधि जागराज्जीवाहि शरदः
१० शतं पश्याहि शरदः शतमिति^१ परीममिन्द्र ब्रह्मणा महे राष्ट्राय
दध्मसि । यथेमं जारिमा ए^९ याज्ञ्योग्राष्टे^{१०} अधि जागराज्जीवाहि
शरदः शतं पश्याहि शरदः शतमिति^१ परीमं पोष ब्रह्मणा महे
पोषाय दध्मसि । यथेमं जारिमा ए^{११} याज्ञ्योक्^{१२} पोषे अधि जा-
गराज्जीवाहि शरदः शतं पश्याहि शरदः शतमित्यथैनं पश्चादग्ने
१५ प्राञ्छुखमुपवेश्य यज्ञोपवीतिनमाचार्य आचामयत्याचात्मुत्थायोत्त-
रतो ग्ने^{१३} प्राचो दर्भनास्तीर्य तेष्वक्षतमश्मानमत्याधाय तत्रैनं दक्षिणेन
पादेनाश्मानमधिष्ठापयेदिममश्मानमारोह्याश्मेव त्र्यं स्थिरो भव द्वि-
षत्मपबाधस्व^{१४} मा च त्रा द्विषतो वधीदित्यथैनं पश्चादग्ने^{१५} प्रा-
ञ्छुखमुपवेश्योत्तरत आचार्यो ज्ञ्वारब्धे ब्रुङ्गयान्महाव्याहृतिभिर्ङ्गवा
२० वेदाङ्गतिभिञ्च^{१६} संपातमास्ये भूर्गच^{१०} स्वाहेति प्रतिमलं^{१७} भूर्गच^{१०}

१ त्रायु^० B. २ स्तु B. ३ उपनयते B; उपनयेत M^१. उपनीयत M^१.

४ Zoo B; उपनीयत M^१; उपनयेत M^२. ५ प्रवस्त^० M^१, M^२.

६ पायाज्ञ्यो^० B, M^१, M^२. ७ पायत्तज्ञ्यो^० B; पायाज्ञ्यो^० M^१; ontbreekt in M^२.

८ पायात्तज्ञ्यो^० B; पायाज्ञ्यो^० M^१; ontbreekt in M^२. ९ अवब्राध^० M^१ M^२.

१० De visarga niet in de HSS.

स्वाक्षा भुवो यज्ञंषि स्वाक्षा स्वः सामानि स्वाक्षेति' प्राशितमा-
चान्तमुत्थाय नमो वातायेत्येनं^१ प्रदक्षिणमग्निं परिणयेन्नमो वाताय
नमो अस्त्वग्ने^२ नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यो नमो वो जद्षाय
बृहते करोमीत्यधिगतरधिगच्छ' प्रदातः प्रयच्छासावमुष्मे वेदमि-
त्यथैनं पश्चादग्नेः प्राज्ञुखमवस्थाय पुरस्तादचार्यः प्रत्यज्ञुखस्तावज्ञ-^४
ली कुरुत' उत्तरत आचार्यस्तमन्यो^३ जद्गः पूरयेन्निक्षावेणोत्तरस्य
पूरणमथैनं संशास्ति ब्रह्मचर्यमगामुप मा नयस्वेति' को नामा-
सीत्यसाविति नामधेयं दद्यात्तंत्राचार्यो जपति हिं भूर्भुवः स्वरा-
गत्वा समगन्महि प्र सु मत्यं युयोतन। अरिष्टाः संचरेमहि स्वस्ति
चरताद्यमित्यथास्य दक्षिणेन द्वस्तेन दक्षिणं द्वस्तं गृह्णातीन्द्रस्ते^{१०}
द्वस्तमग्रभीङ्गाता^४ द्वस्तमग्रभीत्यूषा द्वस्तमग्रभीत्सविता द्वस्तमग्रभी-
दर्यमा द्वस्तमग्रभीन्मित्रस्वमसि धर्मणाग्निराचार्यस्तवेति' प्राणानां
ग्रन्थिरसीति नाभिदेशमारभ्य^५ जपति प्राणानां ग्रन्थिरसि मा
विस्वसामृत मृत्योरन्तरं कुर्विति' दक्षिणमंसमन्ववमृश्य मयि व्रत
इति द्वदयदेशमारभ्य^५ जपति मयि व्रते द्वदयं ते अस्तु मम चित्तमनु^{१५}
चित्तं ते अस्तु। मम वाचमेकत्रतो ब्रुषस्व बृहस्पतिस्त्वा नियुनक्तु
मयीत्यथैनं परिददात्यग्ने वा परिददामि वायवे वा परिददामि
देवाय वा सवित्रे परिददाम्यद्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्या इत्यथैनं
संशास्ति ब्रह्मचार्यसि समिध आधेद्यपो ज्ञान कर्म कुरु मा दिवा^{२०}
स्वाप्सीरित्यग्ने समिधमाहार्षमिति घृतेनाक्ताः समिध आदधात्यग्ने

^१ Vgl. pag. 5, noot 6.

^२ स्त्वग्नं M¹, M². ^३ आचार्यःतम° B; आचार्यस्तम° M²; आचार्यस्तम° M¹.

^४ M¹ hier en verderop steeds अग्रहीत् ^५ आलभ्य M², B.

समिधमाहार्षे^१ बृहते ज्ञातवेदसे । यथा त्वमग्ने समिधा समिधस
एवमह्मायुषा वर्चसा तेजसा सन्या मेधया प्रज्ञया^२ प्रज्ञया पशु-
भिर्ब्रह्मवर्चसिनानावायेन धनेन समेधिषीय स्वाक्षा ॥ अप्सरासु या
मेधा गन्धवेषु च यन्मनः । देवी मेधा मनुष्यज्ञा सा मां मेधा
^५ सुरभिर्जुषतां स्वाक्षा ॥ भूः^३ स्वाक्षा भुवः^३ स्वाक्षा स्वः^३ स्वाक्षा
भूर्भुवः^३ स्वः^३ स्वाक्षेतीयं डुरुक्तादिति मेखलामाबधीत इयं डुरुक्ता-
त्परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् । प्राणायानाभ्यां
बलमाभरती स्वसा देवी सुभगा मेखलेयम् ॥ ऋतस्य गोत्री तपसः
परस्यो^४ घ्रती रक्षः सहमाना श्ररातीः । सा मा समन्तादभिपर्यहि
^{१०} भद्रे भर्तारस्ते मेखले मा रिषामेति^१ मौज्जीं ब्राह्मणस्य मौवीं
राजन्यस्य मुञ्जमिश्रां तामलीं^५ वैश्यस्य मौज्जीं वा सर्वेषामंथ परि-
धानानि^६ क्षीमं वा शाणं वातरं^७ ब्राह्मणस्यैषेयमुत्तरं रौरवं
राजन्यस्यानं वैश्यस्यैषेयं वा सर्वेषां^८ स्वस्त्ययनो ऽसीति दण्डं
प्रयच्छेत्प्राणसंमितं^९ पालाशं ब्राह्मणस्य बैलवं ब्रह्मवर्चसकामस्य
^{१५} नैयग्रोधं राजन्यस्यौडुम्बरं वैश्यस्य पालाशं वा सर्वेषां^{१०} मातरं प्रथमं
भिन्नेताथान्याः^{११} सुहृदो^{१२} भवत्पूर्वया ब्राह्मणो भिन्नेत भवति भिन्नां
देहीति^{१३} भवन्मध्यमया राजन्यो भिन्नां भवति देहीति^{१४} भवदत्यया
वैश्यो देहि भिन्नां भवतीति^{१५} क्षां च हिं च न वर्धयेद्वत्पूर्वया
वा सर्वे^{१६} प्रायश्चित्तं चेऽत्पयेत जीवा स्य जीवयत मेत्येनमप
^{२०} आचामयेज्जीवा स्य जीवयत मापो नाम स्थामृता नाम स्थ स्वधा

^१ आहारिषम् B. ^२ प्रश्नया B. ^३ Alle MSS. zonder visarga.

^४ परस्योः en परस्यो M² tekst en comm.; परिस्यो B tekst en comm., M¹.

^५ तामलीं B; तमलीं M¹, M².

^६ Zoo slechts M²; °न्यः B, M¹.

^७ सुहृदः M¹, M²; सुहृदं B.

नाम स्थ तासां वो भुक्षिषीय^१ सुमतौ मा धत्त शिवा मे भवत
नमो वो ज्ञ्ञु मा मा हिंसिष्टेति^२ भैक्षमुपन्याहृतमूर्धं^३ त्रिरात्रात्सा-
वित्रीं प्रब्रूयात्तद्वर्वा^४ पश्चादग्नेः पच्छो जर्दर्चशः सर्वामित्यनूच्य
वेदमारभ्यग्ने व्रतपत इति धृतेनाक्ताः समिध आदधात्यग्ने व्रतपत
व्रतं चरिष्यामि तच्छ्केयं तन्मे राघ्यतां स्वाक्षा । वायो व्रतपते^५
व्रतं चरिष्यामि तच्छ्केयं तन्मे राघ्यतां स्वाक्षा । आदित्य व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि तच्छ्केयं तन्मे राघ्यतां स्वाक्षा । व्रतानां व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि तच्छ्केयं तन्मे राघ्यतां स्वाक्षेति^६ तदेतद्रतदेशनं
सर्वत्र^७ व्रतसमाप्तावग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ज्ञाधि
स्वाक्षेति मन्त्रान्संनमयेद्यैनं संशास्ति ब्रह्मचार्याचार्याधीनः प्रशान्तो^८
ज्ञः शायो दण्डमेखलाजिनजटाधारी स्यनृतमधुमांसगन्धमाल्यवर्जी
भवेति त्रिरात्रमन्त्तारालवणाश्यूर्धं^९ त्रिरात्रात्प्राचीं वोदीचीं वा
दिशमुपनिष्ठम्य पलाशं^{१०} गता व्याहृतिभिरभ्यङ्ग्य स्थालीपाकेनेष्टा
यज्ञोपवीतं^{११} दण्डमित्युदस्य प्रत्येयादौर्दक्षिणा^{१२} ॥ १२ ॥

सायंप्रातरुदकाते पूतो भूवा सपवित्रो जङ्गिर्भयेतापोक्षिष्ठी-१५
याभिस्तिसृभिस्तरत्स मन्दी धावतीति चतसृभिर्वामदेव्यमते^{१३} शुचौ
देशे दर्भेष्वासीनो दर्मान्धारयमाणः प्रत्यञ्जुखो वाग्यतः सन्ध्यां मनसा
ध्यायेदा नक्षत्राणामुदयाङ्गदितेषु नक्षत्रेषु त्रीन्प्राणायामान्धारयिवा
सावित्रीं सहस्रकृत्र आवर्तयेच्छतकृत्वो वा दशावरमन्थाग्निमुपतिष्ठते
ज्ञे वं नो अन्तम इत्यथ वर्णमुपतिष्ठते वं वर्णण उत मित्र^{२०}
इत्येत्यैवावृता प्रातः^{१४} प्राञ्जुखस्तिष्ठन्थादित्यमुपतिष्ठत उद्यं तमस-

^१ भुक्षिषीय B; मित्तिषीय M¹, M².

^२ उपव्याहृत° M².

^३ Zoo B; अन्तारलक्ष° M²; अन्त्यरलक्ष° M¹.

^४ पालाशं de HSS.

^५ Zoo M²; °पवीतदण्ड° B, M¹.

स्परीत्यंथ मित्रमुपतिष्ठते प्र मित्राय प्रार्थमण इति^१ स यदि सूर्या-
भ्युदितः सूर्याभिनिमुक्तो वा तच्छेषं सावित्रीं मनसा ध्यायेत्सैव तत्र
प्रारथश्चित्तिः ॥ १३ ॥

आवण्णामुपाकरणं प्रौष्ठपद्मां वा 'हस्तेन' त्रीन्नाणायामाना-
प्यमाचम्य^२ सर्वे पुरस्ताङ्गापं ज्ञपति सह^३ नो^४ अस्तु सह नो भुनक्तु
सह नो वीर्यवदस्तु मा विद्विषामहे सर्वेषां नो वीर्यवदस्त्विति^५
तेभ्यः सावित्रीं प्रब्रूयाद्यथोपनयने^६ मनसा सामसावित्रीं च सोमं
राजानमित्यादितश्छन्दांस्यधीत्य यथार्थमक्षतधानानां दध्यश्च नवाङ्गती-
जुक्तोत्यृषीन्देवांश्छन्दांस्यूचो यज्ञूषि सामान्यूचं साम यजामहे सदस-
१० स्पतिमहुतं मेधाकारमित्येतासामेव पूर्वाभिः पट्टिः पूर्वं तर्पयेदाचा-
र्यमाचार्यांश्च^७ ज्ञेमिनिं तलवकारं सात्यमुग्रं राणायनिं^८ दुर्वाससं^९
च भागुरिं^{१०} गौरुणिं^{११} गौर्गुलविं^{१२} भगवत्तमौपमन्यवं कारडिं^{१३}
सावणिं^{१४} गार्यं वार्षगण्यं दैवत्यमित्येतांख्योदश^{१०} धानावत्तं द-
धिक्रावण^{११} इत्येताभ्यामभिमत्य दृविःशेषं प्राश्य प्राह्ले प्रधीयत^{१२}
१५ आग्निये समाप्ते ज्ञ ऐन्डे मेषो गौः पावमाने पर्वदक्षिणा^{१३} सब्रह्म-
चारिणश्चोपसमेतान्मोऽयेत्सावित्रमहः^{१४} काङ्गत 'उत्सर्गं च' पक्षि-
णीं रात्रिं न मांसमशीयान्नं श्राङ्गं^{१५} न लोमानि संहारयेन्नं ख्ययमुपेया-
दृतौ ज्ञायामुपेयाद्वर्षीशरदिकमेतद्वत्मर्धमासमित्येके^{१६} ॥ १४ ॥

१ प्राणानावस्यायाचम्य M¹; प्राणायामानाचम्य M²; प्राणायामानाचम्य B.

२ शंनोऽस्तु M². ३ Het volgende tot aan 't eind van den khaṇḍa ontbr. in M². आचार्य आचार्यं च M¹. ४ ग्राणायनि B; ग्राणायिणी M¹.

५ कुरुवाससं B; द्वीसञ्च of द्वीसञ्च M¹, vgl. Simon, Beitr. zur Kenntnis der Vedischen Schulen, S. 28, noot. ६ भागुरं M¹. ७ गौत्रिपिंडि B,

गौरुपिंडि M¹. ८ गौकुलवं B; गौर्गुलवं M¹. ९ Zoo B, doch met Tamil-Malayalam l, i. p. v. de d; गार्यं M¹. १० Zoo B; दैवन्त्रम् M¹.

११ दधिक्रावणामित्ये० B. १२ प्राधीयत M¹.

१३ सावित्रीम्० de HSS. १४ वर्षश्चरं M¹.

तैषीमुत्सर्गो^१ वेदेषु यथास्वं विश्रमतां हन्दांसि चतुरुत्तरणि
शिवेन नो धायन्त्वित्युत्सृज्याधायानधायौ व्रतानि चानुपालयत्वो
यथास्वं वेदमधीयीरक्तं ऊर्ध्मभ्रेषु नाधीयते^२ ॥ १५ ॥

गौदानिकव्रातिकौपनिषदः^३ संवत्सरास्तेषु सायंप्रातरुद्कोपस्य-
र्णनं^४ नानुपस्यृश्य भोजनं प्रातः^५ सायमुपस्यृश्या समिदाधानादरण्या-^५
त्समिधमाहृत्यादध्यादादित्यव्रातिकः संवत्सर^६ एकवासा^७ न युक्तमा-
रेहृदादित्यं नात्तर्दधीत छत्रेण^८ महीमासनशयनाभ्यामुपानन्द्यां^९ च^{१०}
नोर्ध्म ज्ञान्वोरपः प्रस्तायादन्यत्राचार्यवचनाद्वातिके व्रतपर्वादित्यव्रा-
तिके^{११} श्रुक्रियाण्यौपनिषद् उपनिषदं श्रावयेत्^{१२} ॥ १६ ॥

द्वादश महानाम्निकाः^{१३} संवत्सरा नव षट् त्रय इति विकल्पाः^{१०}
संवत्सरमित्येके^४ पित्रा चेच्छुता महानाम्न्याः^{१४} संवत्सरं ब्रह्मचर्यं
चरेच्छुलौकवासा^{१५} व्रतं तु भूयस्तिष्ठेदिवायासीत नक्तं^{१६} तस्य कृष्णो
भोजनाच्छादने भवत इत्येके शुक्रं चैव^{१७} परिदध्यादागदोषान्न कृष्णं^{१८}
सर्वास्वप्लूपस्यृशेद्बुक्ताः^{१९} शब्दार्थं इति^{२०} नावा न प्रस्तायात्वाणसंशये
तूपस्यृशेदुभयत^{२१} अपि वा गः पायेत्यश्रूताः शब्दार्थं इति^{२२} वर्षं^{२२}
नात्तर्दधीत छत्रेण प्रति वर्षं निष्क्रामेदेवमस्य चरतः कामवर्षी
पर्जन्यो भवति^{२३} ब्रह्मचर्यात एकरात्रमुपोषित^{२४} अरण्यं गल्वा शैवल-
मिश्राणामपां कांसं पूरयिवा तमुपवेश समनुपरिगृह्य निमीलितं
तिथ्य स्तोत्रिया उपगायेत्सपुरीषा^{२५} उपोत्थायाचार्योऽहतेन वाससा
मुखमस्य परिणद्येत्प्रदक्षिणमुद्पात्रं धारयंस्तिष्ठेदहृः शेषं^{२६} रात्रिमासीत^{२०}

^१ Zoo B, M²; गोदा^० M¹. ^२ उपनन्द्यां च om. M¹. ^३ व्रातिके B, M²;
व्रातिकस् M¹. ^४ °नाम्नोकाः B, M². ^५ °वत्सर इत्येके B, M². ^६ °नाम्न्यः
de HSS. ^७ चैव M¹; तैव (sic) B; M² om. de woorden शुक्रं... दध्यात्.

^८ Zoo slechts B; श्रापूता M¹; श्रमुका M². ^९ B ins. इति na °स्यृशेद्

^{१०} Zoo alle (उपगायेत् M¹); daar de comm. उपगायेत् door अध्यापयेत् verklaart,
moet men wel उपगापयेत् verbeteren.

वायतः 'शो भते शेषं गत्वाग्निमुपसमाधाय वत्समुपान्वानीय' वास उद्देष्येदुद्यम्य कांसमपो जभिवीक्ष इति वीक्षेत्स्वरभिवीक्ष इत्यादित्यं' ज्योतिरभिवीक्ष इत्यग्निं 'पशुमभिवीक्ष इति वत्सं' समन्या यत्तीत्यपः प्रसिद्ध वासः कांसं वत्समित्याचार्यायोपहृतस्थालीपाकाद्विद्या-
५ मित्रेन्द्रौ महानाम्नीश्च यज्ञत इत्याचार्यं सपरिषद्धं भोजयेद्दैदिक्षि-
णा' ॥ १७ ॥

द्वादश वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं^१ जननात्प्रभृतीत्येके' यावदध्ययनं वा' सदा साये^२ समिदंधानं' सायंप्रातर्भैक्षचरणं' द्वे त्रिवृती वर्जये-
त्त्रिवृतं च मणिं त्रिगुणे^३ चोपानहौ' षोडशे गोदानकरणं' तत्केशा-
१० तकरणमित्याचक्षते' चौडकरणेन मत्वा व्याख्याता^४ उपनयनेन
व्रतादेशनं' न विहृ नियुक्तमहृतं वासः' सर्वाणि लोमनखानि वापयेच्छिखावर्जमित्यौद्गाढ़मनिरुद्धकेशः स्नायाद्वनस्पतेरिति वनस्प-
तीनां स्नानीयेन बचमुन्मृद्गीते^५' वनस्पतेस्वगति शोधनि शोधय
मा तां वाभिहृते दीर्घायुष्टाय वर्चस इति' वनस्पतीनां गन्धो जसीति
१५ स्नावानुलेपनेन कुरुते' वनस्पतीनां गन्धो जसि पुण्यगन्धं पुण्यं मे
गन्धं कुरु देवमनुष्टेषु तं वाभिहृते दीर्घायुष्टाय वर्चस इति' वनस्प-
तीनां पुष्यमसीति स्त्रजमाबधीते' वनस्पतीनां पुष्यमसि पुण्यगन्धं
पुण्यं मे गन्धं कुरु देवमनुष्टेषु तं वाभिहृते दीर्घायुष्टाय वर्चस
२० इत्यादर्शो जसीत्यादर्श आत्मानं वीक्षेतादर्शो^६ जस्या मा दृश्यासन्दे-
वमनुष्टा उभये शोभो जसि शोभासमहृते देवमनुष्टेषु रोचो जसि

१ Zoo B; उपन्वनीय M^1 ; उपन्वानीय M^2 .

२ चरेत् ins. M^1 .

३ Zoo B M^1 ; सादासाये M^2 .

४ Zoo B; त्रिगुण M^1 ; त्रिगुणो M^2 .

५ Zoo M^1 ; °करणेनमनुव्याख्यातं M^2 ; °करणेनव्याख्यातं B.

६ ऊमृद्गीते B; उमृद्गीते M^2 ; उमृद्गीते. M^1 .

७ Zoo B M^2 ; अवेक्षेत M^1 .

रोचासमहं देवमनुष्टेष्ठित्यपोद्दृत्य स्वजमादेशयेतोक्ता १ धर्माः संव-
त्सरेषु 'गौर्दक्षिणा' ॥ १८ ॥

वेदमधीत्य व्रतानि चरित्वा ब्राह्मणः स्नास्थन्संभारानुपकल्पयते
ज्वृतं वास एरकां स्नानमनुलेपनं सुमनस आञ्जनमादर्शमकृते वाससी
त्रिवृतं मणिं वैणवं दण्डं श्रुक्ते उपानहौ २ नापित उपकूस उत्तरत
उपतिष्ठत्येरकामास्तीर्याहृतेन वाससोद्गदशेन प्रच्छाय तत्रैनं प्रा-
ञ्जुष्मुपवेश्य दण्डमप्सु षादयेद्विषतां ३ वज्रो ज्सीति ४ मेखलां विसं-
सयेदुड्तममिति ५ तां चैवाप्सु षादयेत्केशात्करणेन मत्वा व्याख्याताः
परिवापनं च ६ शिरो ज्ये वपते ७ ततः श्मशूणि तत इतराण्यङ्गान्य-
नुपूर्वेण ८ केशश्मशुलोमनाखान्यश्वत्यस्य मूले निखनेदुड्तम्बरस्य ९
वापहृतो मे पाप्मेति १० शीतोष्णाभिरद्विर्द्विरेण्यात्तर्हिताभिरेनं स्ना-
पयेच्छ्वा नः शंतमा भव सुमृडीका सरस्वति मा ते व्योम संदृशीति ११
रोहिण्यां स्नायात्प्रजापतेर्वा एतन्नक्त्रं १२ प्रजावान्भूयासमिति १३ मृगशिरसि
स्नायात्सोमस्य वा एतन्नक्त्रं १४ सोमेज्या मोपनमेदिति १५ तिष्ये स्नाया-
द्वृहस्पतेर्वा एतन्नक्त्रं १६ ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसी भूयासमिति १७ हृते १७
स्नायात्संवितुर्वा एतन्नक्त्रं १८ सवितप्रसूतो भूयासमित्यनूराधासु स्ना-
यान्मित्रस्य वा एतन्नक्त्रं १९ मित्राणां प्रियो भूयासमिति २० श्रवणे
स्नायाद्विष्णोर्वा एतन्नक्त्रं २१ यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञो मोपनमेदिति २२ तम-
हृतेन वाससा परिदीत परीमं सोमेति २३ सव्यमग्रे ज्यज्ञीत यशसा
मेत्यथ २४ दक्षिणं २५ त्रिवृतं मणिं कण्ठे प्रतिमुच्चते २६ पालाशं स्वस्त्यय-
नकामः स्वस्त्ययनो ज्सीति २७ बैलवं ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसी

१ आदेशयत B; आदेशयेति M² (आदेशयेत comm.); आदेशयते M¹.

२ द्विषतो M¹. ३ वपते M¹.

४ Zoo B; आनुपूर्वेणa M²; आनुपूर्वेणa M¹. ५ औदुम्बरस्य alle.

६ यशसमेतिश्चय B; यशसामेतिश्चय M¹; यशसौमेतिश्चय M².

भूयासमित्यर्कमन्नाद्यकामो र्जवानन्नादो भूयासमिति' गन्धर्वो जसि
विश्वावसुः स मा पाहि स मा गोपायेति वैणवं दण्डमुपादत्'
उपानहावादधीत १ नेत्रे स्थो नयतं मामिति' दक्षिणमये प्रतिमुच्चते'
तस्य व्रतानि भवति' नाजातलोम्योपद्वासमिच्छेद्वर्षति न धावेन्नो-
पानहौ स्वयं कृरेन्न फलानि स्वयं प्रचिन्वीत' न प्रतिसायं ग्रा-
मान्तरं ब्रजेन्नको' न वृष्टलैः सह' नोदपानमवेन्नेन्न वृक्षमारोक्तेन्न
संक्रममारोक्तेन्नानन्तर्धायासीत' नापरया द्वारा प्रपञ्चमन्नमशीयान्नं श्रुतं'
न द्विःपद्मं' न पर्युषितमन्यत्र शाकमांसयवविष्टान्नपृथुकफाणितदधि-
मधुघृतेभ्यो २ नानर्मणि हृसेन्नं नगः स्नायाच्कुता वाचो न भाषेत'
३० इनवादं कलद्वांश्च वर्जयेत्त्रयः स्नातका भवतीति हृ ३ स्नाहारुणि-
गौतमो ३ विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति' तेषा-
मुत्तमः श्रेष्ठस्तुल्यौ पूर्वौ' स्नाबाचार्यं ४ ब्रूयान्मधुपर्कं मे भवानानय-
त्वित्याचार्यकल्पो वा' तस्मै प्राञ्जुखायासीनाय मधुपर्कमाहृरेद्विष्टर-
पाद्यार्थाचमनोयान्येकैकमनुपूर्वेण ५ विष्टरमध्यास्ते' पायेन पादौ
५ प्रक्षालयते मयि श्रीः श्रयतामिति ६ सव्यं पादमग्रे श्रूद्रा चेन्मयि पद्मा ७
विराडित्यंय ८ दक्षिणं' मयि वर्च इत्यर्थं प्रतिगृहीयादाचमनीयाभिरा-
चामेत् ९ प्रात्रचमसं विष्टरोपद्वितमधस्ताद्विष्टरौ संक्षितायौ भवते'
एकविष्टर उत्तरतस्तयोर्मध्ये दधि मधु संनिक्षिते भवतो' दधा चेद्विधि-
मन्यो' अद्विश्वेदुदमन्थः' पयसा चेत्पयस्यस्तं प्रतिगृहीयादेवस्य वेति'
२० तं प्रतिगृह्य १ भूमौ प्रतिष्ठायावधृष्टाङ्गेनोपकनिष्ठिक्या च मद्यं

१ Zoo M¹ M²; आदर्तीत B. २ °कालित° M²; °पाणित° B; °पाणि° M¹.

३ Zoo B (slechts °पिण्डात°); इति इह स्याहारुणीगौतं M¹; इति अस्नाहरुणिगौतं M².

४ प्रबूयात् B. ५ Zoo M¹; आनुपूर्वेणा B; आनुपूर्वेणा M². ६ Zoo M²;

अग्निय° M; श्रीय° B. ७ Zoo B; विद्याविरा इति M¹; विद्याविराउति M².

८ Zoo B; आचमेत् M²; °चामेत् M¹.

९ Zoo M¹; B M²: तं प्रतिगृह्य देवस्य वेति त्रिः प्रभूमौ

वा यशसे श्रिये ज्ञायाय ब्रह्मवर्चसायेति त्रिः प्राश्नीयाच्छेषमुत्तरतः
प्रतिगृह्य^१ ब्राह्मणाय दद्यादभ्युक्ष्य वाब्राह्मणाय^२ गते^३ वा निखने-
त्परः स्वधितिपाणिर्गी दृष्टाहृ गौर्गौरिति^४ तामभिमल्लयते गौर्धेनु-
रित्योमुत्सृजतेति ब्रूयात्कर्तव्या चेत्कुरुतेति ब्रूयाकौर्धेनुर्द्वया^५ माता
रुद्राणां दुष्टिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः । प्र नु वोचं^६
चिकितुषे जनाय मा गमनागामदितिं वधिष्ठ पिबनूदकं तृणान्य-
त्वित्यंथ^७ षडर्घार्हा भवन्त्यविगचार्यः स्नातको राजाभिषिक्तः
प्रियः सखा श्रोत्रियश्चेति^८ तेभ्य आतिथ्यं गां कुर्यात्तामतिथ्य इति
प्रोक्तेत्^९ ॥ ११ ॥

स्नावा मातापितरौ परिचरेत्तदधीनः स्यात्ताभ्यामनुज्ञातो जायां^{१०}
विन्देतानग्निकां समानजातीयामसगोत्रां मातुरसपिण्डां^{११} ज्यायसः
कनीयसीं^{१२} दूतमनुमल्लयते ज्ञृक्षरा ऋजवः सत्तु पन्था एभिः^{१३} सखायो
यति नो वरेयम् । समर्यमा सं भगो नो ज्ञुनीयात्सं^{१४} जास्पत्यं
सुयमस्तु देवा इति^{१५} पाणियहृणे जग्मिमाङ्गियमाणमनुमल्लयते^{१६}
जग्मितु प्रथमो देवतानां सो ज्स्यै प्रजां मुच्चतु मृत्युपाशात् । तदयं^{१७}
राजा वरुणो ज्ञुमन्यतां यथेयं स्त्री पौत्रमधं न रोदादिति^{१८} प्रज्वलित-
मुपतिष्ठत इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ।
अश्रून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभि प्रबुध्यतामियमिति^{१९}
पुरस्तादग्नेब्राह्मणो वाग्यतः प्रत्यञ्जुख उदकुम्भं धारयंस्तिष्ठेद्विष्णिणातो
ज्ञे^{२०} शमीपलाशमिश्रान्लाजाऽङ्गूर्हे माता धारयेन्मातुरभावे तन्मात्री^{२१}
प्रत्यग्मेरेकां तेजनीं^{२२} वान्यदैवंजातीयं^{२३} संवेष्य निदध्याव्यथा

^१ परिगृह्य M². ^२ Driemaal गौरू M¹. ^३ Zoo B M¹ (vgl. comm.); भव्या M².

^४ Na इति (dat in B M² ontbr.) heeft M¹ nog: श्रोमुत्सृजेत् तामुत्सृजेत्. ^५ Zoo alle (i. p. v. येभिः), ook comm. ^६ Zoo alle (i. p. v. निनीयत्), ook comm. ^७ °हृषीयमाण° M¹ B; °हार्यमाण° M². ^८ Zoo B; तेजनं M²; तेजनोयं M¹. ^९ वा अन्यदैवज्ञा° M¹.

प्रसार्यमाणं^१ पश्चार्थं बर्क्षिषः प्राप्नोत्यथास्यै^२ वाससी प्रोक्षानुमल्य
ददाति^३ या अकृतनवयन्या अतन्वत याश्च देवीरत्तामभितो ज्ददत्त ।
तास्त्वा देवीर्जसा संव्ययल्वायुष्मतीदं परिधित्स्व वास इति^४ तां
ब्रूयादिमामेरकां दक्षिणेन पादेनाभिजहीति^५ प्र मे पतियामः पन्थाः
५ कल्पतामित्यजपत्यां^६ स्वयं जपेत्प्रास्या इति^७ दक्षिणत एकायां
भार्यामुपवेश्योत्तरतः पतिरुभावन्वारेमेयातां^८ स्वयमुच्चैरुद्धयाऽज्ञाया-
यामन्वारब्धायां^९ महाव्याहृतिभिरुद्धवा या तिरश्चीति सप्तभिरुहृतेति^{१०}
संपातं प्रथमया मूर्धन्यासिच्चेष्या^{११} तिरश्ची नियम्यसे ज्वं विधरणी
इति । तां त्वा धृतस्य धार्या संराधा राधयामसि संराधायै स्वाहा ॥
१० मा ते गृहे निशि घोष उत्थादन्यत्र बद्धुदत्यः संविशन्तु । मा वं
विकेश्युर आवधिष्ठा जीवपत्री पतिलोके विराज प्रजां पश्यत्ती सुम-
नस्यमाना स्वाहा ॥ अन्वय नो ज्ञुमतिर्यग्ं देवेषु मन्यताम् ।
अग्निश्च क्लव्यवाहृनस्तत्करोतु समृथतां स्वाहा ॥ यौस्ते पृष्ठं रक्षतु
वायुद्रव्व अश्विनौ च स्तनं धयतस्ते पुत्रान्सविताभिरक्षतु । आ
१५ वाससः परिधानाहृस्यतिर्विश्च देवा अभिरक्षतु पश्चात्स्वाहा ॥
अप्रजस्तां पौत्रमृत्युं^{१२} पाप्मानमुत वाघम् । शीर्णः^{१३} स्त्रजमिवोन्मुच्य
द्विषद्यः प्रतिमुच्चामि पाशं स्वाहा ॥ यानि कानि च पापानि
सर्वाङ्गेषु तवाभवन् । पूर्णाङ्गतिभिराङ्गस्य सर्वाणि तान्यशीशमं
स्वाहा ॥ प्रजापत इत्येका^{१४} ॥ २० ॥
२० अथास्या दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पाणिं गृह्णति^{१५} प्रकृत्सं पुंसं^{१६}

^१ °माणः M¹.^२ Voor अथ M¹ ins. इति.^३ ददाति M¹ M².^४ Zoo B; कल्पतामित्य° M²; कल्पतमियमित्य° M¹.^५ Zoo M²; मूर्ध्यासि° B; मूर्ध्यासि° M¹.^६ Zoo B M²; पौत्रं मृत्युं M¹.^७ Zonder visarga B M²; ग्रोर्षिं M¹.

अङ्गुली स्त्रियः । साङ्गुष्ठं मिथुनकामो^१ गृह्णामि^२ ते सौभगवाय कृतं
मया पत्या ज्ञारदश्तिर्यथासत् । भगो जर्यमा सविता पुरन्धिर्मत्यं
वाङ्गर्गार्हपत्याय देवाः ॥ सोमो जददन्धर्वाय गन्धर्वो जदग्न्ये ।
रथिं च पुत्रांश्चाददधिर्मत्यमयो इमाम् ॥ सोमः प्रथमो विविदे
गन्धर्वो विविद उत्तरः । तृतीयो जग्निष्टे पतिस्तुरीयो^३ जहं मनुष्यज्ञा^४
इत्युपनयनावृताश्मानमधिष्ठापयेत्स्त्रीवत्^५ उत्तरपुरस्तादग्नेर्भार्यया
संप्रेक्ष्यमाणो जपत्यघोरचक्षुरपतिष्ठी म^६ एधि शिवा पतिभ्यः^७
सुमनाः सुवर्चाः । जीवसूर्देवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनकर्यमा ।
अङ्गुर्मङ्गलीः पतिलोकमाविश शं न^८ एधि^९ द्विपदे शं चतुष्पदे ॥^{१०}
तां पूषञ्ज्ञवतमामेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्या वपति । या न
उत्तर उशती विश्वयतै यस्यामुशतः प्रक्षरेम शेफम् ॥ अमो ज्वहस्मि
सा वं सामाहमस्म्यूकं मनो ज्वहस्मि वाकं घौरकं पृथिवी वं
तावेहि संभवाव सह रेतो दधावहै पुंसे पुत्राय वेत्तवै मामनुव्रता
भव सहशया मया भवासावित्यथास्या नाम गृहीत्वाग्निं परिक्रमे-^{१५}
यातामीर्वमस्यूक्ते माता नाम सा मामेहि सह प्रजया सह रायस्यो-
षेणेति^१ तस्यां प्रत्याव्रजितायां भ्रातान्यो वा सुकृदभिधारितान्लाजा-
ञ्जूर्पादञ्जलिनोपधातमञ्जलावावपेऽपस्तीर्णाभिधारितान्कृबा ता-
नितराग्नौ बुद्धयात्कन्यलेयं नार्यर्यमणमिति^२ कन्यला पितृभ्यः पति-
लोकं यतीयमव दीक्षामयद्वत् स्वाहा ॥ इयं नार्युपब्रूते ज्ञौ^{२०}

^१ Hier volgen in M¹ de in B M² ontbrekende en in den comm. niet vermelde woorden: मथमां परिक्रमित् । ^२ Zoo B M²; गर्भाणामि M¹.

^३ तुर्यो B; तुर्ये M¹ M². ^४ M¹ laat hier de spreuk इममम्मानम् met uha volgen. ^५ Zoo M²; द्वीपयेति B; द्वीपेति M¹. ^६ पञ्चः alle tekst-MSS.; de comm. leest echter पतिभ्यः । ^७ Zoo B; नयेति M¹; नो भव M².

लाजानावपत्ती । दीर्घायुरस्तु मे पतिरेधतां ज्ञातयो मम स्वाक्षा ॥
 अर्यमणां नु देवं कन्याग्निमयक्षत । स इमां देवो अर्यमा प्रेतो मुञ्चातु
 मामुतः स्वाहेति ' होमात्पेषु जपति चतुर्विश्वा उत वया वयं धारा
 उदन्या इव । अतिगाहेमहि द्विष इति ' तूषणीं धारिका कामाया-
 वपेच्चतुर्थं ' दक्षिणं श्रूपर्पुष्टं काम इत्याचक्षत ' उत्तरपुरस्तादग्नेः सप्त
 पदान्यभ्युत्क्रमयेदकमिष इति प्रतिमत्वमेकमिषे विष्णुस्वान्वेतु । द्वे
 ऊर्ज्जे विष्णुस्वान्वेतु । त्रीणि रायस्योषाय विष्णुस्वान्वेतु । चवारि
 मयोभवाय विष्णुस्वान्वेतु । पञ्च प्रजाभ्यो विष्णुस्वान्वेतु । षड्तुभ्यो
 विष्णुस्वान्वेतु । सखा सप्तपदी भवेति ' सप्तमे प्राचीमवस्थायोदकुम्भेन
 १० मार्जयेरन्नापोहि॒ष्टीयाभिस्ति॒सृभिः ' प्रेक्षकाननुमत्वयते सुमङ्गलीरियं
 वधूरिमां समेत पश्यत । सौभाग्यमस्यै द्वायाथास्तं विपरेतनेति '
 प्रेक्षयेद्वुवमरुन्धतीं सप्त ऋषीन्यश्यानीति प्रतिज्ञानानां ' ध्रुवो ऽसीति
 ध्रुवमुपतिष्ठते ' ध्रुवो ऽसि ध्रुवाहं पतिकुले भूयासममुष्येति पतिनाम
 गृहीयादसावित्यात्मनो ' अरुन्धतीमरुन्धत्यरुद्धाहं ' पत्या भूयासममु-
 २५ नेति पतिनाम गृहीयादसावित्यात्मनः ' ॥ २१ ॥

पूषा वेत इति प्रस्थितामनुमत्वयते ' पूषा वेतो नयनु वृस्तगृह्या-
 श्विनौ वा प्रवहतां रथेन । गृहानगच्छ गृहपत्री यथासो वशिनी
 वं विदथमावदासीति ' स्वं कुलं प्राप्तां कल्याणशीलाः कल्याणप्रजाः
 समवजीर्णाः प्रत्यवरोपयतीहि प्रियं प्रजया ते समृथतामस्मिन्गृहे
 २० गार्हपत्याय जागृहि । एना पत्या तन्वं संसृजस्वायाडीत्री विदथमा-
 वदासीति ' प्रत्यवरोप्यानुदुहे चर्मण्युतरलोमन्युपवेशयेदिहः^२ गावो
 निषीदन्त्वक्षाश्चा इहु पुरुषाः । इहो सद्वदक्षिणो ऽभि३ पूषा

१ Na अरुन्धतीम् B ins.: दृष्टा उपतिष्ठते अरुन्धतीति. २ Zoo M¹ M²; °लो-
 म्युप° B. ३ Zoo B; °दक्षिणा अभि M¹; °दक्षिणोपि M².

निषीदविति^१ कुमारमुपस्थ आधाय शकलोटानावपेत्फलानि वो-
त्याय कुमारमन्वारब्धायां बुद्ध्यादिह धृतिरित्यष्टाभिः^२ स्वाक्षरा-
रात्मैरिह धृतिरिह स्वधृतिरिह रत्निरिह रमस्व । मयि धृतिर्मयि
स्वधृतिर्मयि रमो मयि रमस्वेति^३ त्रिरात्रमन्वारालवणाशिनौ^४
ब्रह्मचारिणावधः संवेशिनावसंवर्तमानौ^५ सह शयातामूर्ध्य त्रिरात्रा-
त्संभवो^६ निशायां जायापतिकर्मण्यं^७ प्रायश्चित्तीर्जुद्ध्यादग्ने प्रायश्चित्ते
वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै
प्रजाद्वयी तनूस्तामस्या अपज्ञहि स्वाक्षा । वायो प्रायश्चित्ते वं देवानां
प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै पशुद्वयी
तनूस्तामस्या अपज्ञहि स्वाक्षा । सूर्य प्रायश्चित्ते वं देवानां प्रा-^{१०}
यश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै पतिश्वी तनू-
स्तामस्या अपज्ञहि स्वाक्षा । चन्द्र प्रायश्चित्ते वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै गृह्णद्वयी तनूस्तामस्या अप-
ज्ञहि स्वाक्षा । अग्ने वायो सूर्य चन्द्र प्रायश्चित्तयो यूयं देवानां प्रा-
यश्चित्तय स्य ब्राह्मणो वो नाथकाम उपधावामि यास्यै यशोद्वयी^८
तनूस्तामस्या अपहृत स्वाहेति^९ स्थालीपाकादग्निं प्रजापतिं चेष्टा
संपातांश्चमस आनीय सोतांस्याङ्गेत्येनां^{१०} ब्रूयान्नाभिं प्रथमं^{११} ततो
यान्यूर्ध्यं^{१२} ततो यान्यर्वाच्यूर्ध्यमर्धरात्रात्संवेशनं विष्णुयोर्योनिं कल्पय-
त्वित्येतेन^{१३} तृचेन^{१४} विष्णुयोर्योनिं कल्पयतु वष्टा दृपाणि पिंशतु ।
आसिष्वतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि^{२०}
गर्भं धेहि सरस्वति । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधतां पुष्करस्वजौ ॥
द्विरण्ययी अरणी यं निर्मन्थतामश्विनौ । तं ते गर्भं दधाम्यहं दृशमे

१ Zoo M¹ M²; इत्येतामि B. २ Voor इति M ins. स्वाहा. ३ Zoo B;
अन्वारालवणा^० M¹ M². ४ Zoo B; अयस्संवर्त^० M¹; M² defect. ५ संभवतः B.
६ अञ्जक्षेति B. ७ विष्णु^०... तृचेन om. M¹.

मासि सूतवा^१ इत्यृतावृतावेवमेव संवेशने^२ द्वलाचार्याय गां दद्या-
दर्शने^३ ब्राह्मणोभ्यो गां दद्यात्^४ ॥ २२ ॥

सायंप्रातर्होमि^५ ग्रथ्य इति प्रथमामाङ्गतिं जुहोति प्रजापतय
इत्युत्तरामेवं प्रातरग्रिस्थाने मूर्यः^६ सायंप्रातरशनस्य बली वर्धयित्रा
पूर्वस्मादग्नौ जुहोत्यग्ने स्वाक्षा सोमाय स्वाक्षा धन्वतरये^७ स्वाक्षा
ग्नावापृथिवीभ्यां स्वाक्षा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाक्षा सर्वाभ्यो देवताभ्यः
स्वाक्षा प्रजापतये स्वाहेति^८ 'मनसोत्तरां' तत एवोत्तरतो ज्ञेर्बलिं^९
कृति^{१०} ये कृष्णा वेपना स्फातिमाद्या वातस्य ब्राह्मनुसंचरन्ति ।
तेभ्यो बलिमन्त्रकामो कृत्यन्नं पयस्त्वद्गुलं मे अस्त्वित्येवमशनाय-
त्यायस्थाने^{११} मृत्योरधिष्ठानाय स्वाक्षेति^{१२} शेषस्य बलिकृताणं प्रदक्षिणं
गृन्धाभ्यो देवताभ्यो बलिं नयामि तन्मे जुषतां ता मा पातु ता मा
गोपायन्तु ता मा रक्षतु ताभ्यो नमस्ताभ्यः स्वाक्षेत्युदधाने मथे
ज्ञारस्योत्तरपूर्वार्धे शयने देहिल्यां^{१३} संवरणे ब्रह्मायतन^{१४} एतेष्वा-
यतनेषु^{१५} शेषं धन्वतरये निनयेत्संदा गृहेषु स्वस्तिवाचनं^{१६} सा
महाशान्तिरित्याचक्षते^{१७} ॥ २३ ॥

नवेन यद्यमाणः पुराणोनाये यजेताग्निधन्वतरी प्रजापतिसिन्दं^१
तिस्त्रश्च नवाङ्गतीर्नवेन यजेत 'शरदि ब्रीहीणां'^२ वसते यवानां^३
वर्षासु श्यामाकानामैन्द्राग्नो वैश्वदेवो ग्नावापृथिव्यश्चरव^४ एकचरु-
वीक्ति एवोपस्तरणाभिधारणे^५ द्विर्हविषो ज्वयत्यथ प्राशीयाङ्गान्नः
श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितौ

१ Zoo M^१; सूतवै (इति) B; सूतवाह (इति) M^१. २ Zoo B M^१; °शनं M^२.

३ Zoo B; आदर्शने M^१ M^२. ४ °न्ते de HSS. ५ Zoo slechts M^२;

बलीमाहरति B; बलीन् हरति M^१. ६ Zoo M^१ M^२; आयु° B. ७ देहिन्यां B;

देहिल्यां M^१; देवदृश्यां M^२. ८ ब्रह्मायनेषु एतेषु° M^१; ब्रह्मायनेषु तेषु° M^२; ब्रा-

ह्मायतने एतेषु° B.

आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इत्येतमु त्यं मधुना संयुतं यवं
सरस्वत्या अधि मनावचर्क्षिषुः १ । इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः
कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति यवस्य प्राश्नीयादग्निः प्रथमः
प्राश्नातु स हि वेद यथा हृविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु
विश्वचर्षणीरिति श्यामाकस्य प्राश्नीयात् २ ॥ २४ ॥ ५

॥ इति जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ॥

श्राद्धं करिष्यतः स्नाताः श्रुचिवाससस्तिलैर्वास्त्ववकीर्य ३ सव्य-
माचरत्तो ज्ञमुपसाधयेरन्हविष्णैरूपसिच्छैवैवं दद्याद्यद्याततद्भ-
विष्णैरूपसिच्छैव 'हृविष्णा इति तिलानामाख्या' दत्तधावनं स्नानी-
यानि 'पाद्यमानीय प्रथमोदृतं ब्राह्मणांस्त्ववदातानुपवेशयत्या मे
गच्छतु पितरो भागधेयं विराजाङ्गुताः ४ सलिलात्समुद्दियात् ५ । १०
अक्षीयमाणमुपजीवतैनन्मया प्रतं स्वधया मदधमित्युपमूललूनान्दर्भा-
न्विष्टरान्प्रसव्यान्कृता ब्राह्मणेभ्यः प्रदद्यादेतत्ते पितरासनमसौ ये च
ब्रात्रानु तेभ्यश्वासनमित्यैवं पितामहृयैवं प्रपितामहृय 'हृविष्णोदकं
तिरः पवित्रं गन्धान्सुमनसश्च दद्यादन्नमववा घृतेनाभिधार्य दर्भा-
न्वरिस्तरणीयानिति ६ तदादायाग्नौ करिष्यामीति ब्राह्मणाननुज्ञाय १५
प्रागदक्षिणामुखो जग्नि प्रणयिवा त्रिर्धून्वन्प्रदक्षिणामग्निं ७ परिस्तृणाति
प्राचीनावीती त्रिः प्रसव्यं ८ त्रिः पर्युक्तेत्प्रदक्षिणं प्राचीनावीती त्रिः
प्रसव्यमौदुम्बर इधमः परिधयो भवति मेक्षणं च ९ पवित्रं संस्कृत्या-

१ °वचक्रिषुः M²; °विचक्रिषुः B; M¹ defect. २ De herhaling volgens
den comm.; zij wordt niet in de HSS. gevonden. ३ Zoo M²; अकीर्य B M¹.

४ °हुताः MSS. ५ Zoo M² en comm.; समृद्धात् M¹; समुद्रत् B.

६ Zoo M¹; B M²; °स्त्रैषोयानीति ७ धून्वन् B (comm.: धून्वन्).

Verhand. Kon. Akad. v. Wetensch. (Afd. Letterk.) N. R. Dl. VI. N°. 2.

नमुत्पूयाग्नौ पवित्रं प्रास्य मेक्षणेन ब्रुहोत्यग्नये कव्यवाह्नाय स्वधा
नमः स्वाहा सोमाय पितृमते स्वधा नम स्वाहेति^१ यज्ञोपवीती
भूवाप उपस्थृश्य यमायाङ्गिरस्वते स्वाहेति मेक्षणमग्नावनुप्रहृति^२
नमस्कारान्कृवा यथादिवतं त्रिः पर्युक्तेत्पदक्षिणं प्राचीनावीती त्रिः
प्रसव्यं^३ सव्यज्ञनमन्नं पत्रेषु वर्धयिवामासु पवृष्टिः क्तीरं घृतं वा-
सिच्छत्यामासु पवृष्टिः निविष्टं मग्ना प्रतं स्वधया मदधमिति^४ वर्धि-
तान्यादिशत्येतदः^५ पितरो भागधेयं पत्रेषु दत्तममृतं स्वधावत्^६।
अक्षीयमाणमुपज्ञीवतैनन्मया प्रतं स्वधया मदधम्^७। अमृता वागमृता
वाचो अग्ने वाचो उमृत^८ वं त्रिवृतैकधामा^९। एमिर्मत्प्रत्यैः स्वधया
मदधमिहास्मभ्यं वसीयो जस्तु देवाः^{१०}॥ अयं यज्ञः परमो यः^{११} पितृणां
पात्रदेयं पितृदैवत्यमग्ने^{१२}। वाङ्मनश्च पितरो नः प्रजानीमाश्चिभ्यां
प्रतं स्वधया मदधम्^{१३}॥ य इहु पितरः पार्थिवासो य अन्तरिक्षं^{१४}
उत ये समुद्रियाः^{१५}। ये वाचमात्रा अमृता बभूवुस्ते^{१६} अस्मिन्सर्वे^{१७}
हविषि मादयत्ताम्^{१८}॥ एषां व ऊर्जेषां वः स्वधा चामत्त च पिबत
च मा च वः^{१९} क्षेष्ट^{२०}। स्वधां वक्ष्यममृतस्य योनिं यात्र स्वधा पितरस्तां
भजधम्^{२१}॥ येहु पितर ऊर्जेवता च तस्यै जीविम शरदः शतं वयम्^{२२}।
ज्योतिष्मद्भाजरं च आयुरित्यैतानि ब्राह्मणेभ्य उपनिक्षिय स्वा-
क्षुषेनानुदिशत्यमुष्मै^{२३} स्वधामुष्मै स्वधेति^{२४} यन्मे ग्रकामा इति भुज्ञतो
ज्ञुमन्वयते^{२५} यन्मे ग्रकामा उत वा प्रकामा समृद्धे^{२६} ब्राह्मणे
ज्ञाह्याणे वा^{२७}। य स्कन्दति निर्झितिं वात उग्रां येन नः प्रीयते

१ In BM² worden eerst alle mantras gegeven en dan volgen de woorden
क० आदि० २ मृतवं B; अमृतत्वं M¹ (M² defect). ३ त्रिविधैक० M ; त्रिवृ-
देक० B (M² defect). ४ यं de MSS. ५ Zoo B; आन्तरिक्ष्या M¹; अन्तरि-
क्ष्यौ M². ६ समुद्रयाः M²; समृद्धया M¹; समुद्राः B. ७ Zoo M²; ते अस्मि०
M¹; तस्मि० B. ८ माच्चवक्षेष M²; माच्चवेष B; माच्चवक्षेषु M¹. ९ ब्राह्मणास्यां-
गुष्ठेन M¹. १० Zoo B; समृद्धै M²; समृद्धै M¹.

पितरो देवताश्च । वायुष्टसर्वं श्रुन्थतु तेन श्रुद्धेन देवता मादयतां
तस्मिज्ञुद्दे पितरो मादयतामित्यक्रान्समुद्ग इत्याश्चं गीवा संपन्नं
पृष्ठाथाचामयेष्वापवीति^१ भूत्वाभिरमतां^२ भवत इत्युक्ता प्रदक्षिणं
कृवा यन्मे रामेति गच्छतो ज्ञुमत्ययते^३ यन्मे रामा शकुनिः श्वापदश्च
यन्मे ज्ञुचिर्मत्त्वकृतस्य प्राशत् । वैश्वानरः सविता तत्पुनातु तेन^४
पूतेन देवता मादयतां तस्मिन्पूते पितरो मादयतामिति^५ ॥ १ ॥

शेषमनुज्ञाय प्रत्येत्य प्राग्दक्षिणायतं चतुरश्चं गोमयेनोपलिप्या-
पृता असुरा रक्षांसि पिशाचाः पितृष्टद इति मध्ये रेखां काष्ठेनो-
लिख्य ये द्वपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सतः स्वधया चरति
परापुरो नियुरो ये भरत्यग्निष्ठांष्टोकात्प्रणुनोव्स्मादित्युल्मुकं^६ दक्षि-^७
एतो निदधात्यनुलोखं दर्भानास्तीयोदीपत्रिणाचामयत्याचाम पितरसौ
ये च वात्रानु ते चाचामन्त्वित्येवं पितामहैयैवं प्रपितामहैय^८ तेषु
पिण्डान्निदधात्यनुनामापद्वस्तेनैतते पितरसौ ये च वात्रानु तेभ्यश्च
स्वधा नम इत्येवं पितामहैयैवं प्रपितामहैय^९ नामान्यज्ञानतः
पितरेतत्ते पितामहैतते प्रपितामहैतत इति^{१०} बन्धज्ञानत इदं पितृभ्यः^{११}
पृथिवीष्वद्य इदं पितामहैभ्यो ज्ञतरिक्षसद्य इदं प्रपितामहैभ्यो दिवि-
षद्य इत्यत्र पितरो मादयधं यथाभागमावृषायधिमित्युदगावृत्या तमि-
तोरासीतामीमदत्त पितरो यथाभागमावृषायिषतेति जपिला पूर्वव-
दाचामय्य^{१२} नीवीं^{१३} विस्त्रंस्य^{१४} नमस्कारान्कृवा यथादैवतमेतद्वः
पितर इति वस्त्राण्यादिशत्यूर्णास्तुकां दशाम्बरं वा^{१५} एतद्वः पितरो^{२०}
वासो गृहान्नः पितरो दत्ताधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्त्रं यथेह

^१ Zoo B; आचामेत् M^२; आचामइति M^१.

^२ M^१ heeft na भूत्वा nog: अप उपस्पृश्य.

^३ प्रणुनोत्वं de HSS. ^४ आचम्य de HSS. ^५ Zoo alle (नीवीं B).

^६ Zoo M^२; विस्त्रं B; विस्त्रं M^१.

पुरुषो ज्ञात्यंज्ञनाभ्यज्ञने ददात्याङ्गासावित्यग्न्यङ्गासाविति^१ गन्धान्सु-
मनसश्च द्यावन्मो वः पितर् इति पञ्चिर्नमस्कारैरूपतिष्ठते^२ नमो वः
पितरो रसाय^३ नमो वः पितरः श्रुष्टाय^४ नमो वः पितरो जीवाय^५
नमो वः पितरो घोराय^६ नमो वः पितरो बलाय^७ नमो वः पितरो
^८ मन्यवे स्वधायै च पितरो नमो व इत्यूर्ज्ञ^९ वक्ष्तीरमृतं वृतं पयः
कीलालं परिसृतं^{१०} स्वधा स्य तर्पयत मे पितृनित्ययः प्रसिद्ध्य^{११} मा
मे क्षेष्ट्रेत्यभिमन्त्र्य^{१२} मा मे क्षेष्ट्र बङ्ग मे पूर्तमस्तु ब्रह्माणो मे ज्ञुषत्ता-
मन्त्रमन्त्रम् । सहस्रधारमृतोदकं मे पूर्तमस्त्वेतत्परमे व्योमन् ॥
देवाश्च पितरश्चैतत्यूर्ज्ञ मे अत्रोपजीवत्ताम् । अक्षीयमाणमुपजीवत्तै-
१० नन्या प्रतं स्वधया मदधिमिति^{१३} ये समानाः सुमनस^४ इति प्रदक्षिणं
कृत्वा^५ ये समानाः सुमनसो^६ जीवा जीवेषु मामकाः । तेषां श्रीर्मयि
कल्पतामस्मिन्द्वाके शतं समा इत्यामयावी पिण्डान्प्राशीयादन्नाय-
कामो वाग्मी वा संक्षेपेदप्सु^७ वाभ्यवक्षरेयुरुडं गां ब्राह्मणं वा
प्राशयेयुः^८ शेषस्य^९ प्राशीयान्न चान्नतृप्तिं गच्छेत्^{१०} ॥ २ ॥

१५ उर्ध्माग्रहायण्याख्ययो ष्परपक्षास्तेषामेकैकास्मिन्नेकैकाष्टका भव-
ति शाकाष्टका मांसाष्टकापूर्पाष्टकेति^१ तत्र शाकमांसापूर्पानि रुवीं-
ष्टोदनं च^२ तेषां रुविषां स्थालीपाकावृताग्नौ जुड्यादष्टकायै स्वाहा
एकाष्टकायै स्वाहा अष्टकायै^३ सुराधसे स्वाहा संवत्सरय परिव-

१ In het volgende geef ik de recensie van M¹; telkens na een datief volgen in B M² gedeeltelijk verkort, gedeeltelijk bedorven, de woorden: स्वधायै च पितरो नमो वः; M¹ geeft deze toevoeging alleen na de zes namaskāramantra's en voegt na इति in: पर्यान्तेषु. Had de tekst oorspr.: नमस्कारैरूपतिष्ठते नमो वः... स्वधायै च पितरो नमो व इत्यन्तैः? २ परिसृतं de HSS. ३ अपः प्रसिद्ध्य om. M¹. ४ क्षेष्ट्रेत्यमन्त्र्य M¹. ५ Zoo M¹. ६ Hier M¹: समनसो; सुप्तं B M² (ook comm.). ७ संक्षापयेत् M¹. ८ Zoo M¹; °शयेत् B M².

९ न ins. M¹.

१० Zoo M¹; °काय B M².

त्सरायेदावत्सरायेद्वित्सरायावत्सराय^१ कृणुता नमोभिः । वया वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगजीता अहृताः स्याम स्वाहेति^२ द्विवोपतिष्ठत एहि भगैहि भगैहि भगेति^३ मध्यमायां गां कार्येतामष्टकायै प्रोक्तेताम्याख्यीणि सव्यान्युपोद्वर्ति पार्श्वमयघनीं^४ श्रोणीमिति^५ श्रोभूते आद्वसन्वष्टकयं तदहृवा^६ ब्राह्मणान्क्लविरक्षानुपवेश तांस्तर्प-^७ यिवा तस्माद्यर्दक्षिणातः षड्ग्रीन्यणीय तेषामेकैकस्मिन्नेकैकां कर्षूखानयेदायामेन प्रादेशमात्रीं पार्थिवेन त्र्यङ्गुलामवाग्वैकाङ्गुलामिति^८ तासु पिण्डान्निदधात्यनुनामापद्वस्तेन^९ मङ्गाः पितृभ्य उपकर्षति^{१०} पार्श्वानि ख्यीणां^{११} तत्राधर्यवः केचिदधीयते मध्यमं पिण्डं पत्नी प्राश्रीयात्प्रजाकामस्य तथा आद्वस्य स्थालीयाकं वा आद्वस्य स्थालीयाकं^{१०} वा^{११} ॥ ३ ॥

आहृताभ्यः शरीरनाशे त्रीणि षष्ठिशतानि पलाशत्सद्वणामाहृत्यतैः प्रतिकृतिं कुर्यात्कृष्णाजिने^{१२} शशीत्यर्धं शिरसि दध्याह्नीवायां तु दशैव तु^{१३} बाह्वोश्चैव शतं दध्यादङ्गुलीषु पुनर्दश^{१४} उरसि त्रिंशतं दध्याङ्गाठे विंशतिं तथोर्वेश्चैव शतं दध्यात्^{१५} मेद्वे^{१६} चापि दशैव^{१७} तु^{१८} जानुजङ्घयोस्त्रिंशतं दध्यात्^{१९} दश पादाङ्गुलीष्वपि^{२०} इत्येतावत्तीहृ^{२१} पुरुषस्य शरीराणि भवतीति विज्ञायते मध्ये शरीरं^{२२} सतीशशरीर-मुपकेशं^{२३} निकृतनखं प्रक्षालितं^{२४} चितामारोपयत्यंत्र पात्राण्यपि^{२५}

१ Onzeker; voor इद्वत्सराय voegt B in: इदुवत्सराय; verder heeft B: इद्वत्सरायायवत्सराय; na इद्वत्सराय heeft M^२: व्रत्सरायायवत्सराय, M^१: व्रतसंवत्सराय. Het moeten er vijf zijn, volgens den comm. २ Zoo B; M^२ slechts tweemaal एहि भग. M^१ tweemaal en aan 't eind: भगेति; ३ Zoo B; अपवृणीं M^२; अपानिं M^१. ४ Zoo B M^२; श्रोणीमिति M^१. ५ Zoo B; कर्षन्ति M^२; पितृयोवकर्षन्ति M^१. ६ De herhaling der slotwoorden alleen in M^१. ७ मेद्वे B (in den comm., dit stuk in den tekst ontbr.); मेद्वे M^१. ८ अपि niet in M^१. ९ Zoo alle HSS. De juiste lezing is ongetwijfeld: एतावन्ति ह. १० सति B M^१; सती comm.; i. p. v. het door mij gerestitueerde उपकेश़ lezen de HSS. लुप्त़॑. De tekst is waarschijnlijk corrupt. Moet men lezen: सति श्रारो उप्त़॑? ११ Niet in B. १२ अप B i. p. v. अपि.

चिनोति' तस्यामेनमादधति^१ तस्य नासिकयोः सुवौ निधादि-
त्येतेनानुवाकेन य एवंवित्स्यात्सं यदोपतापी स्यादिति^२ पूर्वमेव
चतुर्गृहीतं गृहीवान्यं^३ यथासंभवमास्ये हिरण्यशकलमाधायाग्नी-
नुपोद्य^४ सामभिरुपतिष्ठते नाके सुपर्णमिति ग्राम्यं गेयमुदिते धूमे
वेषस्ते धूम ऋणवतीत्यग्नौ समादृष्टे ज्ञे मृड महं^५ असीत्येतयोरन्य-
तरेण पराक्^६ पराग्वा^७ असौ लोक इति ब्राह्मणम्^८ ॥ ४ ॥

आहिताग्नेश्चेत्पूर्वं ज्ञाया मिथेत तां निर्मन्थेन दहेत्सांतपनेन
वा^१ श्मशानकृतं स्वकृतमनिरिणमपसलवक्रोदकं^९ कृवा यत्र वौ-
पधयो ज्ञायन्ते तत्र शरीरं दग्धोदककरणाय यात्यनवेक्षमाणा^{१०} न
वाहिनीषु कुर्वति^{११} तेषां घोयः पश्चाज्जातः ससो^{१२} ज्ञं कुर्यादुप-
कूलमकूले कूपं खावा^{१३} सव्यहस्तस्यानामिकया सकृदुदकं प्रोद्धति
प्रेतस्य नामकरणेन^{१४} वाहिनीषु चेडङ्ग्य^{१०} केशान्निमद्यैकाज्जलिं
दब्रोपसंगृह्य केशानुल्मुकस्याग्निमारभेताग्ने श्रूकाहे^{११} पापं मे ष्पह-
तेति^{१२} शमीमारभेत शम्यसि शमय मे पापमित्यश्मानमारभेताश्मासि
स्थिरो ज्यक्षं स्थिरो भूयासमिति^{१३} तृष्णां गोमयं^{१४} कृतोदकं दक्षिणा-
मुखमासीनं तमनुगत्तार उपविशति^{१५} तानितरः कल्याणीभिर्वाग्मिः
प्रत्याहौपास्तमनवेलायां ग्रामं^{१६} प्रविशति^{१७} तां रात्रिमेकमषेण
वसन्ति शान्त्या वा^{१८} श्वो भूते क्षीरोदके संसृज्य शरीराण्यवसिन्नत्य-
जग्नङ्गेण गोशज्जेण^{१९} मृणमयेन कोशेन वा^{२०} तृतीयायां गन्धौषधीभिः
संसृज्य शमीशाखया पलाशशाखया वासंझादयन्कुम्भ्यामवद्धात्स्वी

१ दधाति B. २ इति slechts in B. ३ अन्यं slechts in B. ४ आदाय
de HSS.; उपोद्य M¹, प्रोद्य B. ५ Zoo (recte!) de HSS. ६ परात् M¹;
B om. ७ Na वा voegen de beide HSS. इति in. ८ स्वकृतं niet in B.
९ B laat het eerste demonstr. weg; ^०ज्ञातामसो M¹. १० HSS. bedorven;
M¹: चेन्दुकृते; B: दुत्यत्य (slechts de syllabe चे schijnt hier dus te ontbreken).
११ Zoo B (en comm.); श्रोकाहे M¹. १२ Niet in M¹.

चेद्वद्ध एव^१ दध्याच्चतुष्यथमतीत्य महावृक्षं नदीं वा तीर्थेषु निखनेत्^२
प्रेतस्य तृतीयायां स्नापयत्यपामार्गेण मृदा गोमयेन च^३ वासांसि
प्रक्षाल्य दशरात्रमासते^४ चतुर्थ्या भिक्षामावर्तयेरन्तस्य सिद्धमग्नौ-
करणं^५ कालं च यावदाकाङ्गेयुर्भिक्षयानुसंतरेयुद्धर्धं^६ दशरात्राच्छ्राद्धं
दद्युन्त दद्युरा श्राद्धस्य प्रदानान्वक्षत्रेषु^७ नियमो^८ मघास्वेकतारेषु भर-^९
णीषु च पूर्वसमयेषु^{१०} न रोक्षिण्यामुतरेषु ध्रुवेषु^{११} ब्राह्मणान्विर-
हनुपवेश्य तांस्तर्पयिवैकवत्पिण्डं दद्यान्व चान्विति^{१२} ब्रूयात्सर्वैः
कामेस्तर्पयेदनुगमनं कृत्वा शेषमनुज्ञाय प्रत्येत्य शेषं^{१३} न प्राश्नीया-
ब्राह्मणान्वस्ति वाच्य प्राश्नीयात्^{१४} ॥ ५ ॥

अथातो गृहकर्मणो^{१५} गृहवृद्धिमिच्छन्मासिमास्यृतावृत्तौ संवत्सरे-^{१०}
संवत्सरे वा^{१०} पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे गृहशान्तिमारभेतापामार्गपला-
शशिरोषाकौडुम्बरसदभद्रामृतनृणमिन्द्रवष्टीभिर्बद्धा गृहान्यरिमार्ज्य
परिसमूद्ध्यापो अभुद्य पञ्चगव्येदर्भमुष्टिना संप्रोक्ष्य सिद्धार्थकान्संप्र-
कीर्य^{११} वास्तुबलिं कृत्वा वास्तोर्मध्ये वास्तोष्यति इत्वा सावित्र्या
सहस्रं जुङ्घयात्ततो दक्षिणपुरस्तात्ततो दक्षिणपश्चात्तत उत्तरपुरस्तात्तत^{१५}
उत्तरपश्चान्मध्ये वा^{१६} गौर्वासो हिरण्यं दक्षिणा^{१७} ब्राह्मणानन्नेन
परिविष्य पुण्याङ्कं स्वस्त्यृद्धिमिति वाचयिवैवं प्रयुज्ञानो जन्तं महातं
पोषं पुष्यति^{१८} बद्धवः पुत्रा भवति^{१९} न च बालाः प्रमीयते^{२०} नाग्नि-
दद्धति^{२१} न दंष्ट्रिणः खादयेयुन्तस्कराः सपन्ना रक्षांसि पिशाचा अपि

१ Niet in M¹. २ चा M¹; ontbr. in B; comm. echter च. ३ Zoo B; दशरात्रोष्ण M¹. ४ Niet in B; uit den comm. echter schijnt te volgen, dat deze woorden, die in M zoo luiden: तस्यासिंडक्नौकरणं, tot den tekst behooren. ५ अनु niet in B; M¹ heeft: कालश्चकांतेषुः भिक्षयानुसंतनीयुः:

६ Voor नक्षत्रेषु heeft M¹ nog den volgenden mij onverstaanbaren zin: पशुदेकपम्यत्रो ७ M¹ ins. वा ८ च niet in B. ९ om. B; प्रेष्य M¹.

१० Niet in M¹. ११ °सं° slechts in M¹.

बाधते^१ यदि गावः प्रतयेरन्गवां मध्य आङ्गतिसक्षं जुङ्यादित्येतेनैव
कल्पेनाश्वोऽश्वावराजाविकमहिषहस्तिकुलमन्यतरद्विपदां चतुष्पदां च^२
व्याख्यातम्^३ ॥ ६ ॥

अथातो ज्ञुतशान्तिं व्याख्यास्यामो^४ ज्य यद्यगारे स्थूणा विरो-
५ क्षेत्र^५ कयोतो वागारं गच्छेदौर्वा गां धयेदनडान्वा^६ दिवमुलिखे-
दनग्नौ^७ वा धूमो जायेतानग्नौ वा दीयेत मधु^८ वा^९ जायेत वल्मीकं
वोपजायेत मण्डुको वाम्भृणो^{१०} वाश्येच्छानो^{११} वा गृहे पर्यटेयुरित्येता-
नन्यांश्च यत इन्द्र भयामहे । सदस्यतिमज्ञुतम् । अधायामुतेसुमु-
दस्य^{१२} । सनाद्ये । यद्वा उ विश्वतिः शितः । प्रत्यग्ने । यं रक्षति ।
१० प्राजापत्यर्था^{१३} पुरस्ताद्योपरिष्ठान्व^{१४} मक्षाव्याहृतिभिर्जुहोति^{१०}
एतान्यूक्तसामानि गायेत्^{१५} ॥ ७ ॥

अथातो जनश्वत्संहितायाः कल्पं व्याख्यास्यामः^{१६} श्रुचिवासाः स्या-
चीर्वासा वा^{१७} दृविष्यमन्नमशनमिच्छेदपः फलानि वा^{१८} ब्राह्मण-
स्वेव^{१९} प्रत्याहुरेत्प्राङ् वोदड् वा ग्रामान्निष्क्रम्य श्रुचौ देश उदकाते
२५ वा गोमयेन गोचर्ममात्रं स्थापित्तमुपलिय प्रोक्ष्य लक्षणमुलिख्या-
द्विरभ्युद्याग्निमुपसमाधावाघारावाज्यभागौ झुवाज्याङ्गतीज्ञुहोत्यग्नये
सोमाय रुद्रयेन्द्राय ब्रह्मणे प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्य
ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै सावित्री
सदस्यतये ज्ञुमतये च^{२०} झुवा दर्भेषासीनः प्राकूलेषूदत्तूलेषु वा
२० दक्षिणेन पाणिना दर्मान्धारयन्नोऽपूर्वा व्याहृतीः सावित्रीं च चतु-
रनुद्रुत्य मनसा सामसावित्रीं च सोमं राजानं ब्रह्मज्ञानीये चोभे

^१ Niet in B.^२ वरोहेत्^३ गन्धयेयु अनउवा^४ °खेत् अग्नौ^५ मधुना^६ वाभ्रमणोवाश्रोपेषुम्भानो^७ Citaat bedorven.^८ प्राजापत्यर्थाच^९ °पुरस्तात् वोपरि^०^{१०} °व्याहृतीज्ञु^०^{११} °स्त्रेवा B;^{१२} °स्त्रेवं M^१; °स्त्रैवं M^१.

वेदादिमारभेत्^१ संततमधीयीत मौनी^२ न चान्तरा विरमेत्^३ अथान्तरा
व्याहरेदथान्तरा विरमेत्^४ त्रीन्प्राणानायम्यातम्याचम्य^५ वृतान्ता-
देवारभेता प्रतिभायां यावता कालेन वेदमधीयीत तावत्कालमधीयीत
यज्ञानीयादक्तो यजुषः सामतस्तदवाप्नुयात्तदाद्युणं तच्छान्दसं तदैवतं
साम वा^६ अक्रानित्येतदेव वाभ्यस्येति७ नासीनः शयानश्चुद्यमाणो^८^९
वा संहितां प्रयुज्यात्तमृद्धिरेवास्य भवत्यायां त्रिवर्गं वा सकृष्टकृत्य
इति जैमिनिश्च वार्यमन्तं^{१०} वा^{११} यथाकामी वा^{१२} द्वादश संहिता अधीत्य
यदनेनानध्येष्वधीतं यदुरुवः कोपिता यान्यकार्याणि कृतानि ताभिः
पवते^{१३} श्रुद्धमस्य पूतं ब्रह्म भवत्यथापरा द्वादश संहिता अधीत्य ताभिः
प्रजापतेलोकमवाप्नोत्यथापरा द्वादश संहिता अधीत्य ताभिस्तु शनसो^{१४}
लोकमवप्नोत्यनश्चत्संकृतासकृमधीत्य ब्रह्मभूतो विरजो भवति
कामचारी सर्वान्कामानवाप्नोति^{१५} संवत्सरं भैक्षमक्षः प्रयुज्जानश्च-
कुर्लभते^{१६} पण्मासान्यावकभज्ञश्चतुरो मासानुदकसत्तुभक्षो द्वी मासौ
फलभक्षो मासमब्दक्षो द्वादशरात्रं वानश्चन्^{१७} त्रिप्रमत्तधीयिते^{१८} ज्ञाती-
न्युनाति^{१९} सप्तातीतान्सप्तानागतानात्मानं च पञ्चदशां तारयते^{२०} तामेतां^{२१}
देवनिश्चेणीत्याचक्षत^{२२} एतया वै देवा देववर्मगच्छृष्टय ऋषिवं^{२३} तस्य
ह वा एतस्य ब्रह्मसक्तस्य त्रिविध एवारम्भो भवति प्रातः सवने मा-
ध्यंदिने सवने ब्राह्मे वापररत्रे^{२४} तस्य ह वा एतस्य द्वावेवानध्यायौ
यदात्माशुचिर्यद्देशस्तंद्वा एतत्प्रजापतिः सप्तऋषिभ्यः प्रोवाच सप्तश्च-
ष्यो महाजङ्कवे महाजङ्कुर्बाल्युणेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः^{२५} ॥ ८ ॥

१ Zoo B M²; व्याहरेत् M¹.

२ Zoo M²; B om. अन्तरा voor विरमेत्; M¹ om. अथान्तरा व्याहरेत्.

३ आत्म्य slechts in B, i. p. daarvan M²: आचम्य; M¹ om.

४ प्रश्यानः slechts in M¹; °क्रकम्य° beide HSS.

५ Zoo verbeterd; °चार्यन्तं B; चार्यन्तं M¹. ६ वानश्चन् B; वाप्राश्चात् M¹.

Verhand. Kon. Akad. v. Wetensch. (Afd. Letterk.) N. R. Dl. VI. N°. 2.

अथ ग्रहाणामातिथं बलिकर्मोपिरुतं^१ व्याख्यास्यामः। अश्रद्धानमश्रुचिकरणमजाप्यं^२ त्यक्तमङ्गलं। सुव्यक्तं ग्रहा नयन्ति^३ पुरुषं यमसादनम्^४। ग्रहाणां दीप्रचेष्टानां नक्षत्रपथचारिणाम्। ग्रहातिथं^५ प्रवक्ष्यामि शान्तिकर्मणि कारयेत्। भास्कराङ्गरकौ^६ रक्तौ शेतौ^७ मुक्रनिशाकरौ। सोमपुत्रो^८ गुरुश्चैव तावुभौ पीतकौ स्मृतौ। कृष्णं शनैश्चरं विद्याद्राङ्कं केतुं तथैव च। ग्रहवर्णानि पुष्ट्याणि प्राज्ञस्तत्रोपकल्पयेत्। गोमयेन गोचर्मात्रं स्थग्निलमुपलिप्य प्रोक्ष्य लक्षणमुष्णिख्याद्विभ्युद्याग्निमुपसमाधायाधारावाङ्गभागौ ङ्गवा ग्रहानावाह्यन्त्यादित्यं मध्ये लोहितं^९ पूर्वदक्षिणातः सोमम्। पूर्वोत्तरतो^{१०} बुधमुत्तरेण^{११} गुरुं पूर्वेण भार्गवम्। पश्चिमे शनैश्चरं विद्याद्राङ्कं दक्षिणपश्चिमे^{१०} पश्चिमोत्तरतः केतुं^{११} वृत्तमादित्याय त्रिकोणमङ्गारकस्य चतुरश्चं^{१२} सोमाय बाणं बुधाय दीर्घचतुरश्चं बृहस्पतये पञ्चकोणं श्रुक्राय धनुः शनैश्चराय राहोः श्रूर्यं केतोर्धर्जमिति^{१३} ईश्वरं भास्करं विद्यात्^{१४} उमां सोमं तथैव च। स्कन्दमङ्गारकं चैव^{१५} बुधो^{१५} नारायणः स्थितः। बृहस्पतिः^{१६} स्वयं ब्रह्म श्रुक्रः शक्रस्तथैव^{१७} च। यमं शनैश्चरं विद्याद्राहोः कालदूतिनः^{१८} केतोश्चित्रगुपश्चेत्येते ग्रहदवताः। अग्निरापो भूमिर्विष्णुरिन्द्राणी प्रज्ञापतिः सर्पो ब्रह्मत्येते प्रत्यधिदेवताः। ज्ञातमर्क^{१९} कलिङ्गेषु यामुनेषु च चन्द्रमाः। विन्ध्य अङ्गारकदेशो^{२०} मध्यदेशो^{२१} बुधः स्मृतः। बृहस्पतिः सिंहदेशः शक्रदेशो^{२२} घटेषु च। शनैश्चरस्तु सौराष्ट्रो राङ्गस्तु पूर्वद-

१ Sie! moet men lezen: °कर्मोपहृतं? २ Sie! °कर्ता° moet wel geschrappt worden? ३ नावाह्यन्ति ४ °दने ५ ग्रहातीर्थ ६ °ङ्गरकौ ७ सोमपुत्रो ८ Na लोहितं wordt nog दक्षिणातः ingevoegd. ९ तुर्धउत्त्र १० दक्षिणातः प० ११ केतु १२ °आं १३ धूत्यग्नमिति १४ चैव i. p. v. विद्यात् १५ बुधं १६ °पतिं १७ शुक्रं शक्रं १८ Sie! १९ Sie! ज्ञातो उर्क; te lezen? २० विन्ध्यमङ्गारको देशो २१ मध्यादेशो २२ शक्रोदेशो

शिकः केतुः पर्वत इत्येते देशानां ग्रहजात १ इति^१ अर्कसमिधमा-
दित्याय प्रादेशमात्राभिधारितानाम्यादिभिर्जुङ्यात्^२ खादिरमङ्गरकाय
पालाशं सोमायापामार्गं बुधायाश्वत्यं बृहस्पतय श्रौडम्बरं शुक्राय
शमीं शनैश्चराय राहोर्दर्वाः केतोः कुशाग्रभित्यष्टविंशतिमाद्याङ्गती-
ज्ञुहोत्येताभिः पवाग्नेज्ञुहोत्यादित्याय इलोदनं^३ हृविष्यमन्नमङ्गा-^४
रकाय^५ सोमाय घृतपायसं पर्योदनं बृहस्पतये क्षीरोदनं^५ शुक्राय
दध्योदनं बुधाय^६ तिलपिष्ठमाषोदनं शनैश्चराय राहोर्मीसोदनं केतो-
श्चित्रोदनमिति^७ आ सत्येनत्यादित्याय^८ अग्निर्मूर्धा दिव इत्यङ्गरकाय^९
आप्यायस्व समेतु इति सोमाय 'ब्रह्म ज्ञानमिति बुधाय' बृहस्पते
अति यदर्य इति बृहस्पतये^{१०} अस्य प्रत्नामनु युतमिति शुक्राय शं नो^{११}
देवीरभिष्ठय इति शनैश्चराय^{१२} कथा नश्चित्र आभुवदिति राहोः^{१३} केतुं
कृणवन्नकेतव इति केतोः^{१४} रक्तां^{१५} धेनुमादित्याय^{१६} रक्तमनङ्गाङ्गमङ्गा-
रकाय^{१७} सोमाय शङ्गं^{१८} बुधाय काष्ठनं^{१९} बृहस्पतये वासः^{२०} श्रुक्राय व्यं^{२१}
नीलां गां शनैश्चराय^{२२} राहोः कृष्णायसं^{२३} केतोः कुञ्जरमिति^{२४} सर्वेषा-
मपि हिरण्यं वा येन वा तुष्ट्याचार्यस्तद्दाति^{२५} यथा समुत्थितं^{२६}
यत्वं^{२७} यत्वेण प्रतिहन्यते । तथा ग्रहोपस्थृष्टानां शान्तिर्भवति
दारुणम्^{२८} ॥ नादिशेत्तपसा युक्तं नादिशेद्विमाश्रितम् । न च
वेदान्तकं विप्रं वृत्तान्तां नारों परिवृत्ताम्^{२९} ॥ अक्षिंसकस्य दात्तस्य
धर्मजितधनस्य च । नित्यं च नियमस्थस्य^{३०} सदानुग्रहा ग्रहाः ॥
ग्रहा गावो नरेन्द्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः । पूजिताः पूजयत्येते^{३१}
निर्दहन्त्यवमानिताः ॥ ६ ॥

॥ इति जैमिनिसूत्रं समाप्तम् ॥

१ Sie! moet इत्येतेषु देशेषु ग्रहा जाता इति gelezen worden? २ Sie!

३ Sie! ४ इविष्य^० ५ वीतोदनं ६ Dit woord hier door mij ingevoegd.

७ सासत्यनेत्य^० ८ रक्तु ९ उत्थितय^०; यन्तु moet bedorven zijn; Baudh. heeft

घोरं १० Sie! ११ Bedorven Sloka! १२ तिष्ठनीयमस्थस्य

UITTREKSELS

UIT DEN

COMMENTAAR.

श्रीनिवासाधरिविरचिता जैमिनिसूत्रव्याख्या
सुबोधिनी ॥

जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ।

प्रयमः खण्डः ॥

पदर्क्षस्ते: शिरोभिश्च भूर्भुवः स्वरधिष्ठितम् ।
व्योतिष्पूरं डुरालोकं ज्वलज्जाम्बूनदप्रभम् ॥
संप्रवृत्तिनिवृत्तिभ्यां संविदः सलिलस्य च ।
विराजमानं विश्वेषां कृदि सूर्ये च संततम् ॥
अनाद्यन्तमनीशं तमन्तराध्यायपूरुषम् ।
प्राक्कारिकाश्च वृत्तीश्च मन्वादेवचनान्यपि ॥
न्यायांश्च शिष्टाचारांश्च समालोच्य पुनः पुनः ।
संचिताखिलसारापि स्वल्पयन्या सुबोधिनी ॥
व्याख्या व्यक्तयोपेता मन्त्राणां च यथामति ।
टीका जैमिनिसूत्रस्य श्रीनिवासेन तन्यते ॥
नात्र प्रमाणेन विना कश्चिद्व्यर्थं उच्यते ।
नानूद्यते प्रमाणां तु ग्रन्थविस्तरशङ्कया ॥

ad p. 1. r. 1—2. अथेति मङ्गलार्थमत इत्यारम्भार्थम् । अग्निं
प्रणयिष्यन्प्रदेशान्तरे स्थापयितुमिच्छन्विद्वित्कर्मणा इति शेषः ।
प्रागुत्तरप्रदेशावनतं स्थापितलं कृत्वाभ्युद्य तस्य मध्ये वक्त्यमाणप-

ब्वरेखात्मकलक्षणं दर्भादिना लिखेन् । गोमयेनोपलिष्य त्रिरुद्ध-
त्यावोक्तितायां भुवि पञ्चप्रस्थमिताभिः सिकताभिर्मृडिर्वा कृतमर-
लिचतुरश्चं धिष्णयं स्थापित्तमिति पूर्वाचार्यसंज्ञा ॥

ad p. 1, r. 2—3. स्थापित्तमध्यात्मप्राज्ञुखीं रेखामुष्टिख्य तस्या:
पश्चात्तया संक्षितां संयुक्तामुद्भुखीमरब्यायतां रेखामुष्टिख्य तस्या:
पश्चात्तस्या मध्ये समाप्तये तिक्ष्वः प्राज्ञुख्यो रेखाः प्रादेशायामा
उष्टिखेरन् । तथा च प्रत्यज्ञुखश्रूताकृतिलक्षणं भवति ॥

ad p. 1, r. 4. यस्मिन्होममात्रं प्रधानं स ङुतः श्रौपासनादिः ।
यस्मिन्न विवर्ते होमः स अङुतः सन्धावन्दनादिः । यस्मिन्होमो
जन्यच्च प्रधानं स प्रङुतः पुंसुवनादिः । पुंसुवने हि पुरुषसूक्तहोमः
पुष्टिङ्गप्रश्च अप्रधानं । प्राशितं आङ्गकर्म । एवं चतुर्धा पाकयज्ञा-
न्व्याख्यास्यामः । यस्मादेते दर्शपूर्णमासादिभ्यो जल्ये भवति तस्मादेषु
पाकयज्ञाख्या । पाकशब्दो ख्यत्रात्पार्थकः ॥

ad p. 1, r. 5. तेषां पाकयज्ञानां होम एकाग्नौ कर्तव्यः । न
तु कर्मणिकर्मणि पृथगभिरुपादेयः । सर्वकर्मार्थभिको जग्धिर्वायः ।
स चार्यादौपासनाग्निरिति प्रसिद्धं । ब्रह्मचर्यार्थसमिदाधानादिस्तु
तेषामौपासनाग्न्यसंभवाल्लौकिके इति सिद्धम् ॥

ad p. 1, r. 5. एते कर्मादौ स्तः विकल्पानुकैरेव नित्यवे सिद्धे
नित्यशब्दग्रहणं स्त्रिया अपि यज्ञोपवीताकारेण उत्तरीयं कर्माङ्गं
भवति । श्रोतस्यर्शाग्नुकल्पव्यावृत्यर्थमुद्कग्रहणम् ॥

ad p. 1, r. 5. एते पाकयज्ञा दर्शपूर्णमासतत्त्वसदृशतत्त्वा भवति ।
एतेन यदेतेवनुकैमाकाङ्गितं तदर्शपूर्णमासम्यामनेतत्वं । यथा खा-
दिरः पालाशो वेधम इत्युक्ते एकविंशतिरिभ्वदाद्वणीति ॥

ad p. 1, r. 6. वाशब्दश्चार्थः । एते स्वतत्त्वाश्च भवति न सर्वत्रैषां

दर्शपूर्णमासतत्त्वमनेतव्यमित्यर्थः । तेनात्र न श्लिग्वरणादि ।
तथा च सूत्रद्वयार्थं आचाराद्यवस्थापनीयः ॥

ad p. 1, r. 6. पूर्णपात्रस्य दक्षिणाक्वं वक्ष्यति (p. 6, r. 1) । तथो-
ग्रयथाशक्ति व्रीक्ष्यादिपूर्णं पात्रमित्यर्थः ॥

ad p. 1, r. 6. पूर्णपात्रस्य पुरस्तात्खादिरादिमयं जलपूर्णं सुवं
चोपनिदधाति ॥

ad p. 1, r. 7. इधमश्च बहिर्श्लेष्माबहिः । उपलक्षणमेतत् । अनि-
र्दिष्टस्थानं सर्वमुत्तरत् उपनिदधाति । प्रोक्षणीनामग्नेः पश्चादुपनि-
धानमाचारात् ॥

ad p. 1, r. 12—13. शुक्लानां सुमनसामलाभे जपापुष्टादीनि पञ्च
वर्जयिवा । गन्धवत्यश्वेत्सर्ववर्णाः कृष्णरक्तादिवर्णाः सुमनसो ग्रा-
क्ष्याः । वाशब्दश्चार्थः ॥

ad p. 1, r. 13—14. ऊधन्यं नवनीतं वा । वाक्यं वा घनीभूतं ।
दधि वा पथो वा । एताश्वतत्स्त्र आज्यप्रकृतय आज्यहेतव आज्यकार्ये
भवति यद्याज्यं न लभ्यते ॥

ad. p. 1, r. 14. प्राग्विद्वितस्याचमनस्य प्रदेशनियमो ज्यम् ॥

ad p. 1, r. 14—15. प्रसङ्गात्सार्वत्रिकस्याचमनस्यायमनुष्ठानक्रम
उच्यते ॥

ad p. 1, r. 15. शीर्षएयान्प्राणान् चक्षुषी नासिके श्रोत्रे चेत्यर्थः ॥

ad p. 2, r. 3. रात्रिश्वेन्मल्लजपकालः धनमिति पदमपोक्त्य त-
स्थाने वस्त्रिति ब्रूयात् ॥

ad p. 2, r. 4. परिसमूहनं नाम आर्द्देण पाणिना अग्निं परितः
संमार्जनं तच्च प्रत्यृचमन्ते सकृत्सकृद्वति ॥

ad p. 2, r. 4—5. प्रस्तरमुपसंगृक्ष्य सप्रस्तरेण पाणिना प्रतिदिशं

प्राङ्गदक्षिणादिक्रमेण दक्षिणपुरस्ताङ्गप्रक्रम्य प्राचीनानां मूलानि
दक्षिणोत्तरग्रैस्तन्मूलानि च प्रतीचीनाग्रैश्वादयन्सर्वत्र प्राग्ग्रैर्दर्भे:
पूर्वपश्चिमयोः प्रादेशमात्रैरितरेतरयोररब्निमात्रैः परिस्तृणाति ॥

ad p. 2, r. 5. पश्चिमतो वा प्रथमं परिस्तीर्यानन्तरं द्वाभ्यामुल-
पराजिभ्यां दर्भमुष्टिभ्यामरब्निमात्राभ्यां पश्चिमपरिस्तरणादक्षिणोत्तरयोः
संसक्तमूलभ्यां पूर्वस्यां मध्ये संहिताप्राभ्यामुपहरेत्परिस्तृणीयात् ॥

ad p. 2, r. 6. पूर्वस्यामुक्तः परिस्तरणसन्धिस्तु दक्षिणोत्तरो
भवति । दक्षिणपरिस्तरणमुत्तरमुपरिगतं यस्मित्तादशो भवतीत्यर्थः ।
पदाद्ये प्रथमश्चतुरश्चः द्वितीयस्त्रिकोण इति वेदितव्यम् ॥

द्वितीयः खण्डः ॥

ad p. 2, r. 7. पूर्वगृहीतात्प्रस्तरात्पवित्रसंज्ञे भाविनी तृणे
अप्रशीर्णाये अच्छिन्नाये अनन्तर्गर्भे अनन्तस्तृणात्तररहिते प्रादेशमात्रे
ते गृह्णाति ॥

ad p. 2, r. 10—14. ते पवित्रे कस्यचित्पात्रस्योपरिष्ठाद्वामकरेण
धारयन्तस्मिन्यात्रे पवित्रे प्लावयन्नाङ्गमासिच्य अग्नेऽत्तरतः परिस्त-
रणस्यान्तरेव कतिचिदङ्गारान्पृथकृत्य तेषु तदाङ्गमारोप्य दर्भज्वालया
प्रदोप्य दर्भाग्राभ्यां क्षित्वा त्रिर्दर्भज्वालया प्रदक्षिणीकृत्य परिस्त-
रणाङ्गतरत आङ्गमवरोप्याङ्गारानग्नौ संयोज्य उदगग्राभ्यां पवित्रा-
भ्यामाङ्गं च कृविश्च प्रणीताश्च स्तुवं चानेन यजुषा त्रिरुत्पुनाति
प्रागपवर्गं मन्त्रोक्तिः सकृत्सकृदिति वद्यति (p. 2, r. 15) । देवः
सविता वा वां । उत्पवनीयं वस्तु पुनातु पवित्रीकरोतु ।
अच्छिन्नेण पवित्रेणादिलेनासौ वा आदित्यो उच्छ्रुतं पवित्रमिति
ब्राह्मणं । वसोस्तेजस्विनः सूर्यस्य रश्मिभिश्चोत्पुनाविति मन्त्रार्थः ॥

ad p. 2, r. 15. आङ्गस्य विद्वितमुत्पवनं । पश्चिमतः पवित्रे

पुनराकृत्य आकृत्य कर्तव्यं । तथा च पवित्रे प्रागानीय पश्चान्नीवा
प्रागानेतव्ये इति सिद्धम् ॥

ad p. 2, r. 15—p. 3, r. 8. प्रणीतार्थमुत्पूता अपः परिस्तरणा-
द्विलिङ्गतरतो ज्ञे: प्रतिष्ठाय दर्भैः प्रच्छाय तथा दक्षिणतो ज्ञे:
पूर्णपात्रसुवयोरुत्तरतः प्रस्तरं निधाय तडुपरिष्ठात्पवित्रे निधाय
विद्वपाक्षदैवतमिमं मत्वं जपति । परिस्तरणादौ प्रस्तरोपसंग्रहणस्य
प्रणीताप्रणायनानन्तरं प्रस्तरनिधानस्य च विधानात्तदत्तर्विहितानि
कर्माणि प्रस्तरपाणिना कर्तव्यानीति गम्यते । तप इत्यादि दश
पदार्थाधिदैवतानि विद्वपाक्षविभूतिभूतानि पूर्वं प्रपये । तानि
मामवत्तु महादेवभजनशक्तं कुर्वत्तु । अनन्तरं भूर्भुवःस्वः त्रैलो-
क्यात्मतथा वर्तमानमोमिति प्रणवान्तवेद्यशुद्धचैतन्यवृपं । महा-
त्मपरिच्छिन्मात्मानं परमात्मानं बामधारोहामि शरणीकरोमि ।
त्वं भक्तेषु प्रकटितरौद्रवेषतथा विद्वपाक्षो जसि भयंकरनेत्रो जसि ।
दत्ताभ्यां दंष्ट्राभ्यामनक्ति व्यक्तीभवति प्रकाशते इति दत्ताज्जिरसि ।
तादृशस्य ते शश्या निवासः पर्णे पर्णपठलाच्छ्रवतथा दुर्गमेकान्तरे
भवति । नमः पर्णाय च पर्णाशश्याय चेति श्रूयते (cf. T. S. IV. 5. 9. m) ।
परमार्थस्वद्वप्य ते तव तु गृहा गृहं निवासस्थानमन्तरिक्षे वि-
शुद्धकृद्यदक्षराकाशे तत्त्वे विमितं विगतमानमपरिच्छिन्नं । क्षिरएमयं
हितं च रमणीयं चादित्यवर्णमिति वा । यस्मादेवं तस्मादेवानां
सर्वेषां तानि कृद्यानि सारांशा अयस्मये कुम्भे इवाच्छिडुरस्वभावे
त्वयि अतः तदत्तर्भागे संनिहितानि संगृहीतानि । नमो वः किरि-
केभ्यो देवानां कृद्येभ्य इति श्रूयते (cf. T. S. I. c. p) । सर्वदेवता-
त्मासीति यावत् । बलभूर्बलाकरश्च त्वं बलधा च भजतां बलपो-
षकश्च । रक्ष एते अस्मान् णावमार्षे । मा प्रमदः प्रमादादत्तरा मा

त्याक्षीः । सत्यं खलु ते तव स्वद्वयमेव कथमन्तरात्यागो भवेदिति भावः । द्वादश ते तव कालद्वयस्य पुत्राश्चेत्रादिमासद्वया यदङ्गेषु वसन्तादिषु सर्वोऽपि यज्ञस्वां संवत्सरेसंवत्सरे कामं प्राति पूरयतीति कामप्रः कामपूरकः । तादृशेन दर्शयौर्णमासादिना यज्ञेन सर्वेण याजयिबा पुनः पुनर्ब्रह्मचर्यं दीक्षां यष्टुमेवोपयन्ति पुनः पुनः परिवर्त्मनैश्चेत्रादिभिर्यज्ञनादेवमुच्यते त्रमेव खलु सर्वकामात्मा सर्वयज्ञानामाधारभूतो यज्ञनीयश्चेति यावत् । लौकिकदृश्या साज्ञात्येनापि विशेषरक्षणीयतामाह । वं देवानामित्यादि । उपधावति शरणीकरोति । जपत्तमित्यादि कृतस्य प्रतिकरणं प्रतिकृत्वा तत्त्वाकार्षीरिति भावः । त्रामित्यादि प्रसूतो ज्ञुज्ञातः । शिष्टं स्पष्टम् ॥
तृतीयः खण्डः ॥

ad p. 3, r. 9—11. सुवगता अपः प्रणीतास्वासित्य । सुवं निष्ठय दर्मैः संमृद्ध्य संमार्गान्संमार्जनसाधनभूतान्दर्भानभ्युक्त्याग्नौ निष्वा ज्ञानुदक्षिणामाच्य अवनम्य । धृतं निरीक्ष्य । तस्मिन्नाज्ये घुणस्त्री अम्बुका (sic) पिपीलिका इत्यादिजनुजातममेधं पवित्रं किंचिदा पञ्चम्यः पञ्चानधिकमवपद्येत संभाव्येत चेत्तुदृढत्य देवस्य वेत्यभुक्ष्येताभ्यामेव पवित्राभ्यां प्राग्वडत्पूर्य होतव्यं जुड्यात् । अधिकाशुद्धावन्यदाव्यमुपादाय यथाविधि संस्कार्यमिति भावः ॥

ad p. 3, r. 11—13. स्थवीयसं स्थवीयांसं स्थूलतमं मध्यममायामेन न्यूनमग्नेः पश्चाद्गागे । दीर्घं मध्यमं स्थौल्येन न्यूनमग्नेदक्षिणातः । कनीयसं कनीयांसमायामेन स्थौल्येन कनीयांसमग्नेरुत्तरतः । एवं त्रीन्यरिधीन्यरस्परसंस्पृष्टान्यरिधिति । विहितशुक्लसुमनोभिर्घ्यायतनमलंकुर्यात् ॥

ad p. 3, r. 13. कोशं धारां निनयति सिद्धति ॥

ad p. 3, r. 18—20. के ज्ञातवेदः अथमिधः ते आत्मा शरीरं । तेन इधेन वर्धस्व च इधस्व च दीप्यस्व चास्मानिन्द्व दीप्य वर्धय च प्रज्ञाया पशुभिर्बहुवर्चसेनाव्येन समेधय संपन्नान्कुरुष्व च ॥

ad p. 3, r. 20—22. अग्नावेव । उत्तरं परिधिसन्धिमनुगताद्विशात् वायुकोणादारभ्येत्यर्थः । अक्षणाया विदिङ्गुखतया यावदग्नेयकोणमित्यर्थः । संततं निरत्रमाज्यमासिच्चन्प्रजापतये स्वाहेति मनसोच्चरन्सुवमवहृत्य नीत्वा । अथ दक्षिणं परिधिसन्धिमनुगताद्विशादिन्द्राय स्वाहेति मनसा मत्तमुच्चरन्प्राग्वद्यावदीशानकोणां सुवं नीत्वा । एवमाघारौ नाम द्वे आङ्गती जुहोति ॥

ad p. 4, r. 1—3. तावाज्यभागदेशावत्तरेण तयोर्मध्य इत्यर्थः । आङ्गतीनामासां चतसृणां वक्ष्यमाणानां च लोकः स्थानं भवतीति । एतावदग्निमुखं नाम सर्वाग्निकर्मणां पूर्वाङ्गम् ॥

ad p. 4, r. 4—5. इदमादीनि परिभाषासूत्राण्या खण्डसमाप्तेः । स्विष्टकृत्संबन्धिनः स्थानात्प्रत्यगाङ्गत्या आङ्गतिमनभिजुह्वदसंयोगयन् । ऊतस्यऊतस्य उत्तरपूर्वामुत्तरपूर्वामाङ्गतिं जुहोति ॥

ad p. 4, r. 5—6. लाजान्वपतीति विधानात् वपनन्नपहोमो लाजहोमः । लाजहोमाज्यहोमाभ्यामन्यत्र सर्वाङ्गतीनामते सर्वाङ्गतीनामुत्तरपूर्वभागे स्विष्टकृदग्निर्नित्यः । अग्ने स्विष्टकृते स्वाहेति तदीयाङ्गतिर्नित्या सार्वत्रिकेत्यर्थः ॥

ad p. 4, r. 6—7. अवदानानन्तरं स्थालीस्ये हृविषि यत्प्रत्यभिघारणं विधास्यते तत्स्विष्टकृतमवदाय न कुर्यात् शेषस्य स्विष्टकृत्प्रकारस्थानभिधानात् । उपस्तीर्य सकृदवदाय द्विभिर्भारणमिति दर्शपूर्णमासत आनीयते द्विवदानमयि पञ्चावत्तिनामिति च ॥

ad p. 4, r. 7—8. प्रत्यभिधारयति स्थालीस्थं हृविरिति शेषः ।
अङ्गुष्ठेन संनिधानात्तर्जनीमध्यमाभ्यां चाङ्गुलिभ्याम् ॥

ad p. 4, r. 9—10. जामदग्न्यानां भार्गवाणां । तद्वि पञ्चावतं भव-
तीति पूर्वाञ्चार्यमतानुवादः । प्रत्यभिधारणं विना सुवोपस्तरणेन
सह पञ्च संख्या ॥

ad p. 4, r. 10. विहितमुपस्तरणमभिधारणं चाङ्गुल्या तर्जन्या
दर्मकूर्चेन वा कर्तव्यमित्यर्थः ॥

चतुर्थः खण्डः ॥

ad p. 4, r. 13. निरस्यति निष्कर्षति ॥

ad p. 4, r. 14—15. अनुप्रकृति जुहोति । द्विषतं मे अभिधेहि
जानीहि तं प्रतिदृढं चेति ॥

ad p. 5, r. 5—7. दर्मान्यरिस्तरणानि । सदसि श्रुभकरमसीति ।
प्रणीताचमसं प्रति ॥

ad p. 6, r. 8—12. ऋबिजो देवाः पृथिव्यादयः पृथिवी हृतेत्ये-
वमादि श्रूयते । मासास्तदेवता । गृहा गेहाधिष्ठात्रः ॥

ad p. 6, r. 1—2. यथाश्रद्धदक्षिणा येषां ते यथाश्रद्धदक्षिणा इमे
सर्वे पाकयज्ञा भवति । विहितक्षिरण्यादौ ब्राह्मणविहितरदानं
च यथाश्रद्धं भवेदित्यर्थः ॥

ad p. 6, r. 2. विहितक्षिरण्यादिदानाशक्तौ सर्वपाकयज्ञेषु पूर्ण-
पात्रमात्रं वा दक्षिणा भवति । दक्षिणा चाध्यापकाय तदभावे
श्रोत्रियायेति वद्यति । आवृत्तिः प्रश्नसमाप्तियोतनार्थः ॥

पञ्चमः खण्डः ॥

ad p. 6, r. 3. गृष्टेः प्रथमगर्भाया नार्याः पुंसुवनं । अन्यत्र
चतुर्थे मासि स्यात् ॥

ad p. 6, r. 3—4. पृष्ठदात्र्यं दधियुक्तमात्र्यं । स्थालीपाकवत्संस्कृत्य
हृविरिवोत्पूर्येत्यर्थः । प्रसङ्गादस्माकं पुरुषसूक्तं सप्तर्चमन्त्र व्याख्यायते ॥

ad p. 6, r. 4—6. माषौ च वृषणावत् यवं च शिश्ववत् संनिवेश
रेतोबिन्दुवद्यगेन दधिबिन्दुना सद्वानेन मल्लेण प्राशयेत् ॥

ad p. 6, r. 7—8. फलाभ्यामुपहितं मूलतः संसक्तं न्यग्रोधशुङ्गं
वर्हसमिदयं । तथा च वृषणोपद्वितशिश्वसदृशमिति यावत् ॥

ad p. 6, r. 8. एवं कृतमिदं कर्म निश्चयेन कुमारोत्यत्यये स्यादिति
पूर्वाचार्या आचक्षते ॥

षष्ठः खण्डः ॥

ad p. 6, r. 10—11. श्व इत्यादि नान्दीमुखदिनात्पूर्वेष्युर्वा । ना-
न्दीमुखदिने एवान्नं संस्कृत्य तदनतरं वा इत्यर्थः ॥

ad p. 6, r. 12—15. दध्यादिभिश्चतुर्भिः श्रुत्तद्वैरष्टाभ्यो देवताभ्यः
प्रतिद्रव्यमेकैका पड़िरिति चतुर्धा हृति । नमःशब्दस्य पृथक्पृथ-
ग्योगः । अश्यायतने यत्राग्निः प्रणोष्टते तत्रेत्यर्थः ॥

ad p. 6, r. 16. माषाशनेन मत्स्याशनेन मांसाशनेन भद्र्याशनेन
वा मिश्रयेदित्यपरं मतमित्यर्थः ॥

सप्तमः खण्डः ॥

ad p. 7, r. 2—3. आ मूधः मूर्धपर्यन्तं । प्राणसंमितं नासमभि-
कृत्य । सीमन्तं केशविभागं प्रत्यज्ञुखस्तिष्ठन्कुर्यात् । मल्ले विभ-
जामीति शेषः । प्रतिमल्लं सकृत्सकृदिति याव्यः ॥

ad p. 7, r. 5. परा अन्या भार्येत्यर्थः ॥

अष्टमः खण्डः ॥

ad p. 7, r. 7—10. ज्ञातन्नपेण समांशसुवर्णेन शिलादौ संक्षीघ
बालं प्राशयेत् । इदं व्रीहियवमन्नमयं सुवर्णशक्लो रसः इदं

मुवर्णं प्राणेनान्नस्य प्राणवातेन सह सहितममृतं पिबेति शेषः । पृथिवीत्यादि घौरादित्यस्तदत्तर्वर्तीं पुरुषः पिता तद्वीर्यवाद्वर्षस्य तस्य धात्री पृथिवी माता । तस्याः खल्वोषधीशरीरेणास्य पूर्वं जननं । ततो ज्ञानप्रयोगं । ततः श्रुक्रप्रयोगं । ततः क्रमाच्छ्रीरवेन । ततो ज्ञानप्रयोगं । ततः श्रुक्रप्रयोगं । तौ हैतौ प्रजापतेः स्तनौ यद्वी-ह्वियवश्चेति श्रुतिः । द्विरण्यं च प्राजापत्यो इस इति । शतं शरदः शतं संवत्सरान् जीवाह्वि जीव । पश्याह्वि पश्य ॥

ad p. 7, r. 16. वाक्यद्वयमेतत् । पुत्रं प्रत्याहृ पूर्वं कतमो जसि व्रमस्मिन् जन्मनि । सं समस्तगुणैर्मा मां संप्रविशानुकुरु । असावित्यस्य स्थाने आश्विनेत्यादि नान्नत्रं नामास्य संबुद्धा निर्दिशेत् ॥

ad p. 7, r. 18. पशूनां क्षिंकारः सामात्मकतया शुद्ध इति ॥

ad p. 7, r. 19—p. 8, r. 3. तण्डुलावयवाः फलीकरणाः । लौ-किकाग्रावौपासनवद्वोमः । शण्डादयो ज्ञैर्बालघातियहाः । चतुर्थीत्रियं प्रथमार्थं । तथालिखन्विलिखनित्यादि दश । अर्यमाः शत्रुः कुम्भीत्येकः । निपुणहा अत्मीमुख इति पदच्छेदः । एते सर्वे इतः प्रदेशान्नश्चन्त्विति ॥

ad p. 8, r. 3. सूतकौ सूतकवत्तौ ॥

ad p. 8, r. 3—4. उत्थानमशुचिवान्मोक्षः ॥

नवमः खण्डः ॥

ad p. 8, r. 5. द्वादश्यं जन्मदिनाद्वादशे दिवस इत्यर्थः ॥

ad p. 8, r. 8. (अनुनन्दत्रं) यथा कथंचिदस्य जन्मनन्दत्रसंबन्ध-सहितं वा । यथा सुकृतिकः अग्निमित्रः मेष इति ॥

ad p. 8, r. 8. (अनुदेवतं) देवतासंबन्धसहितं वा । यथा केशवः शंकर इत्यादि ॥

ad p. 8, r. 8. (अनुनाम) पित्रादेन्मानुगतं वा । यथा विश्वमित्रः पराशर इत्यादि ॥

ad p. 8, r. 8. (अतद्वितं) सर्वत्र तद्वितात्वर्जम् ॥

ad p. 8, r. 8. (आकारात्म स्थियै) विद्धितं नामैव स्थियै चेदा-
कारात्म कुर्यात् स्थीप्रत्ययोपलक्षणमेतत् । यथा ज्ञया शंकरीत्यादि ॥

ad p. 8, r. 8—9. (यथार्थं वा) उक्तसर्वविशेषानपेक्षया यथार्थमर्थी-
नुद्रूपं ज्योतिर्दृशाभाविकर्मनिर्णये यो ज्यो जभिलषितो जभिधातुं
तदभिधानसमर्थं वा नाम कुर्यात् । यथा सुयज्ञः पुण्यकीर्तिः महा-
मतिरिति ॥

ad p. 8, r. 9. (कुमार॒यज्ञे॑षु च) नामकर्मीर्थं वद्यमा॑णदशाङ्कृतयो
होतव्या इत्यर्थः ॥

ad p. 8, r. 9. नामाधानानन्तरं कुमारस्य जन्मनक्षत्रं तदैवतं
जन्मतिथिं च यजते । तेभ्यः स्वनामभिर्ज्ञयात् ॥

ad p. 8, r. 10—11. जुष्टाः सेविताः सर्वैरित्यर्थः । अग्निधन्वत्तरि-
भ्यां स्वाक्षा प्रजापतये स्वाक्षेत्यादि सप्ताङ्गतयः ॥

१२ कादशः खण्डः ॥

ad p. 8, r. 16. नाटा इति शिखाशब्दवाच्याः केशाः ॥

ad p. 9, r. 1. स्फाण्डं (sic) सह व्यथितम् ॥

ad p. 9, r. 7. दर्मपिञ्जलीति दर्मद्वयमूलप्रदेशः ॥

ad p. 9, r. 8—9. कर्तिचित्प्रकाशन् केशान् सदर्मपिङ्गूलीकान्स-
व्यस्तत्वेनानेन मत्क्षेण धारयेत् । सवसवै सखेन वपनं कर्त्तमित्यर्थः ॥

ad p. 9, r. 13—14. तथेति चार्थे । एताभ्यां मल्लाभ्यां क्रमात्पश्च-
इत्तरतश्च एवमेव हिन्द्यात् कुरादानं विना सर्वमावत्तेत्यर्थः ।
तदिति पूरणः । अयं कमारस्त्वं येन कुरेण कृतवपनः भयः

दीर्घकालं चराति अस्मिन्लोके चरिष्यति ज्योक् चीरकालं च सूर्यं पश्यति इक्ष्यसि च ॥

ad p. 9, r. 18. एकार्षेयाणामेका चूडा त्र्यार्षेयाणां तिथ्व इत्यादि गोत्रकल्पः । कुलकल्पस्तु पित्रादिभिराश्रितः प्रकारः । तथा नापितं बोधयेदिति शेषः ॥

ad p. 9, r. 19. पश्चाद्वपनस्तानानन्तरं प्रधानाङ्गतयः ॥

ad p. 10, r. 2—3. धान्यपल्लवे धान्यक्षेत्रे । निखनेत् निगृहेत्कर्मकरः ॥

द्वादशः खण्डः ॥

ad p. 10, r. 5—6. अतिक्रान्तषोडशवयस्कं ब्राह्मणं नोपनयीत । अनियतेन्द्रियतया क्षेष प्रूढप्रायो भवतीति ॥

ad p. 10, r. 8—14. हे सोम ब्रह्मणा मन्त्रेण महे महते श्रोत्राय श्रोत्रियबाय परिदध्मसि परिधानवतं करोमि । इमं यथा ब्रह्मा जरा अशक्तिः न यात् न प्राप्नुयात् यथा च ज्योक् सदा श्रोत्रे श्रोत्रियबे अधिजागरादधिकं जागरूको भवेत् तथा ब्रह्मनुगृहीषिति शेषः । एष पादिति सांकृतं एवं । अथ कुमारं प्रति जीवाद्वीत्यादि व्याख्यातं । राष्ट्राय राज्यरक्षायि । हे पोषेति पोष्याधिष्ठात्रीं देवतां प्रति । पोषाय पुच्छौ समृद्धौ ॥

ad p. 10, r. 18. द्विषत्त (sic) इत्यकारातं प्रथमैकवचनं द्विष-
नित्यर्थः (!) ॥

ad p. 11, r. 1—4. वः तुभ्यं । अदृष्टाय बृहते परमात्मने नमः करोमीत्यन्वयः । लिङ्गात्कुमारेण वक्तव्यो मन्त्रः ॥

ad p. 11, r. 4. (अधिगतरधिगच्छ) अधिगतव्यमिति शेषः । एव-
माचार्यः कुमारं ब्रूयात् ॥

ad p. 11, r. 4—5. इत्यमाचार्यं कुमारो ब्रूयात् । असावित्यत्राचार्यनाम संबुद्धा अमुष्मै इत्यत्रात्मानं चतुर्थ्या च निर्दिशेत् ॥

ad p. 11, r. 6—7. आचार्याङ्गलिगतानामपां नीचैःस्मावेण इतरस्य शिष्याङ्गले: पूरणं स्यात् । इदमुदकप्रदानवृपेण गुरोर्वेदप्रदानप्रतिज्ञानम् ॥

ad p. 11, r. 7. एनमाचार्यं कुमारः संशास्ति प्रार्थयति ॥

ad p. 11, r. 9—10. सु मर्त्यं प्रयुयोतनं प्रमिश्रय भगवन्वयं तु आगत्वा अस्मानागच्छता सह समग्रन्महि संगच्छेमहि ॥

ad p. 11, r. 12—14. स लं मा विस्तसः मा विश्वथितो भव । क्ले अमृत । रूलोपः सर्वर्णदीर्घश्च शान्दसः । मृत्योरत्तरं प्रवेशरन्धं च मा कुरु ॥

ad p. 11, r. 14—17. द्वृद्यदेशमालभ्य जपति नामेरविच्छेदेन दक्षिणमंसमन्ववमृश्य ततो द्वृद्यदेशमालभ्य कुमारस्य इमं मलं जपति आचार्यत्रेन व्रते मयि मम वाचं वेदमयीमिकव्रतः अचञ्चलब्रह्मचर्ये वां मयि नियुनक्तु नियोजयतु मदश्यं करोवित्यर्थः ॥

ad p. 12, r. 8—10. (ऋतस्य etc.) ऋतस्य आश्रमधर्मस्य गोप्त्री तपसश्च परस्पी पालयित्री अरातीश्च शत्रून्सहस्राना प्रसक्ष्य वर्तमाना मा रिषाम मा नश्येम भर्तारो धर्तारः । शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 12, r. 12. कौपीनं कठिवस्त्रं चात्तरं तत्कौमं वा शणसंबन्धि वा स्यात्सर्वेषामित्यर्थः ॥

ad p. 12, r. 18. भिन्नावाक्ये न्ना इति च हि इति चाक्षरे न वर्धयेन्नोच्चिद्ब्रूयात् । नीचैस्तरामितरवर्णेभ्यो ब्रूयादित्यर्थः ॥

ad p. 13, r. 3—4. (अनूच्य etc.) एवमुक्तां वदुः सावित्रीमनूच्य वेदमादितः किंचिदेकसामावरमृक्पूर्वमाचार्यादधीत्य पठिष्यमाणैश्चतु-

र्भिर्मत्त्वैश्चतस्रो घृतेनाक्ताः समिधो ज्ञावादध्यात् । उपनयनप्रभृत्यास-
मावर्तनपर्यतं यद्ब्रह्मचर्यं तद्रत्नमात्रं एभिर्मत्त्वैरादिश्यते । तदिदं पोउशे
गोदानकरणे विसृज्य पुनरपि तत्रापोद्दृत्य ऋज्ञमादेशयेतेति विधा-
स्यति (cf. p. 17, r. 1) । समावर्तने वस्यात्यन्तविसर्गः । इदं विसृज्यैव
गौदानिकायत्तरालत्रतादेशः ॥

ad p. 13, r. 8. तदेतन्मत्त्वचतुष्टयेन समिदाधानं वस्त्रादेष्युपल-
क्षणं सर्वत्र गौदानिकादिव्रतोपक्रमे जपि कर्तव्यम् ॥

ad p. 13, r. 9—10. व्रतसमाप्तावत्रादिष्टस्य महूतो व्रतस्य समार्थ्ये
समावर्तनाङ्गदण्डसादनात्पूर्वकाले गौदानिकादिसमाप्तौ च एभिर्मत्त्वैः
समिध आधेयाः तदानीं च मत्त्वानेवमूहृदित्यर्थः ॥

ad p. 13, r. 12. (त्रिरात्रम् etc.) अद्वारमत्त्वणां च भैक्षमाचार्या-
नुश्याश्नीत ॥

ad p. 13, r. 13—14. अभ्यज्य आज्येनासिद्ध्य । स्थालीपाकेन चरुणा
व्याहृतिभिरिष्टा तन्मूले झुकेत्यर्थः । यज्ञोपवीतं दण्डं च ब्रह्मचा-
रिणस्तस्मिन्नेव पलाशे उत्तिष्ठ प्रत्येयात् प्रत्यागच्छेत् । ततश्च
यज्ञोपवीतं दण्डं चान्यदाददीत ॥

त्रयोदशः खण्डः ॥

ad p. 13, r. 15—16. मार्जयेत आत्मानं प्रोक्षयेत् । तन्मध्ये सूर्यश्चा-
ग्निश्चेति सायंप्रातर्मत्त्वाचमनं स्मृतिसिद्धम् ॥

ad p. 13, r. 16. (वामदेव्यमत्ते) अत्ते वामदेव्यं प्रोक्षणमत्तः स्यात् ।
अन्तग्रहणमिदमन्यैरपि स्मृत्यन्तरसिद्धैः प्रोक्षणं तरत्समन्दीयादूर्ध्वं
शापयति ॥

ad p. 13, r. 16—18. नक्षत्रोदयोपलक्षितकालादधि सन्ध्यां परमा-
त्सानमादित्यान्तर्वर्तिनं ध्यायेदित्यर्थः । स्मृतिसिद्धार्थदानानन्तरकृ-

त्यमेतत् । प्रातर्विशेषो वक्ष्यते (p. 13, r. 21) । सायमपेक्षो ज्यं
विधिः ॥

ad p. 13, r. 18—19. प्राणायामप्रकारस्तु सव्याकृतिकमित्यादि मनूक्तः
(cf. Mānavadharmaśāstra VI. 70; II. 78) । स्मृत्यन्तरसिङ्गतर्पणानन्तर-
कृत्यमेतत् । आवर्तयेत् पठेत् ॥

ad p. 13, r. 19. (शतकृत्वो वा दशावरम्) दशावृत्स्ववरं मत-
मित्यर्थः (B: दशावृत्यस्ववरम्मत°) ॥

ad p. 14, r. 1—2. यस्मिन्सुप्ते ज्ञुत्यिते सूर्य उदेति स सूर्याभ्युदितः ।
यस्मिन्सुप्ते ज्ञुत्यिते सूर्यो निम्रोचति अस्तमेति स सूर्यभिनिम्रुक्तः ।
तच्छेषं तस्मात्सुप्तिकालादहुः शेषं रात्रिशेषं वा ॥

चतुर्दशः खण्डः ॥

ad p. 14, r. 4. श्रवणसमवस्थितचन्द्रयुक्तपौर्णमासी श्रावणी ।
तथा प्रौष्ठपदी । वर्षापौर्णमास्योरन्यतरः स्यादित्यर्थः ॥

ad p. 14, r. 4. (हृस्तेन) तन्नक्षत्रयोगिपूर्णमाभावे संनिधाना-
द्वार्षिकेण हृस्तेन उपाकुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 14, r. 4—6. सर्वे आचार्यः शिष्याश्च । पुरस्ताज्जप इत्युक्ता
भूयालभजपात्प्रागेव कार्यः । अध्येष्यमाणो वेदः नः सहास्तु सर्वे-
षामधीनो ज्ञतु । तथा भुनक्तु परिपालयतु । तथा शेषमपि ज्ञा-
तव्यं । मा विद्विषामहे वर्यं परस्यरम् ॥

ad p. 14, r. 8—9. हृन्दांस्याग्नेयैन्द्रयवमानानि । आदितः ऋक्यूर्वी ।
अधीत्य अध्याय । यथार्थं यथाशक्ति एकर्चावरमित्यर्थः ॥

ad p. 14, r. 9—10. ऋषिभ्यः स्वाकृत्यादिप्रकारेण । ऋष्यादीन्
षउड्हा ऋचं सामेत्यादि ऋग्भिश्च तिसृभिस्तिस्त्र आङ्गतीर्जुङ्गयादित्यर्थः ।
ऋषय ऋक्सामदृष्टारः । देवा ऋक्सामवाच्याः । हृन्दांसि ऋक्सा-
मयोर्यानि गायत्र्यादीनि । यज्ञूषि यानि सूत्रब्राह्मणमन्त्राणि ॥

ad p. 14, r. 10. एताभिरेव धानाभिः पूर्वाभिः षड्डः षडाङ्गति-
मन्त्रैरित्यर्थः । तानेव ऋष्यादीस्तृप्तिभाजः कुर्यात् । तानावाक्षनादिभिः
संपूज्य ङुतशेषा धानास्तेभ्यो निवेद्याचार्यः शिष्याश्च तानद्विस्त-
पर्येयुः ॥

ad p. 14, r. 10—13. (आचार्यमाचार्यांश्च) आचार्य जैमिनिमाचार्यां-
स्तलवकारादीनितांख्योदश ऋष्यादीनिव तृप्तिभाजः कुर्यादित्यर्थः ॥

ad. p. 14, r. 16. (सावित्रमहृः काङ्गते) सावित्रमहृः वृत्तनक्षत्रं ।
तदेव पर्वदक्षिणा कर्मणि च काङ्गते केचिदाचार्याः ॥

ad p. 14, r. 16. (उत्सर्गे च) सावित्रमहृः अन्यच्च कर्मज्ञातमुपा-
कृतिवदेव स्यात् ॥

ad p. 14, r. 16—17. (पक्षिणीं अश्नीयात्) पक्षिणीं पक्षतु-
ल्यागामिवर्तमानाहृर्युक्तां रात्रिमुत्सर्गे इति शेषः । आचार्यस्यैव-
तानि वर्णानि (sic) स्युः ॥

पञ्चदशः खण्डः ॥

ad p. 15, r. 1—2. यथास्वं स्वस्थानेषु । हन्दांसि गायत्रादीनि ।
चतुरुत्तराणीत्युपलक्षणमन्येषामपि शिवेन सहेति शेषः । नो
अस्मानिति । इत्थर्थाभि (?) सन्धिपुरः सरमुक्ता उत्सृष्टव्यमित्यर्थः ।
ततश्च स्विष्टकृदादि रूपिः शेषप्राशनात्मुपाकर्मवत् ॥

ad p. 15, r. 2—3. (उत्सृज्यां ... अधीयीरन्) अध्यायदिने ज्य-
यनमनध्यायदिने तदभावश्च । उभयोरनुपालनं । यथास्वं स्वायतं
(B: स्वापुक्तं) पठितमेव वेदावयवमित्यर्थः ॥

ad p. 15, r. 3. अतस्तैष्याः पूर्णिमाया ऊर्ध्मध्येषु सत्सु मेघहन्ते
जङ्गीत्यर्थः । नाधीयते नाधीतव्यम् ॥

षोडशः खण्डः ॥

ad p. 15, r. 4. गोदानसमाप्तिकं पवमानपर्यत्ताध्ययनमत्र गोदा-

न शब्देनोच्यते । व्रतानीति आरण्यपर्वादौ । दशाध्यायी उपनिषदिति । १ तवशाव्यव्याहृतिसामगायत्राणि यदुपनयनादि षट् द्वादश वा वर्षान्^१ यावदथयनकालं वा ब्रह्मचर्यमिति वद्यमाणाकालमध्ये गोदानसमावृतसामोपनिषत् साम्भास्यायनार्थाख्यः संवत्सरा भवति । श्रौपनिषदस्तु समानव्रतवादत्रोपातः वद्यमाणादादित्यव्रातिकात् (p. 15, r. 6) परो विज्ञातव्यः । इदं च सूत्रं तत्त्वसंवत्सरानुष्टेयव्रतविधानार्थम् ॥

ad p. 15, r. 4—5. तेषु त्रिषु संवत्सरेषु उदकोपस्यर्शनं स्नानम् ॥

¹ ad p. 15, r. 5. अनुपस्पृश्य अस्नावा प्रातभर्जिनं न कुर्यात् । भैक्षचरणादि वस्त्रातेनापि कार्यमिति भावः । दिनचतुर्भागे ज्व्रातःशब्दः ॥

ad p. 15, r. 5. (साय° ... आधानात्) न भुज्यादिति शेषः । भैक्षचरणं तु स्नानात्प्राक् समिदाधानादनन्तरमन्तरा वा स्नानसमिदाधानयोर्भवति । प्रदोषाते दिवसचतुर्भागे ज्व्रात्यंशब्दः ॥

ad p. 15, r. 5—6. (अरण्यात्... °दध्यात्) सदा साये समिदाधानमिति वद्यमाणस्य (p. 16, r. 8) अयमेतद्वतविषयो गुणविधिः । इदं व्रतं गौदानिकनिमित्तवेन त्रिवं गौदानिकं व्रातिकमौपनिषदमिति तत्त्वसंज्ञां च लभते । तथा च संवत्सरत्रयस्यादौ त्रिरादेशनमन्ते त्रिः समाप्तिश्च तदेतद्वतादेशनं सर्वत्रित्यादि विधेः । तत्र व्रतादावग्ने व्रतपत इत्यादिमल्लेषु गौदानिकं व्रतं चरिष्यामि अते अचारिषमित्यादि तत्त्वामनिर्देशः । उपनयनादिष्टं सामान्यव्रतं तु सर्वैष्वेषनुसरति । एवमुत्तरत्र व्राव्यं । अत्र श्रौपासनवत्पूर्वोत्तरमन्तरमध्ये व्रतसमिदाधानं

¹ Deze lastige zonder twijfel bedorven woorden zijn in M² zoo overgeleverd: वश्चाव्यव्याहृतिसामगायत्री .. (lacune) .. दिषुयद्वा दश वर्षान्

व्रतादौ तु पूर्वपरिषेकात्प्रागुपनयनवत् । वस्त्रोपवीतमेखलाजिनद-
एउधारणं च प्रायः कुर्वति । उपाकृतेः प्रागेव गौदनिकादेशः ॥

ad p. 15, r. 6. (आदित्यव्रातिकः संवत्सरः) आदित्यव्रतानि
श्रुक्रियसामानि । उत्तकालमध्ये तदध्ययनार्थः संवत्सरे भवति । इदं
तद्वत्विधानार्थम् ॥

ad p. 15, r. 6. (एकवासा:) एकसद्वायं वासो यावद्वृसं वसीत ॥

ad p. 15, r. 6—7. (न युक्तमारोहेत्) युक्तमनोरथप्रभृति ॥

ad p. 15, r. 8. (नोर्धि...प्रस्त्रायात्) अपः प्रस्त्रायात् प्रस्त्रन्दयेत् ।
अश्रुचिवनिमित्तं तु स्नानं भवति ॥

ad p. 15, r. 8—9. तस्मिंस्तस्मिन्संवत्सरे व्रते समाप्ते सति आ-
वयेदध्यापयेदित्यर्थः । इति गौदनिकादीनि चबारि समाप्तानि ॥

सप्तदशः खण्डः ॥

ad p. 15, r. 10. महानाम्य इति विदा मधवन्निति शब्दारीत्रयं
ससाम (वसामि ८) । तदध्ययनार्थाः द्वादश संवत्सराः नव षट् ।
त्रयो वा संवत्सरा इति विविधास्तत्र कल्पा भवति ॥

ad p. 15, r. 11. श्रुता अथापिता भविष्यति चेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, r. 11—12. शुल्कात्वमत्र श्रुचिवं । विहिते काले संव-
त्सरमात्रमेव चरेत् ॥

ad p. 15, r. 12. (व्रतं...दिवा) व्रतं समग्रं चरन्दिवा भूयः बद्धश-
स्तिष्ठेत् ॥

ad p. 15, r. 12. (अथासीत नक्तं) भूय इति शेषः ॥

ad p. 15, r. 12—13. (तस्य ... परिदध्यात्) अन्नं तु तडक्तवदा
भवति भावः ॥

ad p. 15, r. 13. (रागदोषान्न कृष्णं) रागदोषाद्वेतोः कृष्णं न
परिदध्यात् ॥

ad p. 15, r. 14. उपस्यूशेत् स्नायात् । प्रत्यहमनेन (प्रत्यगमनेन M) या स्नानयोग्या यवृच्छ्या (पृच्छ्या M)¹ संगम्यते (संगम्यते M) तासु सर्वास्वित्यर्थः । अप इत्युक्ता अबुक्ता (zoo gecorr.; चयुक्ता B, अभुक्ता M) इति द्वेतोः । अस्ति हि श्रुतिः आपो वै शब्दार्थ इति ॥

ad p. 15, r. 14. (नावा न प्रस्नायात्) नावा अपो न प्रविशेत् । अवतीर्यैव नद्यादिकं लङ्घयेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, r. 14—15. (प्राण°... उभयतः) प्राणसंशये तु न वैव लङ्घयन्नुभयतस्तीर्योरुपस्यूशेत् स्नायात् ॥

ad p. 15, r. 15. उभयत इति शेषः । पशूक्ता इति । अस्ति हि श्रुतिः पशवो वै महानाम्य इति ॥

ad p. 15, r. 15—16. प्रतिवृष्टि गृह्णान्निर्गतः किंचित्प्रतिक्रियो गृह्णं प्रविशेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, r. 16—17. (एवमस्य ... उपोषितः) ब्रह्मचर्यात्ते महानाम्नीब्रह्मचर्यात्ते इत्यर्थः । एकरात्रं एकमहोरात्रमुपोषितः स्यादिति शेषः ॥

ad p. 15, r. 17—19. (अरण्यं ... सपुरीषाः) तस्मिन्नुपोषणादिने । आचार्यकृत्यमेतत् । अपामङ्गिरित्यर्थः । तं ब्रह्मचारिणमुपवसतं । समनुपरिगृह्यालिङ्गं । निमीलितं मीलितात्तं कृत्वा । स्तोत्रियाः स्तोत्रियसामसहिता महानाम्नीः । उपगायेत् अध्यापयेत् । एवा क्षेवेत्यादि पञ्च पुरीषपदानि ॥

ad p. 15, r. 19—20. शिष्यो ग्रामं प्रत्येत्येति शेषः ॥

¹ Te lezen: यदृच्छ्या

ad p. 15, r. 20—p. 16, r. 1. (रात्रिम्...वाग्यतः) उद्यात्रं धा-
रयन्निति शेषः ॥

ad p. 16, r. 1—2. (श्वो...वेष्टयेत्) आचार्यकृत्यं । श्वो भूते
प्रभाते । वासः मुखवेष्टनवस्त्रम् ॥

ad p. 16, r. 2. (उद्यम्य...वीक्षेत्) ता एवापः । ब्रह्मचारिकृ-
त्यम् ॥

ad p. 16, r. 2—4. (स्वरं...पहरेत्) अपः कांस्यगताः । प्रकृ-
तमेव वासः प्रभृति । उपहरेत् दद्यादाचार्याय गृहं गताय ॥

ad p. 16, r. 4—5. स्थालीपाकात् लृषिषेत्यर्थः (sic) । पुरस्तत्त्वाते
इदमिति व्रतसमाप्तियोतकः । तस्माद्वैव व्रतात्तसमिध आधाय
स्विष्टकृदाद्युत्तरतत्त्वम् ॥

ad p. 16, r. 6—7. (गौर्दक्षिणा) दत्तस्य वत्सस्य माता गौरिव दीयते ।
मद्हानाम्नीकव्रतं समाप्तम् ॥

अष्टादशः खण्डः ॥

ad p. 16, r. 7. वेदार्थं ब्रह्मचर्यं षडुपनयनं आदिष्टं तद्वादश व-
र्षाणि चरितव्यम् ॥

ad p. 16, r. 7. (जननात्...एके) तथा चोपनीय (तथा चो-
परि म) षडुर्षाणीत्यर्थः । सप्तमे क्षुपनीयते ॥

ad p. 16, r. 7—8. (यावदध्ययनं) ब्रह्मचर्यचरणमिति शेषः ॥

ad p. 16, r. 8. (सद...आधानं) औपासनवत्तत्वं । अग्न्ये
समिधमित्याद्युपनयनवदाङ्गतिः ॥

ad p. 16, r. 8—9. द्वे त्रिवृती त्रिप्रकारे वस्तुनी केते इति
चेत्तिवृतं मणिं त्रिगुणे उपानहौ च वर्जयेत् ॥

ad p. 16, r. 9. (षोडशो गोदानकरणं) गोदानमिति केशात्तक-

रणं तत्संस्कारः । तदस्मिन्याकयज्ञे इति । तदोदानकरणमिदमपि
वृणोति ॥

ad p. 16, r. 9—10. (तत्... आचक्षते) अत एवोपनयनायेताव-
त्कालं केशा धार्या इति ज्ञायते । ब्रह्मचर्यान्ते एतत्कर्म । पञ्चमे
चोपनयने तदादि द्वादश वर्षाणि ब्रह्मचर्ये तन्मध्ये चानुकल्पाश्रयेण
महानाम्नीसमाप्तौ नेधाविना च अधेतव्यजातस्य सर्वस्यायथ्यने
चार्यादिदं षोडशे भविष्यतीति मुख्याभिप्रायेणेदं (मुख्यात्प्रां M)
षोडश इत्युक्तं पक्षात्तरेण तदागवापरं (sic B; तदन्याग्वापरं M) वा
यथाकथंचित् ब्रह्मचर्यावसान एवेदं कुर्यात् ॥

ad p. 16, r. 11. अविकृतं विद्वपाक्षक्षोमातं कर्तव्यं । स्नानी-
यादि(भि)श्च प्रोक्ष्य इति विशेषः ॥

ad p. 16, r. 10—11. (उपनयनेन व्रतादेशनं) वद्यमाणमपोद्दृत्य सज-
मादेशयेतेति (p. 17. r. 1) आदेशनमुपनयनेन व्याख्यातमिति शेषः ।
तदेतद्वतादेशनं सर्वत्रिति सिद्धे इदमुपनयनादिष्टस्य महतो व्रतस्येह
निवृत्तिं ज्ञायते । अतो विद्वपाक्षाङ्कृत्यनन्तरं व्रतात्तसमिध आ-
धेयाः । पुनरादेशकालं तु वद्यत्यपोद्दृत्य सजमादेशयेतेति ॥

ad p. 16, r. 11. (न विलु... वासः) इह व्रतादेशे ज्ञहतं वासः
न नियुक्तं न नियतं । अस्तु वा मा वेत्यर्थः । अत एव सर्वत्र
व्रतादेशेषूपनयनवन्नतनवस्थायस्तीति ज्ञायते ॥

ad p. 16, r. 11—12. (सर्वाणि... श्रौद्धाकृमनिः) समिदाधानादन-
त्तरमुद्कदानाया (sic M; °मुदगादानाया: B) वपने व्ययं विशेषः ।
श्रौद्धाकृमनिरचार्यः । आचार्ययहुणं पूजार्थम् ॥

ad p. 16, r. 12. (उपकेशः स्नायात्) उपकेशः धान्यपल्लवे गोष्ठे
वा निष्खातकेशः ॥

ad p. 16, r. 12—14. वनस्पतीनां चर्मणा संपिष्टेन स्नानीयेन । वन-स्पतेस्वगसि त्रं हे शोधनि मा शोधय । तां त्राभिद्वृे धारयामि ॥

ad p. 16, r. 15. (स्नान्वा°... कुरुते) कुरुते आत्मानमलंकुरुते । देवेषु मनुष्येषु च मध्ये मे पुण्यं गन्धं कुरु । शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 16, r. 19—p. 17, r. 1. आदर्शो जसि त्रं देवमनुष्या उभये मामादश्यासन्नादरेण दृश्यासुः । शोभो जसि शोभयितासि त्रं देवेषु मनुष्येषु च मध्ये अहं शोभासं शोभिषीय । रोचो जसि रोचयितासि त्रं देवमनुष्येषु अहं रोचासं रोचिषीय ॥

ad p. 17, r. 1. (अपोद्वृत्य .. °देशयेत) अपोद्वृत्य अपनीय सज-मस्याचार्य आदेशयेत व्रतसमिध आधापयेत् । एतत्कर्मादौ निव-र्तितस्य व्रतस्य पुनरत्राधानं । कुतः ॥

ad p. 17, r. 1—2. (उक्ता ... संवत्सरेषु) प्राक्संवत्सरेषूक्ता एवा-त्रायि नियमा न नूतनमिति भावः । तत उत्तरतत्त्वं प्रायश्चित्तात्तं कृत्वा मूर्धारम्भजपः ॥

एकोनविंशः खण्डः ॥

ad p. 17, r. 3—5. स्नास्यन्यथाशक्ति दक्षिणां दक्षा गुरुणानुमतः समावर्तनं करिष्यमाण इत्यर्थः । स्नानं स्नानीयं । प्रुक्ते अनुप्रभुक्ते उपानहौ ॥

ad p. 17, r. 5. उपकूपः संनद्धः ॥

ad p. 17, r. 6—7. पूर्वतत्त्वात्ते व्रतात्तसमिध आधापानतरकृत्यमे-तत् । आस्तीर्य पश्चादग्नेरिति शेषः । अप्सु तत्रैव पात्रावस्थितास्वप्सु ॥

ad p. 17, r. 8. (तां ... पादयेत्) आचार्य एव ॥

ad p. 17, r. 8. (केशात्°... व्याख्याताः) वक्ष्यमाणस्नानीया-नुलेपनसुमनआदर्शान्वनस्पतेस्वगसीत्यादिमत्तैर्विनियुज्ञतित्यर्थः ॥

ad p. 17, r. 9. (परिवापनं च) वक्ष्यमाणवपने प्रकारश्च मेषलां सादयिवा महाव्याहृतिभिर्विरूपाक्षेण च इवा सर्वैषधीभिरित्यादिकृत्यं । तत्रायं विशेषः ॥

ad p. 17, r. 9—11. शिष्यकृत्यमेतत् ॥

ad p. 17, r. 11—12. आचार्यकृत्यमेतत् । हे सरस्वति नः शिवा शंतमा शोभनतमा भव । सुमृडीका सुखकरतमा भव । ते तव व्योम व्यापकं परं धाम मा संदृशि मां प्रति संदर्शनाय भवतु ॥

ad p. 17, r. 18—19. स्नानीयगन्धस्वजां गोदानकरणवद्विनियोगादनतरकृत्यमेतत् । अतरीयमात्रस्य परिधानमत्र ॥

ad p. 17, r. 19—20. (सव्य°... दक्षिण) तयैव ऋचा । मा मां ध्यावापृथिवी यशसा संयोजयतां । इन्द्रबृहस्पती भगेन भाग्येन संयोजयतां । भगस्य यद्यशस्तन्मां विन्दतु । यशः मा मां प्रतिमुच्यतां न विमुच्यतु । यशस्वी अहं अस्याः संसदः प्रवदिता प्रकर्णेण वाग्मी स्यां भवेयं । अस्याः संसदः अहमुत्तमश्च भूयासमित्यर्थः ॥

ad p. 17, r. 20. (त्रिवृतं... °मुच्यते) आदर्शमादर्शोऽसीत्यादिमत्त्वेणावेद्य धृतोत्तरीयस्येदमुच्यते । प्रतिमुच्यते सूत्रप्रोतमासज्जयति ॥

ad p. 17, r. 20—21. पालाशं त्रिवृतं मणिं । स्वस्त्ययनकामः सुषु-
डीवनकामः ॥

ad p. 17, r. 21—p. 18, r. 2. अर्कवाननवान् । पालाशमेवैषां मुख्यम् ॥

ad p. 18, r. 3. (उपानहाव°... मामिति) करेण युगपदाधीत (sic) ॥

ad p. 18, r. 3. अथ सव्यमिति शेषः । नेत्रे नेत्रिणी इत्यर्थः । अथोत्तरतत्त्वः समूर्धारम्भजयः सगोदक्षिणः समाप्ते ॥

ad p. 18, r. 3. (तस्य . . . भवति) यावज्जीवमिति शेषः ॥

ad p. 18, r. 4. (नाज्ञात ° . . . इच्छेत्) स्वभावाद्वात्प्राद्वा नाभेरधो
यस्या न लोमानि तथा उपह्रास्यतीति (उपह्रास्यतीति M) उपह्रासं
मैथुनं नेच्छेत् न तादृशीं परिणेतुं कामयेतेत्यर्थः ॥

ad p. 18, r. 5. (न फलानि . . . °चिन्वीत) वृक्षादिभ्य इति शष्ठः ॥

ad p. 18, r. 6. (नैकः) ग्रामात्तरं व्रजेत् ॥

ad p. 18, r. 6. (न वृष्टलैः सह) ग्रामात्तरं व्रजेत् ॥

ad p. 18, r. 6—7. (न संक्रममारोक्तेत्) संक्रमश्चक्रमं पिण्डशिला
वा (sic; de Comm. op dit sūtra ontbreekt in M) ॥

ad p. 18, r. 7. (नातर्धायासीत) आसनादिभिर्भूमिमनतर्धायाना-
हाय ॥

ad p. 18, r. 7. (नापर्या . . . अश्वीयात्) अपर्या द्वारा गृहस्या-
प्रधानद्वारेण प्रपञ्चमानीतम् ॥

ad p. 18, r. 7. (न श्रुक्तं) श्रुक्तं गतरसम् ॥

ad p. 18, r. 8. (न द्विःपदां) गतोष्णास्योषणतावास्ये ॥

ad p. 18, r. 8—9. (न पर्युषितम° . . . °घृतेभ्यः) पर्युषितं पुरा-
तनं शाकादिभ्यो ज्यत्र तानि विनेत्यर्थः। यवान्नपिष्टान्नादीत्यन्वयः।
फाणितं शर्करा ।

ad p. 18, r. 9. (श्रुत्वा . . . भाषेत) श्रुत्वा: परेषां प्रीतिकरीः ॥

ad p. 18, r. 10—11. अशत्या अव्रतो ज्योतिवेदस्त्रातो विद्यास्त्रा-
तकः। अबुद्धा अवेदो ज्ञुष्टिव्रतस्त्रातो व्रतस्त्रातकः। अधीतवेदो
ज्ञुष्टिव्रतस्त्रातश्च विद्याव्रतस्त्रातकः ॥

ad p. 18, r. 11—12. (तेषां° . . . श्रेष्ठः) उत्तमस्तृतीयः विद्याव्रत-
स्त्रातकः ॥

ad p. 18, r. 12—13. (स्नावा°...°नयविति) स्नावा एवं स्नानात्यं पाकयज्ञं निर्वर्त्य ॥

ad p. 18, r. 13. (आचार्यकल्पो वा) आचार्यस्य पुत्रादिर्वा तथा वाच्य इत्यर्थः ॥

ad p. 18, r. 13. (तस्मै... आहुरेत्) आचार्यस्तत्कल्पो वेति शेषः ॥

ad p. 18, r. 13—14. विष्टरमासनकूर्चं दद्यादिति शेषः ॥

ad p. 18, r. 15. श्रूदा चेदस्य पांदं प्रक्षालयेत् ॥

ad p. 18, r. 16. (मयि वर्च°...°ह्लीयात्) परमेष्ठी प्रजापतिः मयि वर्चश्च गन्धश्च । अथो अथ । यज्ञस्य यत्ययः यो रसः तत्सर्वं दिवि आकाशे यां सूर्यमिव दृक्षतु दृढीकरोतु ॥

ad p. 18, r. 16—17. (आचमनीयाभिं... अधस्तात्) यस्मिन्नव्यते तत्त्वमसं । पात्रचमसं चमसपात्रं भक्षणपात्रमित्यर्थः । अधस्ताद्विष्टरेण तृणकूर्चेण उपहितं संसक्तं भवति ॥

ad p. 18, r. 17. (विष्टरौ... भवतः) प्रागेव तौ द्वौ विष्टरौ संहितायौ संबद्धायौ भवतः यश्चमसस्याधस्तान्विहितो यशोपरि निधास्यते ॥

ad p. 18, r. 18. (एक°... उत्तरतः) उत्तरतश्चमसस्योपरि निधातव्यः ॥

ad p. 18, r. 18. (तयो°... भवतः) दधि च मधु च तयोर्विष्ट-रयोर्मध्ये यथा भवेतां तथा तौ विष्टरौ कृत्वा संनिहिते अतश्चमस-सिक्ते भवतः । इदमितरयोर्मधुपर्कयोरुपलक्षणम् ॥

ad p. 18, r. 18—19. (दधा...°मन्यः) दधा चेन्मधुसंनिहितं स दधिमन्थनामा मधुपर्कः ॥

ad p. 19, r. 3. (परः... गौरिति) परः अन्यः । स्वधितिपाणिः
खङ्गपाणिर्भूवा । गां तस्मै स्नातकाय दृष्टा दर्शयिक्वाहु ॥

ad p. 19, r. 3—4. (ताम°... धेनुरिति) गौर्धेनुरित्यादिसत्त्वेण
तामभिमत्त्वं ॥

ad p. 19, r. 4. (कर्तव्या... ब्रूयात्) कर्तव्या भोजनार्थं संस्क-
र्तव्या चेत् । कुरुतेति संस्कुरुतेति ब्रूयात् । न वभिमत्त्वयेत ॥

ad p. 19, r. 4—8. इति मत्त्वः । गौः धेनुः पातव्याक्षीरा । हृव्या
हृवियोग्या ॥

ad p. 19, r. 7—8. विष्टरादिगवात्मिहार्थशब्देनोच्यते ॥

ad p. 19, r. 8. (तिभ्य ... कुर्यात्) आतिथ्यमतिथिभोजनभूतां
गामर्थ्यादिरप्युपलक्षणां कुर्यात् संस्कुर्यात् अनुत्सर्गं सति ॥

ad p. 19, r. 8—9. तां संस्करिष्यमाणां गामतिथ्ये वा जुष्टं प्रोक्ता-
मीत्यत्तेन सावित्रेण प्रोक्तेत् ॥ इति समावर्तनम् ॥

विंशः खण्डः ॥

ad p. 19, r. 10—11. अनग्निकां यस्मिन्वयसि स्वयमेव लज्जया
वासः परिद्धाति तद्वयस्कां । समानजातीयामसवर्णा मातुरसपिण्डां
मातुरर्थशरीरवात्पितृप्युपलक्षणां । संगतः पिण्डे शरीरो यस्याः सा
सपिण्डा । वरस्य मात्रा पित्रा च रक्तधातुसंबन्धरक्षितामित्यर्थः ।
तच्च सापिण्डां सप्तपुरुषमितिवत् सप्तमे शरीरे निवर्तते । तथा च
मातुलड्क्षितुर्ड्क्षिता पितृष्टसृड्क्षितुर्ड्क्षिता इत्येवमादयः अपरिया-
क्ष्याः मातुः स्वपित्रा तस्य स्वपुत्रेण तस्य स्वड्क्षित्रा तस्याश्च स्वड-
क्षित्रा धातुसंबन्धो जस्तीति मातुलड्क्षितुर्ड्क्षिता मातुः पञ्चमीति
त्याक्ष्या । एवमन्यत्रायूक्ष्यम् ॥

ad p. 19, r. 11—12. (ज्यायसः कनीयसीं) ज्यायसः वयसा ज्येष्ठत-
मस्य वरस्य । कनीयसीं वयसा यवीयसीं जायां कुर्यात् ॥

ad p. 19, r. 12—14. दूतं उद्घितमतिप्रदाननिर्णयाय प्रस्थास्थमानं
गणयतिसंकल्पस्य सत्यं कुरु । नान्दीप्रतिसरानन्तरकृत्यमेतत् ॥
अनूक्तराः अशर्कराः । मङ्गवः पन्थाः पन्थानः सत्तु । एभिः पथिभिः
नः सखायः वरेयं कन्यागृहं यत्ति प्राप्नुवन्ति । अर्यमा च नः
समनुनीयात् भगश्च नः समनुनीयात् । हे देवाः जास्यत्यं जाया-
पत्यं सं सम्यक् सुयमस्तु सुकरमस्तु ॥

ad p. 19, r. 14—16. दूत्यकृत्यानुष्ठानस्वस्तिवाचनकन्यावेशमग-
मनमधुपर्क्यगृहणसंभारकल्पनानन्तरकृत्यमेतदनुमत्तणम् ॥

ad p. 19, r. 19. पूर्णपात्रनिधानानन्तरकृत्यमेतत् प्रोक्षणाया क-
र्मसमाप्तेः ॥

ad p. 19, r. 20. (मातु° . . . मात्री) मातुरभावे अशक्तौ तन्मात्री
तत्सदृशा धारयेत् । मातुः स्वसा मतामक्षी वा ॥

ad p. 19, r. 21—p. 20, r. 1. एवंजातीयं एवंप्रकारमन्यदा आ-
स्तरणं कश्चिपु कम्बलादि । यथा सवेशनकाले प्रसार्यमाणं परि-
स्तरणबाह्यिः पश्चार्धं प्राप्नोति स्यृशति ॥

ad p. 20, r. 1—3. अथ समुपनिक्षितं देवस्य वेति प्रोक्षणन्तरमे-
वास्ये वाससी ददाति । प्रतिवासो मत्त्वावृत्तिः । या: देवीः देव्यः
इदं वास अवयन् तत्तुसंतानं कृतवत्यः । या अतन्वत विस्तारित-
वत्यः । या अकृतन् खण्डितवत्यः । या अभितः अत्तान् (266 is
ook de tekst te verbeteren) दशाः अददत्त कृतवत्यः । तास्वा देवी-
देव्यः जरसा सह संवयन्तु संयोजयन्तु । आयुष्मतीत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 20, r. 3—4. परिद्वितोपसंबीतवस्त्रदद्यां आचातोपसन्नां
वधूमस्यात्मनोर्मध्येन नीवा उपवेश्य श्रीमूर्तेन मङ्गल्यसूत्रं बद्धा
भूषणान्यलंकृत्य प्रत्यभुखः श्वशुरेण संकल्प्य यथाशक्ति दद्वा गो-

त्रनामपुरः सरं दत्तमेनामुपवेश । भूम्यालभादिपुरस्तत्वः आल्या-
नतरं लाजानां वा इत्युत्पवनं । तत्वाते एकां प्रसार्यानन्तरमिदं ।
अभिग्रहि आरोहेत्यर्थः ॥

ad p. 20, r. 4—5. (प्र मे... कल्पतामिति) वधूरेकां प्राञ्जुखी
आरोहति ॥

ad p. 20, r. 5. (अजपत्यां... प्रास्या इति) प्र मे इत्यादि
तस्यामन्नपत्यां वरः स्वयं प्रास्याः पतियानः पन्थाः कल्पतामिति
ज्ञेत् ॥

ad p. 20, r. 5—6. (दक्षिणतः... पतिः) उपविशेदित्यर्थः ॥

ad p. 20, r. 6. (उभावन्वारभेयातां) उभौ दम्पती तामेरका-
मन्वारभेयातां सहैवारोहेताम् ॥

ad p. 20, r. 8—19. संराधा नाम देवता सा च पृथिव्यात्मका
सात्रिङ्गयते । संराधा हे संरधे । या ब्रह्महं विधरणी इति सर्वस्य
प्रपञ्चस्य धारयित्रो इति संकल्प्य तिरच्छी निपद्यसे तिर्यक् भूता-
शेषे पृथिवीरूपेण वा वां घृतस्य धारया राधयामसि तर्पयामः ।
अत्र ऋगर्थे न सिद्धे ऋचः परं चतुर्थ्यत आदरात् ॥

एकविंशः खण्डः ॥

ad p. 20, r. 20. संपातसेकानन्तरमिदम् ॥

ad p. 20, r. 20. (प्रहृस्तं पुंसः) पुंसः प्रजाः कामयमानः प्रहृस्तं
मणिबन्धनप्रदेशं गृह्णाति ॥

ad p. 21, r. 15—17. हे ज्ञानकि लं ईरसि ईर्नाम (इद् नाम B)
देवता श्रियो जघिष्ठात्री इषे वित्यादि प्रसिद्धा सासि । दीर्घरेफौ
(‘रेभौ mss) प्रमादपठितावार्षी वा । ते माता ऊर्क् ऊर्क् नाम
देवता प्रजानामन्नानां चाधिष्ठात्री । सा ते माता । यस्मात्त्वमूर्जः

पुत्रो ईर् (इ८ B) चेति नाम सिङ्गं तस्मात्सा तादशी वं प्रजया
सह रायस्पोषेण सह मामेहि प्राप्नुहि ॥

ad p. 21, r. 17—18. तस्यां प्रत्यागतायां भ्राता वा अस्या अन्यो
वा बन्धुः लाजानभिधारितान् कृत्वा कारणिवा वा शूर्पादज्ञलिनो-
पहृत्योपहृत्यास्या अज्ञलौ द्विद्विरावपेत् ॥

ad. p. 21, r. 18—19. तान् लाजान् । इतरा पत्री । कृत्वा भर्ता
कारणिवेत्यर्थः । प्रत्याङ्गति अग्निं परिक्रम्यपरिक्रम्य तिष्ठती ब्रुङ-
यात् । कन्यलेत्यादिमत्त्वांस्तु लिङ्गात्पतिरेव वदेत् ॥

ad p. 21, r. 19—p. 22, r. 3. इयं कन्यला कन्या पितृभ्यः पतिलोकं यती
पितृगृहात्पतिगृहं प्राप्नुवती दीक्षां सहृदर्मचारिणीनियममवयक्तत
अवाप्नोति स्मेत्यर्थः । इयं नारी मम भार्या उपब्रूते मन्मुखेन ब्रूते ।
कथमिति चेत् । दीर्घायुरित्यादि । इयं कन्या मम भार्या अर्यन्णं नु
देवमिममग्निं भावयित्वा अयक्तत अयजत । स देवो अर्यमा इमां
मां च इतःप्रदेशात् प्रमुच्चतु मदृहं प्राप्नुमनुजानातु ॥

ad p. 22, r. 3—4. होमत्रयस्यास्य वद्यमाणाधारिकावपनस्य चाते
चतुःकृत्व इमं मत्त्वं जपेत् ।

ad p. 22, r. 4—5. (तूष्णीं . . . चतुर्थं) चतुर्थमग्नावावपेत् लाजधा-
रिका कामाय वधा इष्टप्राप्त्यर्थम् ॥

ad p. 22, r. 5. (दक्षिणं . . . °चक्षते) अतस्तेनावपेदिति भावः ।
कामसाधनवात्तस्मिन् कामशब्दः ॥

ad p. 22, r. 9—10. सप्तमे पदे एनां निवर्त्य प्राप्नुखीमवस्थाय
उद्कुम्भगताद्विरुद्कुम्भधरो लाजवापः पतिश्च तां प्रोक्तयेयुः ॥

ad p. 22, r. 10—11. विवाहोत्सवे प्रेक्षकाः ॥

ad p. 22, r. 12—15. प्रागेव तथा प्रतिज्ञाय तथा प्रतिज्ञां कुर्वतीं

तां ध्रुवादीन्यदा प्रथमसेते दृश्यते तदा प्रेक्षयेत् । तान्दर्शयिवा पश्येति
प्रेरयेत् । सापि ध्रुवं दृष्टा ॥

द्वाविंशः खण्डः ॥

ad p. 22, r. 18—21. स्वं कुलं भर्गृहं प्राप्तां तां वधूं सुशीलाः
सुप्रज्ञाः समवज्ञीर्णाः जीवत्पतयो ज्ञरत्यः प्रत्यवरोपयन्ति शिविका-
दिभ्यः स्वाङ्के अनेन मत्वेणावरोपयन्ति । एना एनेन । अजीवी अजी-
र्णा सती । शिष्ठं स्पष्टम् ॥

ad p. 22, r. 21—p. 23, r. 1. अथ तां पतिर्जर्तीनामङ्कात्प्रत्यव-
रोप्य वृषभस्य चर्मण्यास्तीर्णे अनया ऋचा उपवेशयेत् । पुरस्तत्त्वा-
त्कृत्यमेतत् ॥

ad p. 23, r. 1. तस्या अङ्के कुमारं निवेश तस्य कृस्ते मोदकान्
फलानि वा दद्यात् ॥

ad p. 23, r. 4. (...रमस्वेति) ततश्चोत्तरतत्त्वम् ॥

ad p. 23, r. 4—5. अधःसवेशिनौ अखद्वाशायिनौ । असंवर्तमानौ
अपरिष्वजन्तौ ॥

ad p. 23, r. 5—6. (ऊर्ध्व...संभवः) त्रिरात्रादूर्ध्वं संनिहिते पुण्यदिने
संभवः संयोगः स्यात् । चतुर्थस्याङ्कं अपुण्यवे यावत्पुण्यदिनं अप-
रिष्वजन्तौ सह शयातामेव ॥

ad p. 23, r. 6. (निशायां...°कर्मण्यं) ऊर्ध्वं त्रिरात्रान्विशायां
चतुर्थी रात्रावित्यर्थः । ज्ञाया च पतिश्च ज्ञायापतिकर्मण्यं गृहस्थ-
कर्माङ्कं सायंप्रातहर्मादि तदप्रभृति कार्यमित्यर्थः ॥

ad p. 23, r. 6—16. औपासनाग्नौ पुरस्तत्त्वात्कृत्यमेतत् । संवे-
शनाङ्को ज्यं होमः प्रत्याङ्कति संपातं च सिद्धेत् ॥

ad p. 23, r. 16—17. प्रायश्चित्ताङ्कत्यनतरं चरोरवदायाग्ने स्वाङ्का

प्रजापतये स्वाहेति संपातां द्वा । एतासां सप्ताङ्गतीनां संपातान्यात्रे
समानीय भार्याद्वस्ते द्वा सनाभिनवरन्धाणि समालिम्येति तां
ब्रूयात् ॥

ad p. 23, r. 17. (नाभिं प्रथमं) प्रेषिता सा मिश्रितैः संपातैर्नाभिं
प्रथममञ्जीत ॥

ad p. 23, r. 17—18. (ततो यान्यूर्ध्वं) तत ऊर्ध्वं यानि चकुर्वा-
णकर्णास्यानि तान्यज्ञीत ॥

ad p. 23, r. 18. (ततो यान्यर्वाच्चि) ततो यान्यर्वाच्चि नाभियो-
निपायवस्तान्यज्ञीत । ततः स्विष्टकृदाद्युतरतलं । आज्ये चरौ च
क्रमात् प्रस्तरमूलाङ्गनं भवति ॥

ad p. 23, r. 18—19. (ऊर्ध्वमर्धं . . . तृचेन) संवेशनं मैथुनं ।
तृचस्याते संयोगः ॥

ad p. 23, r. 19—p. 24, r. 1. भार्या प्रत्यभिमत्त्राणं । - - - इयं स्त्री
क्षिरण्ययी अरणी पुत्रारणी एनामश्चिनौ देवौ निर्मन्यतां निर्मथीतां
सूतवै प्रसवाय । शिष्ठं स्पष्टम् ॥

ad p. 24, r. 1. (ऋतावृतावेवमेव) एवमेवार्धरात्रादूर्ध्वमितेन तृचेन
कुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 24, r. 1—2. (संवेशने . . . दद्यात्) अग्ने प्रायश्चित्तेत्यादि
संवेशनहोमानन्तरमाचार्याय विवाहहोमप्रवेशहोमसंवेशनहोमा-
नामङ्गभूतां दक्षिणां गां दद्यात् ॥

ad p. 24, r. 2. आचार्यस्यादर्शने उपद्रष्टम्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां
गां दद्यात् । विवाहः समाप्तः ॥

त्रयोविंशः खण्डः ॥

ad p. 24, r. 3. (सायंप्रातहर्त्तमि) विधिं वद्याम इति शेषः ॥

ad p. 24, r. 3—4. (अग्न्य... उत्तरां) सायमिति शेषः । आज्यं पयो
व्रीक्षिर्वा होमद्रव्यम् ॥

ad p. 24, r. 4. (एवं... सूर्यः) अग्नं विशेष इत्यर्थः । अस्य
चौपासनस्य विच्छेदे जपि सायमुपक्रम एवायं भवति ॥

ad p. 24, r. 4—7. सायं प्रातश्च सिद्धस्यान्नस्य बली द्वौ उडारौ
वर्धयित्वाखण्डा गृहीता तयोः पूर्वस्मात्खण्डादग्नावेताः सप्ताङ्गती-
र्जुहोति औपासनाग्नौ तदभावे पचनाग्नौ ॥

ad p. 24, r. 7. (मनसोत्तरां) उत्तरां प्रजापतय इत्येतां मनसा
जुहोति ॥

ad p. 24, r. 7—9. ततो कौमार्थमुदृतादेवत्यर्थः । सिद्धमाचारात्
गन्धपुष्पमुभयतश्चोदकं बलिहरणेषु । ये देवा रूषणाः रूषकराः ।
वेपनाः भीतिकराः । स्फातिमाद्वराः भुक्तिमिच्छतः । वातस्य भ्रा-
न्नमत्तरिक्षमनुसंचरति । तेभ्य इत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 24, r. 9—10. (एवमशनायति) अशनायति अन्नकामे सति
पुरुषे एवमेव पूर्ववदेव बलिं भूयो हरेदित्यर्थः ॥

ad p. 24, r. 10. (आयस्थाने... स्वाहेति) तत्रावशिष्टं सर्वं
आयस्थाने लभस्थाने संवत्सराद्वाराय (°सराभाराय B) लभ्यमानस्य
व्रीक्ष्यादेः संग्रहस्थाने मृत्योरधिष्ठानाय स्वाहा इति मन्त्रेण बलिं
हरेत् ॥

ad p. 24, r. 10—14. शेषस्य द्वितीयस्य उदृतान्नस्य बलिहरणमेतेषु
सप्तसु आयतनेषु । ततः प्रदक्षिणमावृतं कुर्यात् । उद्धाने इत्या-
दीनामुदपात्रसमीपे । गृहमध्ये नवसु वास्तुभागेषु उत्तरपूर्वस्मिन्भागे
खद्वादेः स्थाने द्वारबाह्यशिलायां द्वारपिधानफलकायां वास्तुमध्ये
इति क्रमार्थः । गृह्याभ्य इत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 24, r. 14. (शेषं...निनयेत्) शेषं सर्वं ब्रह्मायतने एव धन्वन्तरये क्षरेत् ॥

ad p. 24, r. 14. (सद...°वाचनं) यथा प्रसन्ना ब्राह्मणाः स्व-स्त्यस्त्विति वदति तथा तेषां प्रेरणं स्वस्तिवाचनं । ब्राह्मणान्भो-जनादिभिः सत्कुर्यादित्यर्थः । सो यं मनुष्यज्ञः ॥

ad p. 24, r. 14—15. यद्ब्राह्मणः सत्कृतैः स्वस्तिवाचनं सा महती सर्वारिष्टानां शान्तिरित्याचक्षते वदल्याचार्याः । वैश्वदेवं समाप्तम् ॥

चतुर्विंशः खण्डः ॥

ad p. 24, r. 16. नवविकारेण चरुणा यद्यमाणस्तज्जातीयैव पुराणविकारेण चरुणाये ग्रन्थधन्वन्तरी प्रजापतिमिन्द्रं च यजेत् ॥

ad p. 24, r. 17. (तिस्रश्च नवाङ्गतीः) तदनन्तरं तिस्रो नवाङ्गती वर्क्ष्यमाणा ब्रुद्यात् । एकेनैव तत्त्वेणोति भावः ॥

ad p. 24, r. 17. (नवेन यजेत्) वर्क्ष्यमाणविधिरिव सिद्धावयं विधिर्नियमार्थः । नवेन द्रव्येण यजेतैव नान्यत्र पूर्वं तद्विनियोग इति शरदि संबध्यते ॥

ad p. 24, r. 17. (शरदि ब्रीहीणां) ऐन्द्राग्नो वैश्वदेवो घावापृथिव्यश्चरव इति प्रतिवाक्यं संबध्यते शरदि ब्रीहीणां विकारेण ऐन्द्राग्नश्च वैश्वदेवश्च घावापृथिव्यश्च त्रयश्चरवः पृथक् पात्रपक्षाः स्युः ॥

ad p. 24, r. 18—19. (एकचरुर्वा) एकपात्रपक्षाचरुर्वा ऐन्द्राग्नो वैश्वदेवो घावापृथिव्यश्च स्यात् । तदेवं पुरस्तत्त्वाते पूरणेनैकेनैव चरुणाग्रन्थधन्वन्तरिभ्यां स्वाक्षा प्रजापतये स्वाक्षा इन्द्राय स्वाक्षा इति तिस्रो ङ्गवानन्तरं त्रिभिर्वा चरुभिरेकचरुणा वा इन्द्राग्रिभ्यां स्वाक्षा विशेष्यो देवेभ्यः स्वाक्षा घावापृथिवीभ्यां स्वाक्षा इति तिस्र

आङ्गतीर्जुङ्गयात् । अथ स्विष्टकृत् । तत्र प्रतिहविः सकृदवदानं
पञ्चावत्तिनः द्विद्विरेकैकस्मात् । ऋतुभेदेन तु इव्यभेदः ॥
ad p. 24, r. 19. (उक्ते . . . °धारणे) प्राशनाय होम इव उपस्तर-
णाभिधारणे कर्यात् ॥

ad p. 24, r. 19. (द्विहविषो ज्वव्यति) प्राशनाय नवात् हविषः
द्विवव्यति ॥

ad p. 25, r. 3—5. प्राश्याचम्य परतत्वं समापयेत् । विश्वचर्षणीः
सर्वप्रजास्वरूपिणी (sic) । वाक्यावृत्तिः समाप्तिज्ञापनार्था ॥

श्रीनिवासाधिकृता टीकेयमतिलघ्यपि १ ।
सुमतीनां भवेन्नित्यं संतोषाय सुबोधिनी ॥

इति जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ॥

जैमिनिसूत्रमुत्तरम् २ ।

प्रथमः खण्डः ॥

ad p. 25, r. 6—8. श्रुचिवाससः श्रुत्वाससः । वास्तुं गृहं ।
सव्यमाचरतः अप्रादक्षिणेन क्रियाः कुर्वतः । हविष्टौस्तिलौरुपसिद्ध-
संसृज्य अन्नमुपसाधयेरन् पचेरन् ॥

ad p. 25, r. 9—11. (पाद्यमानीय etc.) सर्वस्मात् (सवस्मात् B,
व्यधस्मात् M) तद्द्वारागुदृतं पाद्यं स्नातवद्यस्तोभः समानीय
दवा तान्त्राद्वाणांस्ववदातान् त्रिभिर्विद्याजन्मवृत्तैरवदातान् शुद्धान्
आ मे गच्छन्वित्यादिना उपवेशयेत् ॥

१ °लघ्यपि B, M.

२ Deze aanduiding niet in de HSS.

ad p. 25, r. 11—13. मूलसमीपे हिता समाहृतान्दर्भान्प्रसव्यान्
अप्रदक्षिणं ब्रह्मन्विष्टरान् कृता मत्तैत्रात्मुणेभ्यः प्रदद्यात् ॥

ad p. 25, r. 13—14. (हृविष्यो°...दद्यात्) हृविष्यैस्तिलैः सहित-
मुदकं तिर्यङ् न्यस्तपवित्रं गन्धान्सुमनसश्च तूषणां दद्यात् ॥

ad p. 25, r. 14—17. अवत्ता अवदाय । परिस्तरणीयानीति (sic B
en M) इतिशब्दः प्रभृतिपर्यायः इधमपरिधिमिक्षणानां ग्रहणार्थः ।
तत्सर्वमादायाग्नौ करिष्यामीत्युक्ते कुर्विति तैरनुज्ञातः । प्राग्दक्षि-
णामुखः आग्नियाभिमुखः । त्रिधून्वन् छ्रस्वतृणानि ॥

ad p. 26, r. 5—6. क्तीरं घृतं वासिन्वति । वर्धयिता प्रभूतं परि-
वेष्य (परिवेष्य de MSS.) । मया प्रतं दत्तं हृविः । आमासु पवामा-
ममपि अपवामपि असुपवामपि उस्वादुपवामपि तस्मिन्निदमाज्यममृतं
निविष्टं तस्मात् हे पितरः यूयं स्वधया मदधमिस्यर्थः ॥

ad p. 26, r. 6—17. वर्धितानि एतद्द इत्यादिभिरादिशति संकल्प्य-
ति । ... (ad अमृता etc. r. 8): हे अग्ने त्रिवृत्त्या पश्यती मध्यमा वैखर्यात्मना
वर्तमानो जसि । तस्माद् द्वे वाचो ज्मृतवाचः सरस्वत्याः अमृतप-
रमार्थस्वद्वयं तेजोमयी वागिति हि श्रूयते । बदनुग्रहेण वाक् ऋग्ययी
अत्र या प्रयुज्यमाना सायमृता भवतु । पितृणां अवणीया भवतु ।
वाचः वाक्यमयश्च अमृता भवतु । एभिरित्यादि स्पष्टं । हे देवा
इहलोके अस्मभ्यं वसीयः सुखमस्तु । (ad r. 10 sq.): अयं यज्ञ इत्यादि-
पूर्वार्धं स्पष्टं । पितृदैवत्यं पात्रदेयमिदं हृविरपि परमं भववित्यर्थः ।
नो अस्माकं वाङ्मनश्च पितर इति प्रतिज्ञानीम पितृस्वद्वयमित्येव
संकल्पयामः । तस्मात्तुभयं शुद्धं । अश्विभ्यां प्रतं अश्विनोर्बाहुभ्यां
दत्तं तस्माद्विरपि श्रुद्धमिति भावः । (ad r. 12 sq.): य इह पितर

इत्यादि स्पष्टं । ये पितरः वाचं वाचः श्रुत्या रक्षयं वस्त्वात्वा ब्रह्म
विदिवेत्यर्थः (ब्रह्मविदित्येत्यर्थः B) अमृता ब्रूद्धुः । शिष्टं स्पष्टं ॥
ad p. 26, r. 18. अनुदिशति निर्दिशति ॥

ad p. 26, r. 19—p. 27, r. 2. मे मया संपादिता भीज्यादयः । यद्यदि ।
अप्रकामा अरमणीयाः । प्रकामा रमणीया वा । ब्राह्मणे भोक्तरि ।
समृद्धे श्रोत्रिये । यद्यपि सति । अब्राह्मणे वा अश्रोत्रिये । यद्यपि
वा सति । यो वात उग्रां निर्मृतिं आद्धरं रक्षो यथा स्कन्दति नि-
गृह्णति । नः पितरः येन प्रकारेण प्रीयते तथा तत्सर्वं स वायुः
श्रुन्थतु श्रुद्धं करोतु । तेनेत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 27, r. 4—6. यन्मे मया दत्तं मत्कृतं रुविः रामा शकुनिः
श्वापद इति तिर्यग्योनयः एवमादिरशुचिर्वल्लुः । प्राशत् प्राशाति
स्म । वैश्वानर इत्यादि स्पष्टम् ॥

द्वितीयः खण्डः ॥

ad p. 27, r. 7—11. शेषमनुज्ञाय अन्नशेषैः किं क्रियतामिति प्रश्नेन
इष्टैः सह भुज्यतामिति प्रत्यनुज्ञां लब्धा । उल्मुकं संनिहितादेव
पितृकार्याग्नेः कंचिदुल्मुकमाकर्मसमाप्ति अनिर्वास्यदग्निकं (sic!) नि-
दध्यात् ॥

ad p. 27, r. 13. अपरक्षतेन पितृतीर्थेन ॥

ad p. 27, r. 15—17. मात्रादीनामविचारेण (°नां विचारेण B)
पित्रादीनविवेचयतः इदं पितृभ्य इत्यादयो मत्वाः ॥

ad p. 27, r. 19 sq. पित्रे नमः पितामहाय नमः प्रपितामहाय नम
इति नमस्कृत्य । एतद्व इत्यादिना ज्ञौमपुच्छं वा वस्त्रपुच्छं वाच्छ्व
वस्त्राण्यतिसृजति ॥

तृतीयः खण्डः ॥

ad p. 28, r. 15—16. मार्गशीर्षमासे या पौर्णमासी सा आयह्नायणी ।

ततः परं ये त्रयो ज्परपक्षास्तेषामपरपक्षाणां मध्ये एकैकस्मिन्न-
परपक्षे एकैकाष्टका कर्तव्या भवति । अष्टम्यां कर्तव्या श्राद्धक्रिया
अष्टकेत्युच्यते । ताश्च तिस्रो ज्ञाकाः क्रमात् शाकाष्टका मांसाष्टका
अपूर्पाष्टकेति च अभिधीयते ॥

ad p. 28, r. 16—p. 29, r. 2. तेषां हृविषां तैर्हृविर्भिः ओदनेन
च पृथक्यृथक्यथितैश्चनुर्भिर्विश्चतस्य आङ्गतीः स्थालीपाकावृता रेख-
नादिपूर्णपात्रदक्षिणात्क्रमेण बुद्ध्यात् । अष्टकाद्यस्तिस्रो देवताः
संवत्सरादि पञ्च प्रकारभिन्नः (ॐ ऽ) कालात्मा भगवान् चतुर्थी
देवता । तस्मै भगवते नमोभिर्हृविर्भिः कृणुता तृतीं कुरुते हे
सखायः । कृणुता इति सांक्षितो दीर्घः । तेषां संवत्सरादीनां पञ्चानां
यज्ञियानां यज्ञनीयानां सुमतौ सुमत्या अनुग्रहेण वयं सकुरुम्बाः
ज्योक् चिरमजीताः अजीर्णाः अवृताः अविच्छिन्नायुषश्च स्याम भवेत् ॥

ad p. 29, r. 2—3. अष्टम्य आङ्गतिभ्यः परमेहि भगेति त्रिरुक्ता
अग्निमुपस्थाप स्विष्टकृतं कृत्वा प्रस्तरादानाद्युत्तरतत्त्वं समापयेत् ।
स्विष्टकृदबदनं तु हृविर्द्धपात्यृथक्यृथक्सकृत्सकृद्वति ॥

ad p. 29, r. 4. (तस्याऽ... श्रोणीमिति) तस्या गोः सव्यं पार्श्वं
सव्यं जघनं सव्यमुरु (१. °मूरुं) च हृविर्द्धमुद्धरति ॥

ad p. 29, r. 4—5. यस्मिन्दिने अयं होमः ततः परस्मिन्दिवसे
अन्वष्टकयं नाम श्राद्धं कर्तव्यं होमदिवसे वा ॥

ad p. 29, r. 5—7. ब्राह्मणान्हृविर्द्धान् दत्तदत्तधावनस्तानीया-
दिकान् स्नातांश्च दत्तपाद्यान् आ मे गच्छत्वित्यादिनोपवेश तांस्त-
र्पयिबा आसनादिशेषानुज्ञापनपर्यन्तं यथाविधि कृत्वा प्रत्येत्य याव-
त्यिएउनिधानकर्म । प्राग्दक्षिणायतं चतुरश्रं गोमयेनोपलिय तस्मा-
त्पितृहोमग्रेद्दक्षिणातः षड्गीनित्युपलदाणं यावत्यिएउत्संख्यानग्नी-

नित्यर्थः प्रणीय ये द्वपाणीत्यादिना प्रागुक्तेन प्रतिष्ठाय ये समाना इति प्रदक्षिणार्पणं यथा न नश्येत्था कृत्वा तेषामग्नीनामेकैकस्मिन्नग्नाविकैकस्याग्नेत्तरपश्चादेकैकां कर्षूमवरमायामेन प्राग्दक्षिणेन प्रादेशमात्रीं पार्थिवेन पृथुवेन विस्तरेण त्र्यङ्गुलामवाग्वा । वांशब्दशार्थः । अधस्ताच्च निम्नतयेत्यर्थः । एकाङ्गुलां खानयेन्निखेनेत् ॥

ad p. 29, r. 8. (तासु . . . °हस्तेन) तासु कर्षूषु अपहृता इति पृथक् रेखा लिखिवा अनुलेखं दर्मानास्तीर्याचमनादि क्रमेण यथाविधि षट् पिण्डान्मिलितेन हृविद्धयेन निद्यात् । पिण्डभाजस्वत्र मञ्जाः पितृभ्यः पार्श्वानि स्त्रीणामिति वचनात्पितृमातृपितामह्यपितामहीप्रपितामह्य इति गम्यते । जीवतो विना मृतानामेव पिण्डदानमिति ग्राह्यं । अनुनामापहस्तेनेति वधंशक्यनस्योपलक्षणवात् (वधांश° M, विध्यंश° B) पूर्वखण्डोक्तः सर्वोर्जये विधिरत्र प्राप्नोति ॥

ad p. 29, r. 8—9. मांसाष्टकायामुद्दृतस्य सव्याङ्गत्रयस्य अत्तरं सारभूतं मञ्जांशं पितृभ्यः पितृपितामह्यप्रपितामहेभ्य उपकर्षति पार्श्वानि बाद्यांशानि स्त्रीभ्यः मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यः प्रददातीत्यर्थः ॥

ad p. 29, r. 9—11. तत्रामयावी पिण्डान्प्राशीयादित्यायुक्तपिण्डविनियोगे केचिदधर्यवः कर्मत्वकर्तारः पूर्वाचार्याः प्रजाकामस्य पनी मध्यमं पिण्डं प्राशीयात् । आङ्गस्य सर्वस्यापि स्थालीपाकं ऊतशेषमन्नं वा पनी प्राशीयादिति ब्राह्मणेष्वधीयते ॥

चतुर्थः खण्डः ॥

ad p. 29, r. 12—13. अथ दहनादिसंस्कारपठलमुपक्रमिष्यमाण आद्विताग्निसंस्कारस्य प्रधानवात्मेव प्रथमं विधित्सुः सतिशरीर (sic,

vgl. p. 29, r. 17) इत्यादिना अनष्टशरीरस्य विशेषं विधास्यनष्टशरी-
रस्याद्विताग्नेः कर्तव्यं विदधाति । आद्विताग्नेः शरीरनाशे पला-
शत्सञ्चणां पलाशपञ्चनालानां त्रीणि पष्ठिशतानि पथ्युत्तरशतत्रय-
माहृत्य तैरस्थां प्रतिनिधिभूतैः कृषणाजिने बकस्थानापन्ने कृषणाजिने
नाडिस्थानापन्नैः कुशीर्बन्धनसाधनैस्तानितान्यङ्गानि बद्वा प्रतिकृतिं
कुर्यात् । तत्र प्रत्यङ्गमियतापरिच्छेदे (sic) ब्राह्मणमेवोद्घरुति अशी-
त्यर्धमित्यादि विज्ञायत इत्यन्तेन ॥

ad p. 29, r. 13—17. . . इत्येवंप्रकारेण एतावत्ति एतावत्संख्यानि
इहलोके पुरुषस्य मध्ये शरीरं शरीरमध्ये शरीराणि शरीराङ्गभूता-
न्यस्थीनि भवतीति विज्ञायते श्रुतौ दृश्यत इत्यर्थः । अथ आद्विताग्नेः
क्रमसंस्कारं उच्यते. Hierbij sluit zich aan de tekst (met commentaar)
v. h. Jaim. brāhm. (vgl. Journ. of the American Oriental Society, XIX,
p. 103 sqq.) I. 46; I. 47; I. 48. Na den comm. op Jaim. br. I. 48.5 heet
het: इत ऊर्ध्वं संस्तरणीं नाम गां हृवा तस्यास्तत्तदङ्गानि परेतस्य
ततदङ्गेषु विन्यसनादिविधिः कलावनुपयुक्तवान् व्याख्यातः; daarop
volgt het sūtra (vgl. Jaim. gr̄hs. p. 30, r. 3): आस्ये क्लिरण्यशकलमा-
दाय (sic) उपरि काष्ठानि संस्तीर्य यथास्थितमग्नीन्प्रोक्ष्य उपदीपयति
(vgl. Jaim. br. I. 49. 5); dan volgt Jaim. br. I. 49. 6, 1^e zin (tot देव-
लोकः प्रत्यागच्छति) en dan Jaim. gr̄hs. p. 30, r. 4 (अथ सामभि-
रूपतिष्ठते) tot r. 6 (. . . इति ब्राह्मणं). Onderschrift bij dit stuk:
इत्याद्विताग्निदक्षनपटलः ॥

ad p. 29, r. 17—18. वक्ष्यति (nl. p. 30, r. 7) आद्विताग्नेश्वेत्पूर्वं ज्ञा-
या म्रियेत तां निर्मन्येन दक्षेदित्यादि तस्यायं पुरस्तादपवादः
निराल्करणनिष्पुरीषकरणाङ्गतीनां निवृत्यर्थश्च । अन्यतसर्वमाद्वि-

ताग्निवदेव । सतीशरीरं पतिव्रताशरीरमित्यर्थः । उपरिष्ठाद्वयमा-
णनिर्मन्त्येन दक्षनं तु अपतिव्रताया इति गम्यते ॥

ad p. 29, r. 18—p. 30, r. 2. (चत्र पात्राणि . . . इत्येतेनानुवाकेन)
अत्र सतीशरीरदक्षने तस्याग्नित्याद्यनुवाकविस्तिं यज्ञापात्रनिधानमपि
आकृताग्निवदेव कुर्यादित्यर्थः । वक्तेनायि सिद्धे सत्यासम्भो च चित्त-
यमार्थः । अत्रैव पात्राण्यपचिनोति (sic) नान्यत्रेति । तस्याग्निर्मन्त्येन
दक्षने पात्राणामग्नीनां च उत्सर्ग एव न तु चितासंयोगः उभयत्रायि
भार्याभावात् आकृताग्निः श्रौतकर्मलोपस्तुल्यः ॥

ad p. 30, r. 2. (य एवंवित् . . . पूर्वमेव) स यदोपतापी स्यादि-
त्यादिना पूर्वोक्तः । जीवत एव श्मशानप्रवेशविधिः पूर्वमेव कृता-
दियुगेष्वेव नाधुना प्राकृतैस्तथा कर्तुं शक्यमित्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 3. (चतुर्गृह० . . . °संभवं) अन्यमाकृताग्नीतरमौपा-
सनाग्निमत्तं समिदाधानाग्निमत्तं वा । आकृताग्निसंस्कारोत्तम्यकारेषु
यथा यावता प्रकारेण संभाव्यते तथा संस्कुर्यात् । चतुर्गृहीतं
गृहीता । कौमस्तु सर्वेषामग्निमत्तां कार्य इत्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 4—6. (सामभिरूप° etc.) सामभिरेतैर्वद्यमाग्नीरग्नि-
मुपतिष्ठते । नाके सुपर्णामिति ऋचो (ऋच ५) ग्राम्ये गेयमरण्ये
गेयमिति च द्वे सामनी । तत्र ग्राम्यं सामात्रं गेयं भवति ।
चिताग्निसंयोगेन धूम उदिते सति वेषस्ते धूम ऋषवतीति साम
गेयं । अग्नौ समाद्वृडे परेतं स्पृष्टवति अग्ने मृड मक्षुं असीति
अस्यामृचि द्वे सामनी । तयोरन्यतरेणोपतिष्ठते । असौ लोकः
पराग्वै भवति असंनिकृतो वै भवति । तस्मात्पराग्निरेतैः साम-
भिरूपतिष्ठेत अनावृतैरित्यर्थः । इति क्षि ब्राह्मणां इति प्ररो-
चनार्थः ॥

पञ्चमः खण्डः ॥

ad p. 30, r. 6—7. निर्मन्येनापूर्वारणिमन्थनजनितेन । सांत-
पनेन श्रौताग्निसंतसकपालोद्भूतेनाग्निना वा तां दद्धेत् । अत्र वक्त-
व्यसतीशरीरमित्यादि मूत्रव्याख्यानावसर एव उक्तम् ॥

ad p. 30, r. 7—9. श्मशानकृतं श्मशानार्थस्थलं । अनिरिणं
उपरवर्जितं । अपसल्लवक्रोदकं अपसव्यावृत्तोदकं च । स्वकृतं
स्वत एव तथाविधं । तदलाभे यत्तस्तथा कृत्वा वा यत्र वा
ओषधयो जायते तस्मिन्स्थले वा शरीरं निःशेषं दग्धा दग्धमन-
वेक्षमाणा उदककरणाय याति ॥

ad p. 30, r. 9—10. (न वाह्नीषु कुर्वन्ति) वाह्नीषु नदीषु प्रवा-
ह्नजलेष्वित्यर्थः उदकदानं न कुर्यात् किंतु स्थावरजलेषु वायादिष्वेव
कुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 10. (तेषां योगः . . . इत्य) तेषामुदकदायिनां मध्ये
योगः पश्चान्नातः वयसन्यूनः स्थात्सो इमुदकदानमाचरेत् । तद-
न्तरं वयोऽप्येष इत्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 10—11. (कुर्यादुपकूलं) जलमध्ये उदकदानं न कुर्यात्
किंतु उपकूलं कूलसमीपि कुर्यात् । यथा कूले नियमाणं जलं
पुनर्वायादौ संनिपतेत् तथा कुर्यादिति गम्यते ॥

ad p. 30, r. 11. (अकूले . . . खात्वा) वायादिजलस्य कूलादति-
विप्रकृष्टबादिनिमित्तेन जलाशयकूले उदकदानं कर्तुं अलाभे सति
वाचित्कूपं खात्वा घटायाद्यतजलेन तस्मिन्कूपे कुर्यात् ॥

ad p. 30, r. 11—12. एतत उदकं गोविन्दशर्मनित्येवमादिप्रका-
रणीत्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 12. (वाह्नीषु . . . केशान्) स्थावरजलालाभेन

प्रवाह्यजलेष्वोदकदाने केशानुच्छैर्बद्धा उदकं द्यादित्यर्थः । अन्यत्र
मुत्तकेशेनैव उदकदानमिति गम्यते ॥

ad p. 30, r. 12—14. (निमज्य etc.) उक्तप्रकारेण निमज्य एका-
ज्ञलिं दक्षा लम्बमानान् केशान् करनिष्ठीडितज्ञलानुपनिबध्य
ज्ञलाशयतीरं (रा MS.) नीतस्य दीपाङ्गारकस्य उल्मुकस्याग्निमनेन
मन्त्रेण स्पृशेत् । प्रूकाक्षिर्नाम कश्चिदग्निः । अपहृतेति व्यत्यथात्
बङ्गवचनं अपग्रहीत्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 16—17. कल्प्याणीभिदिधियुषो भवत इत्यादिभिः
शोकापनोदिनीभिर्वाग्भिरित्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 17. माषो नाम प्रमाणविशेषः । माषप्रमाणपरिमि-
तस्वर्णं विक्रीतद्व्येण सर्वे कुद्यावृत्तिं कुर्वन्ति । अल्पमञ्जती-
त्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 18. (शाल्या वा) किंचिदप्यभक्तिवा वेत्यर्थः । इत्यु-
दकदानविधिः । अथ संचयनविधिः ॥

ad p. 30, r. 18—19. क्षीरोदके समे संसृज्य शरीराण्यस्थीनि मृणमयेन
कोणेन औचित्यात् गोशङ्गाकारनिर्मितेनेत्यर्थः ॥

ad p. 30, r. 20. (असंङ्घादयन्) असंङ्घादयन् कठकटाशब्दमका-
रण् ॥

ad p. 31, r. 1. तदाहृत्य गच्छन् कंचन चतुष्पथं महावृक्षं नदीं
वा अतीत्य गत्वा तीर्थेषु पुण्येषु निष्वनेत् ॥

ad p. 31, r. 2. प्रेतस्य तृतीये ज्हृनि संचयनानन्तरं संस्कर्तारं
ओत्रिया अपामार्गपिष्ठेन मृदा गोमयेन च स्वकरदत्तेन स्नापयन्ति ॥

ad p. 31, r. 2—3. (वासांसि . . . आसते) सर्वे ज्यघिन इति शेषः ॥

ad p. 31, r. 3. (चतुर्थी . . . °वर्तपिरन्) चतुर्थदिवसमारभ्य अधिनः

सर्वे भिन्नाशनेन जीवियुः तस्यां भिन्नायां श्रोत्रियगृहे नीतायां वैश्वदेवादेः सिद्धवाय्यज्ञेषासिततया पूता क्याघिनो भवन्तीति भावः ॥

ad p. 31, r. 4. (कालं च . . . संतरेयुः) यावत्कालं च ये (वयं ms) अग्नौकरणादिकारिणो भवेयुस्तावत्कालं भिन्नाशनश्च स्युरित्यर्थः ॥

ad p. 31, r. 4—5. (ऊर्ध्वं etc.) एकोदिष्टश्राद्धप्रदानपर्यन्तं दशाख्मध्ये विहितादन्यत् न किंचित्कस्मैचिद्युः ॥

ad p. 31, r. 5. (नक्षत्रेषु नियमः) एकोदिष्टश्राद्धस्य नक्षत्रनियमं उच्यते ॥

ad p. 31, r. 5—6. (मघासु . . . °समयेषु) एकतारेषु आर्द्धाचित्रास्वातीषु पूर्वसमयेषु पूर्वफल्गुनीपूर्वाषाढापूर्वप्रोष्ठपदासु ॥

ad p. 31, r. 6. (न रोक्षिण्यामुत्तरेषु ध्रुवेषु) उत्तरेषु उत्तरफल्गुणीउत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदासु एनान्येव प्रतिषिद्धानि नक्षत्राणि ध्रुवाणीत्यभिधीयते । विहिताभे (sic) प्रतिषिद्धेतरेषु नक्षत्रेष्यपि कुर्यादिति भावः ॥

ad. p. 31, r. 6—9. सामान्यश्राद्धायेक्षया एकोदिष्टश्राद्धे विशेषविधिरुच्यते । एकवत् यथाश्राद्धं पिण्डप्रदानं च क्रियमाणं मृतमेकं प्राप्नोति । तथा मन्त्रवाक्येषु पितामहादिनिर्देशवर्जं पदविन्यासः कर्तव्यः । ये च लात्रान्वित्यादि च न ब्रूयात् । मृतस्य एकस्यैवार्थं अवरा ब्राह्मणा भोजनीयाः । ते च वस्त्रादि (1. वस्त्रादिग्ः) सर्वकामैश्च तर्पणीयाः । पिण्डप्रदानानन्तरं च गच्छतो ऽनुमन्त्रणं शेषस्याप्राशनं (sic) स्वस्तिवाचनानन्तरं भोजनं चेति ॥

षष्ठः खण्डः ॥

ad p. 31, r. 10—11. गृहकर्मणः गृहस्थाश्रमधर्मस्य सिद्धर्थं गृहवृद्धिं गृहस्य धनधान्यैर्द्विपद्मिश्रतुष्पद्मिश्र समृद्धिमिच्छनुकाले गृहशत्याख्यं कर्म आरभेत ॥

ad p. 31, r. 11—15. अपामार्गादयो ज्ञौ । सदाभद्रा शिशुपूला ।
 अमृताः पूर्वा (१ः द्वर्वाः) । तृणं कुशाः । परिसमूक्य संमृष्टधूल्यादिकं
 व्यचित्समूहीकृत्य । सिद्धार्थकान् सर्पयान् । वास्तुबलिं कृवा गृह-
 मध्ये प्रदेशमीथ(व)लीगन्धपुष्पादिभिरलंकृत्येत्यर्थः । अलंकृतवा-
 स्तुस्थले पुरस्तत्त्वाते वास्तोष्यतये स्वाहेत्याज्येन द्वावा सावित्रा
 सहस्रं चाज्येन बुद्धयात् ॥

ad p. 31, r. 15—16. उत्तप्रकारेण चतसृषु विदिनु रौतव्यं वा-
 स्तुमध्ये मात्रं वेत्यर्थः ॥

ad p. 31, r. 16. (गौर्वा°...दक्षिणा) त्रयमिदं समुदितं दक्षिणा-
 वेन देयं न तु विकल्पः ॥

ad p. 31, r. 16—17. परिविष्य तर्पयित्वा । पुण्याहं भवतो ब्रुव-
 त्वित्यादि तैः पुण्याहं वाचयित्वा समापयेत् ॥

ad p. 32, r. 1—3. अश्यादिकं वा उपतयेत सर्वेषां द्विपदां चतु-
 ष्यदामन्यतरद्वा उपतयेत तदाज्येवं बुद्धयादित्यर्थः ॥

अष्टमः खण्डः ॥ १

ad p. 32, r. 12. अथातः अनश्वता प्रयोक्तव्या संहिता अनश्वत्सं-
 हिता तत्प्रयोगं तत्प्रयोगविधिं व्याख्यास्याम इत्यर्थः ॥

ad p. 32, r. 12—13. अनश्वत्संहितायाः प्रयोक्ता श्रुत्वासाश्वीरवा-
 सा वा स्यात् ॥

ad p. 32, r. 13—14. ब्राह्मण एव अनश्वत्संहितां प्रयुज्यान्न तु
 क्षत्रियवैश्यौ ॥

ad p. 32, r. 21— p. 33, r. 1. सामसावित्रीं तत्सवितुर्वरेण्यमिति

¹ De Comm. op den 7^{en} kh. ontbr.

साम । सोमं राजानमिति साम । ब्रह्म ब्रजानमित्यृचि सामद्वयं च
मनसाधीत्य वेदादिमारभेत ॥

ad p. 33, r. 1. (संतत° . . . मौनी) संततमविच्छिन्नधारं यथा
भवति तथा मौनी व्यवहारात्तररक्षितः ॥

ad p. 33, r. 1. (न चात्तरा विरमेत्) संकृतासमाप्तिपर्यन्तं मध्ये
विरतो न भवेत् ॥

ad p. 33, r. 1—3. (अथात्तरा . . . आरभेत) अथ मध्ये व्यवहरेत्
विरतो वा भवेद्देत् आत्म्य यावद्गानि (१. यावद्गानं) निरुद्घप्राणो
भूत्वा वृत्तात्त्रागधीताच्छेशमारभेत ॥

ad p. 33, r. 3—4. अप्रतिभायां मध्ये कतिपयवेदांशस्य स्फुरणे
यावता कालेन अस्फुरितांशं वेदमधीयीत तावत्कालं ऋग्वेदाग्न्यजु-
र्वेदात्सामवेदाद्वा यज्ञानीयात् यावतीर्झचः यावति यजूषि यावति
वा सामानि ज्ञानीयात्तान्यधीयीत^१ । एवं चेत् अस्फुरितांशाध्ययन-
फलमाप्नुयादित्यर्थः ॥

ad p. 33, r. 4—5. अस्फुरितांशवेदतुल्यच्छन्दोदैवतब्राह्मणं साम
वा तावत्कालमधीत्य तत्फलमाप्नुयात् ॥

ad p. 33, r. 5. (अक्रानि° . . . ऋयेत्) अक्रानित्यृचि पत्साम
तदेकमेव वा अस्फुरितवेदांशाध्ययनतुल्यकालमावर्त्य अस्फुरितवे-
दांशाध्ययनफलमाप्नुयात् ॥

ad p. 33, r. 5—6. अस्य संकृतां प्रयुज्ञानस्य सर्वाभीष्टसमृद्धि-
र्भवत्येव (सर्वाहीष्टसमृद्धिर्भवतेव ms.) ॥

ad p. 33, r. 6—7. (आयं . . . जैमिनिः) आयं त्रिवर्गं अग्नं आया-

^१ Hier breekt M² af.

क्षील्यृचि यत्सामत्रयं तदेव वा सहस्रकृत्व आवर्त्य संहिताप्रयोगफलं लभेतेति जैमिनेर्मतमिति । आचार्यग्रहणं पूजार्थं ॥

ad p. 33, r. 7. (च वार्यमत्तं वा) यक्षियासि च वार्यमित्यत्तं यानि सामानि तानि मात्रमधीत्य वा संहिताध्ययनफलमाप्नुयात् ॥

ad p. 33, r. 7. (यथाकामी वा) स्वेक्षया पत्र व्याचित् यानि कानि च सामानि यथाशक्ति वाधीत्य संहिताध्ययनफलमाप्नुयादित्यर्थः ॥

ad p. 33, r. 7—9. (द्वादश संहिता . . . ब्रह्म भवति) अनश्वत्सं-हिता द्वादशधावर्त्य यदनेनाधयित्रा (१. °ध्येत्रा ?) अनध्यायेषु अष्टम्यादिषु अधीतं गुरवो वा अशुशूष्या कोपिता वेति यत् यानि वा अकार्याणि विहितभिक्षाशनादि व्रतानुष्ठानप्रतिषिद्धपर्युषितभोडनादीनि कृतानि ताभिर्दुश्वर्याभिः पवते अपवित्रतां न प्राप्नोति । अस्य ब्रह्म अधीतो वेदश्च प्रुद्धस्तेजस्वी भवति ॥

ad p. 33, r. 9—10. द्वादशसंहितावृत्यनतरं पुनर्द्वादशधावर्त्य शु-क्रस्य लोकं प्राप्नोति ॥

ad p. 33, r. 12—13. (चक्षुर्लभते) चक्षुरतीन्द्रियज्ञानमित्यर्थः ॥

ad p. 33, r. 13—14. यावकः यवविकारः । उदकमिलिताः सक्त-वः उदकसक्तवः । सक्तवो लाजचूर्णाः । एवं संहितां प्रयुज्जानः ज्ञिप्रमत्तर्धानशक्तिं लभते ॥

ad p. 33, r. 14—15. (ज्ञातीन्युनाति) बन्धूनिष्पापान् करोति ॥

ad p. 33, r. 15. तारयते कर्मबन्धाङ्गरति ॥

ad p. 33, r. 15—16. (तामेतां . . . आचक्षते) तामेतामनश्वत्संहितां देवलोकमारोढुं सोपानपरं परेत्याचक्षते पूर्वाचार्याः ॥

ad p. 33, r. 16. एतया वा अनश्वत्संहितया बहुधावृत्या देववं देवा ऋषिवमृषयश्च प्राप्तवतः ॥

ad p. 33, r. 16—19. अस्य अनश्वत्संहिताध्ययनस्य प्रातर्मध्याङ्के ब्राह्मणे मुद्दर्ते वा आरम्भकालः न तु पुण्डिनान्वेषणम् ॥

ad p. 33, r. 19—20. (तदा एतत् etc.) एतदनश्वत्संहिताध्ययनविधानं । ब्राह्मणेभ्य इति द्विरावृत्तिः प्रश्नसमाप्तियोतका । इत्यनश्वत्संहितापठलः ॥^१

यस्यात्मा कमलाक्षपादजलजे भूङ्गायते सर्वदा यद्गुद्धिर्निर्गमार्थबोधसरणी नाभ्येति वक्राधनि ।

विश्वामित्रकुलाब्धिपार्विकशशि^२ स श्रीनिवासाधरी चक्रे जैमिनिगृह्यकर्मविवृतिं बालात्मबोधक्षमाम् ॥
इति जैमिनिसूत्रव्याख्यनं संपूर्णम् ॥

^१ Tekst en comm. van khaṇḍa 9 zijn niet in de Subodhini vorhanden.

^२ ° १. श्रावणी

LIJST DER MANTRA'S.

De parallelen zijn slechts volledig uit het *Mantrabrahmaṇa* aangegeven; tot de mantra's, die ik uit geen gedrukten tekst heb kunnen aanwijzen, gaf ik, voor zoover mogelijk, de parallelen uit andere, nog niet gepubliceerde teksten. Het vette cijfer duidt de pagina van den tekst, het gewone den regel aan. Het voor een mantra geplaatste cijfer

1, duidt aan, dat het mantra in 't Jaim. gr̥hs. in *pratīka* geciteerd wordt en in de *samhitā* der *Jaiminīya*'s gevonden wordt;

2, dat het mantra in 't Jaim. gr̥hs. *sakalapāṭhena* geciteerd wordt en toch in de *Jaiminīyasamhitā* aanwezig is;

3, dat het mantra *sakalapāṭhena* in het door mij ontdekte *Agniṣṭoma-sutra* der *Jaiminīya*'s gevonden wordt;

4, dat het mantra uit geen anderen tekst hetzij geheel zóó als in 't Jaim. gr̥hs. hetzij over 't geheel is na te wijzen;

5, dat het mantra volkomen met het *Mantrabrahmaṇa* overeenstemt en slechts hieruit bekend is.

Meer parallelen dan de door mij aangegevene, kan men gemakkelijk uit het voortreffelijk Spruchverzeichniss bij het *Mānavagṛhya* (ed. Knauer) en uit den *Mantrapāṭha* vinden.

De *Samaveda* (*Jaiminīyarecensie*) is geciteerd als JS, volgens de uitgave die ik bezig ben voor te bereiden.

Het *Mantrabrahmaṇa* (MBr.) is geciteerd volgens de uitg. van Satyavrata in de »Uṣa».

Het *Gobhilagṛhya* (Gobh.) volgens Knauers uitg.

De *Mantrapāṭha* volgens de uitgave van Winternitz.

Waar een enkele auteursnaam gegeven is, wordt steeds naar het be- trekkelijk *Grhyasūtra* verwezen.

१ अक्रान्समुद्रः २७, २; ३३, ५: JS. I. ३. ६. ५; III. ४९. १.

अग्नय इन्द्राग्निभ्याम् ४, ३.

अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा २६, १: MBr. II. ३. २ (var.).

अग्नये ज्योषोमाभ्याम् ४, ३.

अग्नये वा परिदत्तमि ११, १७.

अग्नये ज्ञुमतये स्वाहा ४, १३.

अग्नये समिधमहार्षम् ११, २१: MBr. I. ६. ३२ (var.).

अग्नये सोमाय प्रजापतये ६, १३.

अग्नये सोमाय रुद्राय ३२, १६.

अग्नये स्वाहा ४, १.

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा २४, ५.

अग्निः प्रथमः प्राश्नातु २५, ३: MBr. II. १. १५ (var.).

अग्निरेतु प्रथमः १९, १५: MBr. I. ७. १० (var.).

१ अग्ने तं नो अत्मः १३. २०: JS. I. २. ४. ९. २; III. ३४. १५.

अग्ने प्रायश्चित्ते २३, ६: MBr. I. ४. १ (var.).

१ अग्ने मृड ३०, ५: JS. I. १. ३. ३.

अग्ने वायो सूर्य २३, १४: MBr. I. ४. ५ (var.).

अग्ने व्रतपते १३, ४, ९: MBr. I. ६. ९ (varr.).

४ अग्ने शूकाहे ३०, १३.

अधोरचक्षुः २१, ७: MBr. I. २. १७ (var.).

अङ्गादङ्गात् ८, १०: MBr. I. ५. १६ (varr.).

अत्र पितरः २७, १७: MBr. II. ३. ६.

अदिति ज्ञुमन्यस्व ३, १४ (५, १८): Gobh. I. ३. १.

१ अधायामुत (?) ३२, ८: JS?

४ अधिगतरधिगच्छ ११, 4.

अनुमते अनुमन्यस्त्व ३, 14 (५, 18): Gobh. I. 3. 2.

अनृक्षरा अज्ञवः १९, 12.

४ अतरिक्ते अङ्ग ४, 12.

अनपते अनस्य ८, 14.

अन्वयनः २०, 12: MBr. II. 2. 19 (varr.), vgl. AV. VII. 20 1; Maitr.

S. III, p. 189, r. 10; Kauś. sū. 45. 16.

अपहृतो मे पाप्मा १७, 11.

अपहृता असुराः २७, ७: MBr. II. 3. 3 (varr.).

४ अपो अभिवीक्षे १६, २: vgl. Khād. II. 5. 31.

अप्रजस्ताम् २०, 16: MBr. I. 1. 14 (var.).

अप्सरासु या मेधा १२, ४: Taitt. ār. X. 41; Mantrap. II. 4. 6; Hir. I. 8. 4.

अभिरमतां भवतः २७, ३.

अभ्यङ्गासौ २८, १.

अभीमद्वि पितरः २७, १८: MBr. II. 3. 7.

अमुष्मै स्वधा २६, 18.

४ अमृता वाक् २६, ८: vgl. Kāth. (altind. ahnenk. p. 255).

अमो अहमस्मि २१, १२: vgl. Mantrap. I. 3. 14; afwijkend in Jaim.

up. brāhm. I. 54. 6.

४ अयं यज्ञः २६, १०: vgl. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256).

अयं त इध्म आत्मा ३, 18: Āśv. I. 10. 12; Bhār. I. 4; Hir. I. 2. 11.

अरुन्धत्यरुद्धा २२, १४: vgl. Gobh. II. 3. 11.

४ अर्कवानन्नादः १८, १.

अर्थमण्ड नु २२, २: MBr. I. 2. 3 (var.).

अश्मा भव ४, 17: MBr. I. 5. 18. a en 19.

४ **अश्मासि** ३०, 14.

अष्टकाये सुराधसे स्वाहा २८, 18.

अष्टकाये स्वाहा २८, 17.

अङ्गे वा परिदामि ४, 12: MBr. I. 5. 15 (var.).

आकूत्यै स्वाहा ५, 17.

आङ्गासौ २८, 1.

आचाम पितः २८, 11.

४ **आदर्शो ऽसि** १६, 19.

आदित्य व्रतपते १३, ६: MBr. I. 6. 11 (varr.).

आ नः प्रजाम् २१, ९: MBr. I. 2. 18 (var.).

आप उन्दतु ७, ६: MBr. I. 6. 3 (Jaim. langer).

आप ओषधयः ५, 11.

१ **आपोह्निष्ठीयास्तिसः**: १३, १६; २२, १०: (schijnen niet in de Jaim.

Samh. gevonden te worden).

४ **आमासु प्रजाम्** २८, ५—६: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 256).

४ **आ मे गच्छतु पितरः** २८, ९: vgl. Kāṭh. (l. c. p. 255).

आयमगात्सविता ७, २—४: MBr. I. 6. 1 (Jaim. veel langer).

आयुषे त्वा ५, 13.

आलिखन्विलिखन् ८, १०: vgl. Pārask. I. 16. 23.

४ **इदमन्नमयं रसः** ४, 8.

इदं पितृभ्यः २८, 15.

इदं भूमेर्भग्नामहे २, २: MBr. II. 4. 1 (vgl. Jaim. gr̄has. p. 2, r. ३).

इन्द्रस्ते हृस्तम् ११, १०: Hir. I. 5. 19; MBr. I. 6. 15 (varr.).

इन्द्राय स्वाक्षा ३, 21.

इमंस्तोम्यं तृचम् २, ३: JS. III. 32. 4—6.

इममश्मानम् १०, १७: MBr. I. 2. 1 (var.).

इमामग्निहायताम् १९, १७: MBr. I. 1. 11 (var.).

इयं डुरुतात् १२, ६: MBr. I. 6. 27 (lichte var.).

इयं नारी २१, २०: MBr. I. 2. 2 (langer).

इहु गावः २२, २१ = Bhāradv.; MBr. I. 3. 13 (var.).

इहु धृतिः २३, २: MBr. I. 3. 14.

इहु प्रियम् २२, १९: Mantrap. I. 9. 4.

४ इर्वमसि (!) २१, १६.

१ उद्गतम् १८, ८: JS. II. 5. 1.

२ उद्ग त्यम् ४, १९: JS. I. 1. 3. 11; IV. 1. 10.

उद्ययं तपसस्यरि ४, २१; १३, २१.

उषणेन वायो ९, ४—६: MBr. I. 6. 2 (var.).

ऊर्जी वकृतीः २८, ५: MBr. II. 3. 15.

१ ऋचं साम १४, ९: JS. I. 2. 3. 6. 10.

ऋचा स्तोमम् ४, १८.

ऋतस्य गोष्ठ्री १२, ८: MBr. I. 6. 28 (var.).

एकमिषे २२, ६: MBr. I. 2, ९—१२ (varr.).

एकाष्टकायि स्वाक्षा २८, १८.

४ एतते पितरसौ २५, १२.

एतते पितरसौ २७, १३.

एतद्वः पितरः २८, ७: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 256).

एतद्वः पितरः २८, २०: MBr. II, 3, 14, 12, 16 (de laatste met var.).

एतमु त्यम् २५, 1: MBr. II. 1. 16 (lichte var.).

४ एषा व ऊर्क् २६, 14: vgl. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256).

एहि भग २९, 3.

ओं तपश्च तेजश्च २, 17: MBr. II. 4, 5 en 6 (verscheidene varr.).

ओषधयो वनस्पतयः ५, 11.

कन्यला २१, 19: MBr. I. 2. 5 (lichte var.).

कामाय स्वाहा ४, 17: vgl. Mān. II. 13. 6.

को नामासि ११, 7: MBr. I. 6. 17.

को ऽसि कतमो ऽसि ४, 16: MBr. I. 5. 14. a.

४ गन्धर्वो ऽसि १८, 1.

गर्भ धेहि २३, 20: MBr. I. 4. 7.

गृहाः पशवः ५, 10.

गृह्णामि ते २१, 1: MBr. I. 2. 16 (lichte var.).

गृह्याभ्यो देवताभ्यः २४, 11: Mān. II. 12. 6; Kauś. sū. 74. 10.

३ गौर्धनुर्हव्या १९, 3—7.

चन्द्र प्रायश्चित्ते २३, 12: MBr. I. 4. 3 (var.).

२ चित्रं देवानाम् ४, 20: JS. II. 4. 6.

जीवा स्थ १२, 19—20: vgl. Śāṅkh. II. 6. 1.

४ ज्योतिरभिवीक्षे १६, 3: vgl. Khād. II. 5. 31.

१ तरत्स मन्दी (चतस्रः) १३, 16: JS. III. 31. 27.

तां पूषन् २१, 11.

त्रियायुषम् १०, 1 = Mantrap. II. 7. 2; MBr. I. 6. 8 (varr.). Jaim.

up. brāhm. IV. 3. 1 (eerste helft).

१ वं वरुण १३, 20: JS. III. 54. 6.

- १ वेष्टते धूमः ३०, ५: JS. I. 1. 9. 3.
- १ दधिक्रावणः १४, १३: JS. I. 2. 3. 5. 7.
- ४ दिव्यङ् ४, 11.
 देव सवितः प्रसुव ३, १५—१७ (५, १८): MBr. I. 1. 1.
 देवस्वा सविता २, १३: Gobh. I. 7. 25.
 देवस्य वा सवितुः १, ७; १८, १९.
 देवा ऋतिजः ५, ८.
- ४ देवाश्च पितरश्च २८, ९.
 देहि भिन्नां भवति १२, १८: Kauś. sū. ५७. १८.
 घीस्ते पृष्ठम् २०, १३: MBr. I. 1. 1२; Hir. I. १९. ७.
 ५ द्विषतं मे उभिधेहि ४, १४: MBr. II. ८. १३. b.
 द्विषतां वज्रो उति १८, ७.
- १ धानावन्तम् १४, १३: JS. I. 2. 1. 1०. ७.
 धारयतु प्रज्ञापतिः ९, ८: Mān. I. 21. ३.
 धुवो उति २२, १२—१३: vgl. Gobh. II. ३. ९.
 नमो वः पितरः २८, २: MBr. II. ३. ८—११ (varr.).
 नमो वाताय ११, २.
- १ नाके सुपर्णम् ३०, ४: JS. I. 2. 3. 1. ३.
 नान्दीमुखाः पितरः ६, १८.
 नेत्रे स्थः १८, ३: MBr. I. 11. 1२ (var.).
 परीमिन्द्र }
 परीमं पोष } १०, ८—१४; १८, १९: Hir. I. 4. ८; Kāth. 41; AV. XIX. 2. 42.
 परीमं सोम }
- पवित्रे स्थः २, ८: Gobh. I. 7. 22.

- 4 पशुमभिवीक्षे १६, ३: vgl. Khād. II. 5. 31.
पितरेतत्ते २८, 15.
- 1 पुरुषसूक्तम् ६, ४: JS. II. 3. 6—4. 2.
पूषा वेतः २२, 16.
- 4 पृथिव्यामङ्गु ४, 21.
प्रजापतये स्वाहा ३, 21.
- 4 प्रजापतिः पुरुषः ६, 5.
प्रजापते न वत् ५, 2; ६, 22; २०, 19; ३२, 10: MBr. II. 5. 9.
प्रजां पशून् ४, 5.
- 1 प्रत्यग्मे ३२, 9: JS. I. 1. 10. 6.
- 4 प्रदातः प्रयच्छ ११, 4.
- 1 प्र मित्राय १४, 1: JS. I. 2. 2. 3. 3.
- 5 प्र मे पतियानः २०, 4: MBr. I. 1. 8. a.
प्राणानां ग्रन्थिरसि ११, 13: MBr. I. 6. 20 (sterk afw.).
प्राणाय वापानाय ४, 2.
- 5 प्रास्थाः (पतियानः etc.) २०, 5: MBr. I. 1. 9. a.
ब्रह्मचर्यमग्नम् ११, ७: MBr. I. 6. 16.
ब्रह्मचार्यसि ११, 20: MBr. I. 6. 25 (var.), २६ (var.).
ब्रह्मचार्याचार्याधीनः १३, 10.
- 1 ब्रह्मज्ञानीये (उभे) ३२, 21: bij JS. I. 2. 3. 1. 9.
ब्रह्मवर्चसी भूयासम् १४, 21.
भद्रान्नः श्रेयः २४, 19: MBr. II. 1. 13 (lichte varr.).
भवति भिक्षां देहि १२, 16: Kauś. sū. ५७. 16.
भिक्षां भवति देहि १२, 17: Kauś. sū. ५७. 17.

भूर्भुवः स्वाहा १०, २०—११, १.

भूः स्वाहा भुवः स्वाहा ४, १; ५, ४; १२, ५.

मनः समाधीयताम् ६, १७.

मयि पव्या विराद् १८, १५.

मयि व्रते ११, १४—१७: MBr. I. २ २१ (varr.).

१, ३ **मयि वर्चः** १८, १६: JS. II. 1. 4.

मयि श्रीः श्रयताम् १८, १५: Āśv. I. 24. 29; Mān. I. ९. १६.

१ **महानाम्नी** १५, ११: JS. II. 7.

महाव्याहृति ६, २२; ८, १९; १०, १९; २०, ७; ३२, १०.

मन्यं वा यशसे १८, २०.

मा ते गृहे २०, १०: MBr. I. 1. 1३ (varr.).

४ **मा मे क्षेष्ट** २८, ७: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 258).

मासाः पितरः ५, ९.

४ **मृत्योरधिष्ठानाय स्वाहा** २४, १०.

१ **मेधाकारम्** १४, १०: JS. III. 28. 6.

४ **य इहु पितरः** २६, १२: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 255—256).

१ **यं रक्षति** ३२, ९: JS. I. 2. 1. ८. १.

१ **यज्ञः संवत्सरः** ५, १२.

१ **यत इन्द्र** ३२, ८: JS. I. 2. 2. ५. २; III. ५५. १२.

यत्कुरेण ९, १६—१८: Mān. I. २१. ७; Āśv. I. १७. १६; Pār. II. १. १९.

Mantrap. II. 1. ७; Hir. 1. ९. १६.

यदप्सु ते सरस्वति ५, १५—१७: TBr. II. ५. ८. ६.

१ **यद्व उ विश्यति:** ३२, ९: JS. I. 1. १२. ८.

४ **यन्मे प्रकामः** २६, १८ sqq.: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 256—257).

४ यन्मे रामः २७, ४: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 258).

यमायाङ्गिरस्वते २६, ३.

१ यशसा मे १८, 19: JS. II. 2. 2.

या अकृत्तन् २०, २: MBr. I. 1. 5 (varr.).

या तिरश्ची २०, ७—९: MBr. I. 5. 6 (varr.).

यानि कानि च पापानि २०, १७: MBr. I. 3. 6 (var.).

येन तत्प्रजापतिः ९, 11.

येन धाता ९, ९—११: Āśv. I. 17. 12; MBr. I. 6. 7 (vele varr.).

येन भूयश्चरात्ययम् ९, १३: Āsv. I. 17. 13 (tekst der Bibl. Ind.).

ये द्रृपाणि २७, ९: MBr. II. 3. 4 (var.).

ये समानाः २८, 10—12.

४ येहु पितरः २६, १६: vgl. Kāṭh. (altind. ahnenk. p. 256).

४ ये द्वर्षणाः २४, ८.

४ वनस्पतीनां गन्धः १६, 14—16.

४ वनस्पतीनां पुष्पम् १६, 17.

४ वनस्पतेस्वक् १६, 13.

१ वामदेव्यम् ५, 17; १३, 16: bij JS. III. 4. 5.

वायो प्रायश्चित्ते २३, ८: MBr. I. 4. 2 (var.).

वायो व्रतपते १३, ५: MBr. I. 6. 10 (sterk afw.).

विद्रूपाद्मो ऽसि २, 17 (20); ९, १: MBr. II. 4. 6 (vele afw.).

विश्वा उत व्या २२, ३: MBr. I. 2. 5. b (var.).

विष्णोर्मनसा पूते २, ९: Gobh. I. 7. 23.

विष्णुयोनिम् २३, 18—20: MBr. I. 4. 6.

४ वेदेषु यथास्वम् १५, 1.

वेदो ऽसि ८, 17.

व्याहृति १३, 13; ३२, 20.

व्रतानां व्रतपते १३, ७: MBr. I. 6. 13 (sterk afw.).

शण्डाय मर्काय ४, 20: vgl. Pār. I. 16. 23.

४ शम्यति ३०, 14.

शिवा नः शंतमा १७, 12: vgl. Taitt. ār. I. 3 (9).

संवत्सराय परिवत्सराय २८, 18: MBr. I. 1. 12 (var.).

१ सदस्यतिमद्गुतम् १४, ९; ३२, ८: JS. I. 2. 1. 6. ७.

सदसि सन्मे भूयाः ५, ६: vgl. Kauś. sū. 136. ३.

१ सनादग्ने ३२, ९: JS. I. 1. 8. ८.

१ समन्या यन्ति १६, ३: JS. II. 1. 6.

सं मासं प्रविश (!) ४, 16: vgl. MBr. I. 5. 14. b.

३ समुद्रं वः प्रह्लिणोमि ५, 12—15.

समृद्धै स्वाहा ४, 15; 17: Mān. II. 13. 6.

सरस्वते ऽनुसन्धस्व ३, 14: Khād. I. 2. 19; Gobh. I. 3. 3 (var.).

सह नो ऽस्तु १४, ५: Pār. II. 10. 22 (var.).

सामसावित्री १४, ७; ३२, 21.

१ सावित्री १३, 19; १४, २, ७; ३१, १४; ३२, 18: JS. IV. 3. 8.

सुमङ्गलीरियम् २२, 10: MBr. I. 2. 14.

सूर्यं प्रायश्चित्ते २३, 10: MBr. I. 4. 4 (var.).

सोमः प्रथमः २१, ४.

१ सोमं राजानम् १४, ८; ३२, 21: JS. I. 1. 10. 1.

सोमाय पितृमते २६, २: MBr. II. 2. 1 (var.).

सोमाय स्वाहा ४, 1.

सोमो ऽददत् २१, ३: MBr. I. 1. 17.

४ स्वरभिवीक्षि १६, २: vgl. Khād. II. 5. 31.

स्वस्त्ययनो ऽसि १२, १३; १७, २१.

हिं भूर्भुवः स्वः । किं पश्यसि ४, ४: MBr. I. 5. 5 (lichte var.).

हिं भूर्भुवः स्वरागत्वा ११, ८: MBr. I. 6. 14.

हिरण्ययो अरणी २३, २२.

A D D E N D A.

1. Slechts zeer zelden schijnt het Jaim. grhs. in de commentaren op verwante teksten geciteerd te worden. Ik vond het tot nog toe slechts éénmaal en wel in het onuitgegeven bhāṣya van Sāyaṇa op Baudh. darśapūrṇamāsa. Het bedoelde citaat, ingeleid door de woorden: *talavakārakalpe jaiminiś cāha*, luidt als volgt: *āhitāgnes cet pūrvam jāyā mriyeta tām nirmanthyena dahet samatapanena veti*. Het citaat wordt in onzen tekst gevonden op p. 30, r. 7. Voor Sāyaṇa is ons sūtra dus een tekst der Talavakāra's, dien hij toeschrijft aan Jaimini.

2. Hoewel zonder twijfel de ons overgeleverde tekst, vooral wat de mantra's betreft, hier en daar sterk bedorven is, heb ik toch gemeend geen verandering te moeten aanbrengen, waar de Subodhinī de corrupte traditie verklaart of liever tracht te verklaren. Zoo is bijv. zonder twijfel het mantra op p. 21, 16 bedorven. Volgens Prof. KERN, die zoo welwillend was de proef der eerste vellen te lezen, moet men i. p. v. *samavajīrṇāḥ* op p. 22, 19 veleer *samavatīrṇāḥ* lezen. De Subodhinī verklaart echter °*jīrṇāḥ*.

3. In de lijst der mantra's zijn die welke in II. 9 gevonden worden, niet vermeld.
